

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АЕРОКОСМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
М. Є. ЖУКОВСЬКОГО «ХАРКІВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

*читай,
аналізуй,
спостерігай,
опановуй,
підкорюй,
імпровізуй,
самовдосконалюйся !*

науково-виробничий журнал

№ 4 (44), 2021

Харків 2021

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

№ 4 (44) 2021

Науково-виробничий журнал

засновано у 2010 році

Співзасновники: Східноукраїнський національний університет імені В. Даля; Національний аерокосмічний університет імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Журнал зареєстровано в Міністерстві юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ № 23547-13387 ПР

від 31.08.2018 р.

ISSN 2221-8440 (Print)

ISSN 2663-2896 (Online)

TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORMS

№ 4 (44) 2021

The scientific and production journal was founded in 2010

Founders: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University; National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»
Registered by the Ministry of Justice of Ukraine

Registration Certificate

KB № 23547-13387 ПР

dated 31.08.2018

ISSN 2221-8440 (Print)

ISSN 2663-2896 (Online)

<http://nti.khai.edu/ojs/index.php/cher>

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р.

Журнал індексується міжнародними наукометричними базами :

Index Copernicus International (*Польща*);

Ulrich's Periodicals Directory (*США*);

Research of Bible (*Японія*);

Scientific Indexing Services (*США–Австралія*);

Google Scholar; CrossRef; WorldCat;

Eurasian Scientific Journal Index;

Open Academic Journal Index;

International Innovative Journal Impact Factor.

Головний редактор:

Т. В. Калінеску, д-р екон. наук, проф.,

заслужений діяч науки і техніки України, Scopus ID 57201301529

Відповідальний редактор:

Г. С. Ліхоносова, д-р екон. наук, проф., Scopus ID 57201290872

Редакційна колегія:

Л. А. Костирко, д-р екон. наук, проф. (*заступник головного редактора*); С. К. Рамазанов, д-р екон. наук, д-р техн. наук, проф. (*голова редакційної колегії*); М. Г. Безпарточний, д-р екон. наук, доц.; І. Р. Бузько, д-р екон. наук, проф.; В. В. Дружиніна, д-р екон. наук, проф.; Ю. Ю. Д'яченко, д-р екон. наук, проф.; І. В. Заблудська, д-р екон. наук, проф.; О. В. Панухник, д-р екон. наук, проф.; Е. Гамс, Ph.D. in Economic, проф. (*Естонія*); В. Драшкович, Ph.D. in Economic, проф. (*Чорногорія*); Ю. Закжевський, Ph.D. in Economic (*Польща*); Н. М. Іманов, д-р екон. наук, проф. (*Азербайджан*); М. Т. Койчуєва, д-р екон. наук, проф. (*Киргизстан*); В. Г. Папава, д-р екон. наук, проф. (*Грузія*); П. Димова Пеева, д-р наук, проф. (*Болгарія*); А. Ф. Расулев, д-р екон. наук, проф. (*Узбекистан*); М. У. Рахімбердінова, Ph.D. in Economic (*Казахстан*); Б. Сегаль, Ph.D. in Economic, проф. (*Угорщина*); Л. Стемплевська, Ph.D. in Economic (*Польща*); А. Стратан, д-р екон. наук, проф. (*Молдова*); Сузі Сухендра, Ph.D. in Economic (*Індонезія*); У. С. Хикматов, д-р екон. наук, проф. (*Таджикистан*); Н. Цогані, Ph.D. in Economic (*Греція*).

Відповідальний за випуск: І. Р. Бузько, д-р екон. наук, проф. (*Україна*).

Рекомендовано до друку та поширенню в мережі Internet:

Вченою радою Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (протокол № 5 від 22 грудня 2021 р.).

Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 5 від 29 грудня 2021 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлювані у статтях думки можуть не співпадати з точкою зору редакційної колегії та не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

© Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2021

© National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», 2021

Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons із зазначенням авторства — Некомерційна 4.0 Міжнародна.

Номер пропонує
БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Калінеску Т. В. Рік Тигра: реалії та очікування _____	5
---	---

ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ

• *Економіка*

Ziankova I. National model of sustainable human development: goals and directions _____	6
Калінеску Т. В., Ревенко Д. С., Мостипан І. Л. Концептуальні положення створення моніторингу систем економічної безпеки підприємництва _____	12
Livensky V. Analysis of economic growth and its dynamics in the republic of Belarus _____	19
Плєтньов М. В. Децентралізація в територіальних громадах на сході України: обґрунтування проекту _____	27
Pavlov K., Pyin S. Assessment of the economic security of organizations based on the formation of indicators system _____	34
Петрик В. Л. Статистичний аналіз авіаційної галузі України в умовах нестабільного попиту на авіаперевезення _____	40

• *Облік і оподаткування*

Bogdanova M. Tax instruments for financial support of small businesses in Russia _____	46
Татар М. С., Мозгова А. О. Обліково-аналітичний інструментарій управління оборотним капіталом підприємств в умовах глобальних викликів _____	52

• *Фінанси, банківська справа та страхування*

Гребенікова О. В., Денисова Т. В., Іваницький Д. С. Аналіз методів оцінювання фінансового потенціалу підприємства _____	62
Kievich A. Policy of the Czech national bank on the real estate market _____	70
Korol O. Financial market of the Belarus Republic under the conditions of the Eurasian economic integration: problems and development prospects _____	76

• *Менеджмент*

Ganjiyev G., Aliyev V. Production and export resources of the region and their use _____	86
Бурлуцька С. В., Бурлуцький С. В. Методологічні підґрунтя ідентифікації дескрипторів та контурів управління соціально-економічних систем _____	92
Ivanov V. Northern agriculture governance in food security _____	100
Makrak S. Methodological approaches to assessing the feasibility of importing seeds for vegetable producers in Belarus _____	108

• *Маркетинг*

Дем'яненко О. С., Дем'яненко В. А. Технологія блокчейн для вирішення проблем цифрового маркетингу _____	117
---	-----

НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Єдине фахове випробування складатимуть майбутні магістранти 15 спеціальностей _____	124
---	-----

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ

Нові видання економічної літератури _____	126
Перелік рецензентів поточного випуску журналу _____	128
Вимоги щодо змісту та оформлення статей до науково-виробничого журналу «ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»	

Sentence of number
BLOG SHEFF-EDITOR

Calinescu Tetyana
Year of the Tiger: realities and expectations _____ 5

TOPICAL SUBJECTS

• *Economy*

Ziankova I.
National model of sustainable human development: goals and directions _____ 6

Calinescu T., Revenko D., Mostipan I.
Conceptual statutes of creation of monitoring the systems of economic security of business _____ 12

Livensky V.
Analysis of economic growth and its dynamics in the republic of Belarus _____ 19

Plietnov M.
Decentralization in territorial communities in eastern Ukraine: project rationale _____ 27

Pavlov K., Ilyin S.
Assessment of the economic security of organizations based on the formation of indicators system _____ 34

Petryk V.
Statistical analysis of the Ukraine's aircraft industry in conditions of unstable demand for air transportation _____ 40

• *Accounting and taxation*

Bogdanova M.
Tax instruments for financial support of small businesses in Russia _____ 46

Tatar M., Mozghova A.
Accounting and analytical tools of enterprises current assets management in global challenges conditions _____ 52

• *Finance, banking and insurance*

Grebenikova O., Denysova T., Ivanitskyi D.
Analysis of methods of evaluation of financial potential of the enterprise _____ 62

Kievich A.
Policy of the Czech national bank on the real estate market _____ 70

Korol O.
Financial market of the Belarus Republic under the conditions of the Eurasian economic integration: problems and development prospects _____ 76

• *Management*

Ganjiyev G., Aliyev V.
Production and export resources of the region and their use _____ 86

Burlutska S., Burlutski S.
Methodological basis of the descriptors identification and control circuits of socio-economic systems _____ 92

Ivanov V.
Northern agriculture governance in food security _____ 100

Makrak S.
Methodological approaches to assessing the feasibility of importing seeds for vegetable producers in Belarus _____ 108

• *Marketing*

Demyanenko O., Demyanenko V.
Blockchain technology for solving digital marketing problems _____ 117

NEWS SCIENCE AND PRACTICE

The only master's thesis will make the only professional test 15 specialties _____ 124

EDITORIAL BOARD RECOMMENDS

New edition of economic literature _____ 126

The list of reviewers of the journal's current issue _____ 128

REQUIREMENTS the content and the articles to scientific production journal
"TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORM"

Рік Тигра: реалії та очікування

Ми вже стоїмо на порозі нового року Тигра і, як завжди, запитуємо у себе, що від нього можна очікувати. Так, хочеться вірити, що він буде найщасливіший за минаючий, принесе усім нам здоров'я і насагу. Проте, як що не зроблено ніяких заділів на майбутнє, то геть очікувати щось добре у прийдешньому році. І, якщо не вакцинував себе зараз, то на що можна очікувати попереду – тільки на подальші випробування долі новими штамми на COVID. Тому так хочеться запитати усіх наших читачів, а ви вже вакцинувалися? І це не риторичне питання, бо якщо більшість з Вас відстежувала наші публікації та долучалася до обговорення масштабів економічної кризи від панування пандемії не тільки в Україні, але й в усьому світі, то мали осмислити ці втрати... І це не тільки великі фінансові збитки, але й людські життя, які не можна вже ніколи повернути!!! Як часто за останній рік приходилось читати некрологи про наших колег молодих, здорових, повних сил і надій на майбутнє, і все – немає навіть сподівань ні на що... І майже кожен, хто вважав навкруги, що його ця проблема ніколи не торкнеться, і не вакцинувався, вже перехворів, і так, що ледь-ледь повернувся до нормального життя... Хіба це не сигнал для нас, що без вакцинації ми не переборемо цю хворобу і не станемо сильнішими і стійкішими до усіх перепитій життя. І до речі, прийдешній рік Тигра обіцяє нам багато революційних сюрпризів та передувань світлих та темних полос. Тож маємо бути готовими до цього!

Тому ми й надалі плануємо вести на сторінках журналу різні дискусії щодо розвитку соціально-економічних криз, породжених COVID 19, передбачаємо й надалі залучати до роботи з рецензування статей експертів з різних країн світу та й самі працюємо як незалежні опоненти у подібних європейських виданнях. А також співпрацювати з нашими колегами з різних вишів України, бо їх досвід та пропагування передових надбань науки, практики у різних сферах національної економіки дуже доречний і для нашого журналу. Але все ж таки будемо намагатись залишати свою унікальність, що озвучена на першій сторінці девізу нашого журналу, і це торкається саме постійного самовдосконалювання, імпровізації та підкорення аудиторії наших читачів, опонентів, прибічників та друзів нашим творчим підходом до усіх питань, за які б ми не бралися.

Тож хочеться побажати усім нашим колегам, читачам, опонентам, друзям і прибічникам у Новому році Тигра – бути сильними, здоровими, сміливими, повними оптимізму та ентузіазму щодо подолання буд-яких перешкод, що виникнуть на життєвому шляху, як символ тварини, що буде очолювати прийдешній рік! Успіхів, нових надбань та цілеспрямованості у нових починаннях!

Головний редактор науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»

Т. В. Калінеску

УДК 331.5

JEL Classification: O30

ZIANKOVA I.¹

NATIONAL MODEL OF SUSTAINABLE HUMAN DEVELOPMENT: GOALS AND DIRECTIONS

DOI: 10.32620/cher.2021.4.01

Formulation of the problem. The Republic of Belarus belongs to countries with a very high level of human development, implements the principles of gender-oriented health protection, harmonious combination of parental and professional responsibilities, and therefore the issue of forming a Belarusian model of sustainable human development through the innovative reproduction process of the population is relevant. *The purpose of the study* is to form a scientifically grounded approach to managing the model of sustainable human development in the system of its goals and areas of implementation. *The methodological basis* of the study was the modern legislative and regulatory acts regulating the socio-economic and innovative aspects of the development of society. The research tasks and their implementation, achievement of the goal are focused on the formation of the Concept of the Belarusian model of sustainable human development, based on the provisions of the fundamental concept of sustainable development of mankind, the basic concepts of the innovative reproduction process of the population and the world experience of state regulation of employment and sustainable employment. *The main hypothesis of the study* was the assumption about the possibility and feasibility of forming a Belarusian model of sustainable human development through the innovative reproduction process of the population and consolidated mechanisms in the system of state regulation of employment of the population aimed at increasing welfare. *Presentation of the main material.* This article is devoted to the analysis of the scientific approach proposed by the authors to the construction of a national model of sustainable human development in the system of its goals and components. The originality and practical significance is confirmed by our proposed goals, objectives of the Concept, directions and tools for its implementation. The formation of the concept of the Belarusian model of sustainable human development predetermines the need to reform the system of state regulation of employment, which leads to a change in the system of sources of formation of employment and mechanisms of state regulation of employment through a superstructure in these systems: sources of formation of innovative forms of full employment of the population, ensuring the reproduction of the labor force and human labor; algorithms of scientific and innovative policy for the implementation of mechanisms of state regulation of employment of the population in the system of decisions made at all levels; consolidated mechanisms in the system of state regulation of employment of the population aimed at increasing welfare; social mechanisms and guarantees for their implementation in the national economy on the principles of social equality. *The practical significance and scientific novelty* of the proposals lies in the fact that the conceptual foundations of the management of innovative employment of the population in the sustainable development of the national economy are built taking into account the forms of social protection of all age and gender strata of the population and professional strata as the determining role of state policy, contribute to the achievement of the criterion of the effectiveness of youth policy, implying a reduction the share of young people aged 15-24 who do not study and work, do not acquire professional skills, and also contributes to the inter-sectoral mobility of the labor force in social production. *Conclusions and prospects for further research.* In the future, practical recommendations for a more complete use of the resources of the national economy will allow the national economy to achieve not only the goal - GDP growth, but no less important goal - the satisfaction of the needs of a person of labor of social production.

¹ **Зенькова Інга Володимирівна**, канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри економіки, Полоцький державний університет, м. Новополоцьк, Республіка Білорусь.

Ziankova Inha, Ph.D. of economic sciences, associate professor, Head of the Economics Department, Polotsk State University, Novopolotsk, Republic of Belarus.

ORCID ID: 0000-0002-1930-2370

e-mail: azenkov@yandex.by

Key words:

welfare growth, social equality, innovative form of employment, national model of sustainable human development, innovative reproduction process of the population.

**НАЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ СТІЙКОГО ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ:
МЕТА ТА НАПРЯМКИ**

Постановка проблеми. Республіка Білорусь належить до країн з дуже високим рівнем людського розвитку, реалізує принципи гендерно-орієнтованої охорони здоров'я, гармонійного поєднання батьківських та професійних обов'язків у зв'язку з чим актуальним є питання формування білоруської моделі сталого людського розвитку через інноваційний відтворювальний процес населення. *Мета дослідження* полягає у формуванні науково-обґрунтованого підходу до управління моделлю сталого людського розвитку в системі її цілей та напрямків реалізації. *Методологічною основою дослідження* стали сучасні законодавчі та нормативно-правові акти, що регулюють соціально-економічні та інноваційні аспекти розвитку суспільства. Завдання дослідження та їх реалізація, досягнення мети орієнтовані формування Концепції білоруської моделі сталого людського розвитку, що базується на положеннях фундаментальної концепції сталого розвитку людства, базових концепціях інноваційного відтворювального процесу населення та світовому досвіді державного регулювання зайнятості населення та його сталого працевлаштування. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення про можливість та доцільність формування білоруської моделі сталого людського розвитку через інноваційний відтворювальний процес населення та консолідовані механізми у системі державного регулювання зайнятості населення спрямованих на зростання добробуту. *Виклад основного матеріалу.* Ця стаття присвячена аналізу запропонованого авторами наукового підходу до побудови національної моделі сталого людського розвитку в системі її цілей та доданків. *Оригінальність та практичну значущість* підтверджує запропоновані нами цілі, завдання Концепції, напрями та інструменти її реалізації. Формування концепції білоруської моделі сталого людського розвитку зумовлює необхідність реформування системи державного регулювання зайнятості, що веде до зміни системи джерел формування зайнятості та механізмів державного регулювання зайнятості через надбудову у цих системах: джерел формування інноваційних форм повної зайнятості населення, які забезпечують відтворення робочої сили та людини праці; алгоритмів науково-інноваційної політики реалізації механізмів державного регулювання зайнятості населення у системі прийнятих рішень на всіх рівнях; консолідованих механізмів у системі державного регулювання зайнятості населення спрямованих на зростання добробуту; соціальних механізмів та гарантії їх реалізації в національній економіці на засадах соціальної рівності. *Практична значимість і наукова новизна пропозицій* полягає в тому, що концептуальні засади управління інноваційною зайнятістю населення у сталому розвитку національної економіки побудовані з урахуванням форм соціального захисту всіх статевих вікових верств населення та професійних верств як визначальної ролі державної політики, що сприяють досягненню критерію ефективності молодіжної політики, частки молоді віком від 15 до 24 років, яка не навчається і не працює, не набуває професійних навичок, а також сприяє міжгалузевій мобільності робочої сили у суспільному виробництві. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Надалі практичні рекомендації повнішого використання ресурсів національної економіки дозволять національній економіці досягати не лише мети – зростання ВВП, а не менш важливої мети – задоволення потреб людини праці суспільного виробництва.

Ключові слова:

зростання добробуту, соціальна рівність, інноваційна форма зайнятості, національна модель сталого людського розвитку, інноваційний відтворювальний процес населення.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ УСТОЙЧИВОГО ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ:
ЦЕЛИ И НАПРАВЛЕНИЯ**

Постановка проблемы. Республика Беларусь относится к странам с очень высоким уровнем человеческого развития, реализует принципы гендерно-ориентированной охраны здоровья, гармоничного совмещения родительских и профессиональных обязанностей в связи с чем актуален вопрос формирования белорусской модели устойчивого человеческого развития через инновационный воспроизводственный процесс населения. *Цель исследования* состоит в формировании

научно-обоснованного подхода к управлению моделью устойчивого человеческого развития в системе ее целей и направлений реализации. *Методологической основой исследования стали* современные законодательные и нормативно-правовые акты, регулирующие социально-экономические и инновационные аспекты развития общества. Задачи исследования и их реализация, достижение цели ориентированы на формирование Концепции белорусской модели устойчивого человеческого развития, базирующегося на положениях фундаментальной концепции устойчивого развития человечества, базовых концепциях инновационного воспроизводственного процесса населения и мировом опыте государственного регулирования занятости населения и его устойчивого трудоустройства. *Основной гипотезой исследования* стало предположение о возможности и целесообразности формирования белорусской модели устойчивого человеческого развития через инновационный воспроизводственный процесс населения и консолидированные механизмы в системе государственного регулирования занятости населения направленных на рост благосостояния. *Изложение основного материала.* Данная статья посвящена анализу предложенного авторами научного подхода к построению национальной модели устойчивого человеческого развития в системе ее целей и слагаемых. *Оригинальность и практическую значимость* подтверждает предложенные нами цели, задачи Концепции, направления и инструменты ее реализации. Формирование концепции белорусской модели устойчивого человеческого развития предопределяет необходимость реформирования системы государственного регулирования занятости, что ведет к изменению системы источников формирования занятости и механизмов государственного регулирования занятости через надстройку в этих системах: источников формирования инновационных форм полной занятости населения, обеспечивающих воспроизводство рабочей силы и человека труда; алгоритмов научно-инновационной политики реализации механизмов государственного регулирования занятости населения в системе принимаемых решений на всех уровнях; консолидированных механизмов в системе государственного регулирования занятости населения направленных на рост благосостояния; социальных механизмов и гарантии их реализации в национальной экономике на принципах социального равенства. Практическая значимость и научная новизна предложений заключается в том, что концептуальные основы управления инновационной занятостью населения в устойчивом развитии национальной экономики построены с учетом форм социальной защиты всех половозрастных слоев населения и профессиональных слоев как определяющей роли государственной политики, способствуют достижению критерия эффективности молодежной политики, предполагающий сокращение доли молодежи в возрасте от 15-до 24 лет, которая не учится и не работает, не приобретает профессиональных навыков, а также способствует межотраслевой мобильности рабочей силы в общественном производстве. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* В дальнейшем практические рекомендации более полного использования ресурсов национальной экономики позволят национальной экономике достигать не только цели – рост ВВП, а не менее важной цели – удовлетворение потребностей человека труда общественного производства.

Ключевые слова:

рост благосостояния, социальное равенство, инновационная форма занятости, национальная модель устойчивого человеческого развития, инновационный воспроизводственный процесс населения.

Problem statement. The Republic of Belarus ranks 50th in the ranking of countries in terms of human development [1] and belongs to countries with a very high level of human development [2].

Analysis of socio-economic indicators characterizing fertility processes showed a decreasing trend and a growing trend in the incidence of malignant neoplasms per 100,000 people in the Republic of Belarus, and the dynamics of the share of the number of workers in the total number of pensioners in the Republic of

Belarus registered with the labor authorities, employment and social protection developed cyclically: there was a decrease in dynamics from 2010 to 2011 (compare: 2010 - 24.6%, 2011 - 22%), an increase in dynamics from 2011 to 2016. (compare: 2016 - 25.4%) and decrease to 24.7 percent in 2020. Therefore, a scientific approach to understanding the process of sustainable development of the economy is relevant, where, along with the economic target - the progressive growth of GDP, there is a person and the satisfaction of his needs, and the

very sustainable development of the country's economy is ensured by innovative employment of the population for the innovative reproduction process of the population of its current and future generations through mechanisms of state regulation, ensuring the innovativeness of its forms in sustainable development.

The research methodology and process is based on the principles of systems analysis, formal logic and an interdisciplinary scientific approach to the problem under study. The study provides the genesis of economic thought on the stated problems, starting with the physiocrats, the classical school of political economy, Marxism, Keynesian theory of employment, the Austrian economic school, neoinstitutionalism to the methodological approaches of modern foreign scientists.

To accomplish the tasks of this study, when compiling the genesis of theoretical and methodological approaches to the theory of innovative forms of employment, monographic and descriptive methods were used (the method of analysis and synthesis in identifying and systematizing the fundamental prerequisites for the formation of innovative forms of employment; the method of statistical analysis of data in the practical analysis of the development of the labor market of economic systems.

Analysis of recent research and publications. The methodological basis of a scientifically grounded approach to the structure of employment of the able-bodied population in relation to the requirements of sustainable development of the national economy was the following key approaches:

1. Methodological approach to innovative forms of employment V. N. Shimova, G. A. Korolenka, A. V. Bondar, I. L. Akulich in terms of substantiating a highly educated human personality for sustainable innovative development of the socially oriented economy of the Republic of Belarus. The methodological principle of M.I. Nozdrina – Plotnitsky, M. K. Radko, G. A. Shmarlovskaya in terms of considering a person "the goal and means of scientific and technological progress" [3].

2. Methodological approach of E. V. Vankevich, V. L. Sharstneva, I. A. Voytekhovskaya in terms of systematizing the essential elements "accumulated total human

capital" - "duration of general, vocational, secondary specialized and higher education", "accumulated specific human capital" - "unique qualifications and competencies" - "work experience at an enterprise in a sectoral context" [4].

3. Methodological approach to innovative forms of employment V. L. Cluny in terms of the definition "labor is an expedient human activity, with the help of which he transforms nature and adapts it to meet his needs" [5].

4. Methodological Approach to Innovative Forms of Employment P. Lemeshchenko, S. V. Lukina in the part of the category "effective employment as employment with the provision of economic returns (income) and social results (improving the educational and professional level, personal development" [6, p. 400].

5. Conceptual approach of V. N. Shimova, A. V. Bondar where, as elements of the mechanism of economic security, the "ability of the economy for sustainable development", "social sphere", "information and psychological sphere", "habitat" are substantiated, in terms of identifying and substantiating the causal relationship between the indicators "science intensity of gross domestic product" And innovative development of the national economy [7, p. 11-12].

Statement of basic materials. The concept of the Belarusian model of sustainable human development is based on the provisions of the fundamental concept of sustainable development of mankind, the basic concepts of the innovative reproduction process of the population and the world experience of state management of employment of the population and its sustainable employment, including

a) strategy - the introduction of the developed methodology of innovative forms of employment in sustainable development, taking into account the implementation of the principle of reproduction not only of the labor force, but of the labor force in general, into the practical activities of the institutions of the economic system;

b) the goal is the formation of a special scientific approach to understanding the process of sustainable development of the economy, where, along with the economic target - the progressive growth of GDP, there is a person and the satisfaction of his needs, and the very sustainable development of the country's

economy is ensured by innovative employment of the population for the innovative reproduction process of the population of its current and future generations through the mechanisms of public administration, ensuring the innovativeness of its forms in sustainable development;

c) the main tasks: 1) ensuring the observance of the principles of the universality of labor, as scientific work and preceding innovative production; universal employment, maximizing labor force participation in sustainable employment, and universality of work or sustainable employment as a result of work to develop innovative forms of employment; implementation of the law of saving working time, which consists in the correct distribution of time between the branches of the national economy, between material production and spiritual development, a stable connection between the comprehensive development of society from saving time; reproduction not only of labor power, but of a laboring person as a whole; social equality as the realization of biological and social harmony in a person to form the structure of industries, industries, jobs; 2) creating conditions for the development and strengthening of the economic system through the inclusion in the management processes of the implementation of the model of sustainable human development, the innovative structure of forms of employment of the population and its sustainable employment; 3) development of a mechanism for state management of employment, stimulating the development of innovative forms of employment of the population and sustainable employment in the national economy; d) directions and tools for the implementation of the Concept: formation of methodological and theoretical foundations for the study of innovative forms of employment of the population and its sustainable employment in the national economy; systematization of the main sources for the formation of innovative forms of full employment of the entire population as conditions that ensure the reproduction of not only the labor force, but in general a working person who is able to carry out sustainable development through his own efforts as a system of its components; the formation of consolidated mechanisms in the system of state regulation, employment of the population, ensuring

the acceleration of the development and implementation of the innovative structure of forms of employment of the population and its welfare; formation of a consolidated structure of social mechanisms, forms of social protection and guarantees of their implementation in the national economy on the basis of social equality; the formation of a scientifically grounded approach and practical recommendations for the inclusion in the management processes of the implementation of the model of sustainable human development, the innovative structure of forms of employment of the population and its sustainable employment.

Conclusions and prospects for further research. The study made it possible to identify global trends in the innovative reproduction process of the population and the peculiarities of their manifestation in the republic, substantiate the conclusions about the insufficient systematic nature of the ongoing measures of sustainable human development in the Republic of Belarus, as well as the need to develop and implement the theoretical foundations of the study of innovative forms of employment of the population and its sustainable employment in the national economics and its methodology; to develop practical recommendations for the application of the Belarusian model of sustainable human development model and practical recommendations for a more complete use of the resources of the national economy to meet the needs of the national economy (current and future, innovative), the needs of a person as an employee of the national economy, social needs of the economy, as well as production and social needs economies of the countries-strategic partners of the Republic of Belarus through the construction of the structure of industries, industries, jobs, the content of professions, the placement of productive forces in regions of all levels to ensure a scientifically based approach to ensuring proportions in employment in terms of observance of gender, age of a person, implementation of the principle of social equality (taking into account the biological and social in a person).

References

1. Human Development Report 2019. Beyond Income Levels and Today's Average:

Inequality in Human Development in the 21st Century. Retrieved from: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2019_ru.pdf. Access date 06/08/2021

2. Insight Report Global Gender Gap: Report 2020, World Economic Forum Committed to improving the State of the World, Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf.

3. Nozdrin-Plotnitsky, M. I. (2011). *Economic theory (general foundations)*. Minsk: LLC "Misanta", 390.

4. Vankevich, E. V. (2009). Assessment of the efficiency of investments in human capital in Belarus. *Vestnyk Belarusian. state econom. University*, 4, 45–50.

5. Klyunya, V. L. (2016). *Economic theory: textbook*. Allowance. Minsk: BSU, 143.

6. Lemeshchenko, P. S. (2007). *Economy*. University course: Textbook. Minsk: Book House, 704.

7. Shimov, V. N., Kryukov, L. M. and Bondar, A. V. (2015). Some aspects of updating the criteria and indicators of economic security of the Republic of Belarus. *Belarusian Economic Journal*, 1, 4–14.

Література

1. Доповідь про людський розвиток 2019. За рамками рівня доходів та середніх показників сьогодення: нерівність у людському розвитку у XXI столітті [Електронний ресурс]. URL:

http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2019_ua.pdf. Дата доступу 08.06.2021.

2. Insight Report Global Gender Gap. – URL:

http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf. Дата доступу 08.06.2021.

3. Ноздрін–Плотницький М. І., Радько М. К., Шмарловська Г. А. *Економічна теорія (загальні засади)*: навч. посібн. Мінськ: ТОВ «Місанта», 2011. 390 с.

4. Ванкевич Є. В., Шарстнев В. Л., Войтехівська І. А. Оцінка ефективності інвестицій у людський капітал Білорусі. *Вісник Білоруського державного економічного університету*. 2009. № 4. С. 45–50.

5. Ключня В. Л. *Економічна теорія: навч. посіб.* Мінськ: БДУ, 2016. 143 с.

6. Лемешченко П. С., Лаврухіна І. А., Мельникова Н. А., Руденков І. А. *Економіка*. Університетський курс: Навч. посіб. Мінськ: Книжковий Дім, 2007. 704 с.

7. Шимов В. М., Крюков Л. М., Бондар А. В. Деякі аспекти актуалізації критеріїв та показників економічної безпеки Республіки Білорусь. *Білоруський економічний журнал*. 2015. №1. С. 4–14.

Стаття надійшла
до редакції : 20.10.2021 р.

Стаття прийнята
до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Ziankova I. National model of sustainable human development: goals and directions / I. Ziankova // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 4(44). – С. 6–11.

УДК 338.246.87 + 65.012.76
JEL Classification: D81, L26, M11

КАЛІНЕСКУ Т. В.¹, РЕВЕНКО Д. С.², МОСТІПАН І. Л.³

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СТВОРЕННЯ МОНІТОРИНГУ СИСТЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

DOI: 10.32620/cher.2021.4.02

Постановка проблеми. Процес формування певного рівня економічної безпеки забезпечує стійке функціонування бізнесу, його інтегрування в систему управління регіоном та державою. Тому існує постійна необхідність у здійсненні моніторингу економічної безпеки підприємництва як ключового елементу стійкого розвитку національної економіки. *Мета дослідження* спрямована на формування концептуальних положень щодо здійснення моніторингу систем економічної безпеки підприємства. *Методологічною основою дослідження* стали сучасні нормативно-правові та законодавчі аспекти щодо зміцнення економічної безпеки та елімінування існуючих загроз в процесі здійснення моніторингу економічної безпеки різних підприємницьких структур. В проведених дослідженнях використані методи діалектики, способи і принципи наукового пізнання, інструменти економічного аналізу задля формування концептуальних положень щодо створення моніторингу систем економічної безпеки підприємства. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення щодо можливості створення універсальних концептуальних основ щодо здійснення моніторингу економічної безпеки підприємств з метою забезпечення стабільного розвитку підприємницької діяльності в різних сферах національної економіки. *Виклад основного матеріалу.* У статті досліджуються основні вимоги до створення моніторингу систем економічної безпеки, що висувуються на сучасному етапі розвитку підприємництва, означені цілі, завдання, принципи, функції, та етапи здійснення моніторингу. Наведені індикатори економічної безпеки та їх порогові значення на різних рівнях управління підприємницькою діяльністю. Підкреслено, що для кожною окремої підприємницької структури можуть бути визначені свої показники економічної безпеки в залежності від виду підприємства. *Оригінальність та практична значимість дослідження* підтверджується запропонованими концептуальними основами щодо створення та проведення моніторингу систем економічної безпеки підприємств, що враховує як специфіку діяльності окремого підприємця, так і дозволяє інтегруватися в загальну систему економічної безпеки держави. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Доведено, що запропоновані концептуальні положення щодо моніторингу систем економічної безпеки підприємства дозволяють розпізнавати та ідентифікувати загрози, прогнозувати їх наслідки, визначати методи локалізації та надавати інформацію щодо управління діяльністю підприємницької структури, приймати

¹ **Калінеску Тетяна Василівна**, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Calinescu Tetyana, Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Finance, Accounting and Taxation Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-4919-5788

e-mail: tetyana.calinescu@gmail.com

² **Ревенко Данііл Сергійович**, д-р екон. наук, доцент, професор кафедри економіки, маркетингу та міжнародних економічних відносин, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Revenko Daniil, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of Economics, Marketing and International Economic Relations Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-8125-1474

e-mail: d.revenko@khai.edu

³ **Мостіпан Ігор Леонідович**, аспірант кафедри економіки, маркетингу та міжнародних економічних відносин, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Mostipan Ihor, graduate student of Economics, Marketing and International Economic Relations Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-5266-5587

e-mail: i.mostipan.khai@gmail.com

оперативні рішення по усуненню загроз, корегувати стратегічні цілі розвитку підприємств, враховуючи стан економічної безпеки зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування. Подальші дослідження будуть спрямовані на конвергенцію цілеспрямованих взаємодій в процесі здійснення моніторингу в системі економічної безпеки підприємництва.

Ключові слова:

моніторинг, економічна безпека, підприємництво, концептуальні положення, індикатори, порогові значення.

CONCEPTUAL STATUTES OF CREATION OF MONITORING THE SYSTEMS OF ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS

Formulation of the problem. The process of forming of certain economic strength security provides the proof functioning of business, its integration in control system by a region and state. Therefore, there is a permanent necessity for realization the monitoring of economic security of enterprise as a key element of steady development of national economy. *A research aim* is sent to forming of conceptual positions in realization of monitoring the systems of economic security of business. *Methodological basis of research* became modern normatively-legal and legislative aspects of strengthening of economic security and eliminate of existent threats in the process of realization the monitoring of economic security of different business structures. In the conducted researches used methods of dialectics, methods and principles of scientific cognition, instruments of economic analysis for the sake of forming the conceptual positions in relation to creation of monitoring the systems of economic security of business. *The basic hypothesis of research* became supposition about possibility of creation the universal conceptual bases of realization the monitoring of economic security of businessmen with the aim of providing of stable development of business activity in the different spheres of national economy. *Exposition of basic material.* In the article are investigated the basic requirements of creation the monitoring of the systems of economic security, that is pulled out on the modern stage of business development to marked the aim, tasks, principles, functions, and stages of realization the monitoring. It is brought indicators over of economic security and its threshold values on the different levels of management business activity, to underline, that for each separate business structure the indexes of economic security can be certain depending on the type of business. *Originality and practical meaningfulness of research* are confirmed by the offered conceptual bases to creation and realization of monitoring the systems of economic security of businessmen, which takes into attention the specific of activity the separate businessman, and allows to be integrated in the general system of the state economic security. *Conclusions and prospects of further researches.* It is well-proven that conceptual positions are offered the monitoring of the systems of economic security of business allow to recognize and identify threats, forecast its consequences, determine the methods of localization and give information for the management of business structure activity, to accept operative decisions on the removal of threats, to correct strategic aims of businessmen development, taking into attention the state of economic security of external and internal environment of functioning. Further researches will be sent to convergence of purposeful cooperations in the process of realization the monitoring in the system of economic security of enterprise.

Keywords:

monitoring, economic security, business, conceptual positions, indicators, threshold values.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ПО СОЗДАНИЮ МОНИТОРИНГА СИСТЕМ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Постановка проблемы. Процесс формирования определенного уровня экономической безопасности, обеспечивает устойчивое функционирование бизнеса, его интегрирование в систему управления регионом и государством. Поэтому существует постоянная необходимость в осуществлении мониторинга экономической безопасности предпринимательства как ключевого элемента устойчивого развития национальной экономики. *Цель исследования* направлена на формирование концептуальных положений осуществления мониторинга систем экономической безопасности предпринимательства. *Методологической основой исследования* стали современные нормативно-правовые и законодательные аспекты укрепления экономической безопасности и элиминирования существующих угроз в процессе осуществления мониторинга экономической безопасности разных предпринимательских структур. В проведенных исследованиях использованы методы диалектики, способы и принципы научного познания, инструменты экономического анализа с целью формирования концептуальных положений относительно создания мониторинга систем экономической безопасности предпринимательства. *Основной гипотезой исследования* стало предположение о возможности создания универсальных кон-

цептуальних основ относительно осуществления мониторинга экономической безопасности предпринимателей с целью обеспечения стабильного развития предпринимательской деятельности в разных сферах национальной экономики. *Изложение основного материала.* В статье исследуются основные требования к созданию мониторинга систем экономической безопасности, которые выдвигаются на современном этапе развития предпринимательства, указаны цели, задачи, принципы, функции, и этапы осуществления мониторинга. Приведены индикаторы экономической безопасности и их пороговые значения для разных уровней управления предпринимательской деятельностью. Подчеркнуто, что для каждой отдельной предпринимательской структуры могут быть определены свои показатели экономической безопасности в зависимости от вида предпринимательства. *Оригинальность и практическая значимость исследования* подтверждается предложенными концептуальными основами создания и проведения мониторинга систем экономической безопасности предпринимателей, которая учитывает как специфику деятельности отдельного предпринимателя, так и позволяет интегрироваться в общую систему экономической безопасности государства. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Доводится, что предложенные концептуальные положения по созданию мониторинга систем экономической безопасности предпринимательства, позволяют распознавать и идентифицировать угрозы, прогнозировать их последствия, определять методы локализации и предоставлять необходимую информацию для управления деятельностью предпринимательской структуры, принимать оперативные решения по устранению угроз, корректировать стратегические цели развития предпринимателей, исходя из состояния экономической безопасности внешней и внутренней среды функционирования. Дальнейшие исследования будут направлены на конвергенцию целенаправленных взаимодействий в процессе осуществления мониторинга в системе экономической безопасности предпринимательства.

Ключевые слова:

мониторинг, экономическая безопасность, предпринимательство, концептуальные положения, индикаторы, пороговые значения.

Постановка проблеми. Економічна безпека є важливою умовою для розвитку усіх рівнів національної економіки, в тому числі підприємницької діяльності. Саме певний рівень економічної безпеки забезпечує стійке функціонування бізнесу, його інтегрування в систему управління регіону та країни. Тому виникає потреба в здійсненні моніторингу існуючих систем забезпечення економічної безпеки підприємництва як ключового елементу стійкого розвитку різного роду бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками в теорії і практиці управління економічною безпекою діяльністю підприємництва дедалі більшого вжитку набуває поняття «моніторинг» [1, 2, 3, 4]. Необхідність появи цього феномену можна пояснити такими причинами:

зростанням нестабільності зовнішнього середовища, яке вимагає швидкого реагування системи управління бізнесом, підвищення рівня її адаптивності та гнучкості;

необхідністю зміщення акцентів щодо контролю минулих подій на передбачення і розробку сценаріїв реагування підприємства на майбутні зміни;

відстеження інформації про умови розвитку підприємства в режимі реального часу;

Саме розв'язання зазначених проблем має забезпечувати дієвий механізм моніторингу забезпечення економічної безпеки підприємництва.

Тому **метою статті** являється формування концептуальних положень щодо здійснення моніторингу системи економічної безпеки підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведені дослідження довели, що під моніторингом економічної безпеки традиційно сприймається процес безперервного контролю індикаторів економічної безпеки, що може включати збір інформації, аналіз динаміки показників, виявлення тенденцій подальшого розвитку прогнозування загроз і таке інше. Тому основними вимогами до моніторингу економічної безпеки мають бути: достовірність, оперативність, систематичність, комплексність і т.п. [2, 3, 4].

Основні концептуальні положення щодо побудови моніторингу систем економічної безпеки підприємництва мають базуватися на наукових підходах та положеннях, які включають комплексно-системний аналіз, планування і прогнозування, економіко-математичне моделювання і сучасні інформаційні технології, контролінг та інше. Звідси можна запропонувати такі цілі моніторингу систем економічної безпеки підприємництва [2, 3, 4]:

забезпечення достовірною, своєчасною і повною інформацією про стан економічної безпеки підприємця (підприємницької структури);

своєчасне виявлення тенденцій щодо зміцнення економічної безпеки та оцінювання впливу різних чинників на результати стратегічного (соціально-економічного) розвитку підприємницької структури;

контроль за станом виникаючих загроз в процесі зміцнення економічної безпеки підприємців;

інформаційна взаємодія всіх контрагентів, включаючи органи влади щодо досягнення стійкого небезпечного розвитку підприємства;

підвищення ефективності управління економічною безпекою підприємства в процесі подальшого соціально-економічного розвитку та забезпечення його конкурентоспроможності.

З поставлених цілей витікають такі завдання щодо функціонування моніторингу систем економічної безпеки підприємства. Їми мають стати [2; 3; 5, с. 53–61; 6; 7, с. 171–198; 8]:

розроблення індикаторів економічної безпеки та визначення їх порогових значень. При чому ці індикатори можуть бути як індивідуальними, так і загальними з метою орієнтування на стан економічної безпеки в оточуючому середовищі;

збір та аналіз статистичних даних та іншої оперативної додаткової інформації, в якій зацікавлений підприємець;

оцінювання поточного стану економічної безпеки діяльності підприємницьких структур;

виявлення загроз та можливостей для економічного розвитку в умовах існуючого оточуючого середовища;

прогнозування стану економічної безпеки підприємства;

своєчасне надання інформації для прийняття рішень щодо уникнення небезпечних ризиків.

Звідси основними функціями моніторингу систем економічної безпеки підприємства можуть стати [2, 6, 7, с. 171–198]:

систематичне обстеження стану систем економічної безпеки підприємця з метою визначення стану соціально-економічного розвитку підприємницької діяльності;

виявлення загроз на різних рівнях (підсистемах) системи економічної безпеки підприємства;

формування та актуалізація системи індикаторів, їхніх порогових значень для оцінювання показників економічної безпеки;

аналіз динаміки показників економічної безпеки та визначення синергетичного ефекту щодо їх взаємодії;

порівняльний аналіз рівнів забезпечення економічної стійкості підприємницьких структур та визначення умов їх стабільного розвитку;

розроблення пропозицій щодо гармонізації та уніфікації управління системою економічної безпеки підприємства, регіону і держави в цілому.

Виходячи з визначених цілей, завдань й функцій моніторингу систем економічної безпеки підприємства, його основними принципами мають стати [2, 3, 4, 6]: системність, економічність, тотожність, цілеспрямованість, єдність об'єктів спостереження, комплексність і т.п.

Сам процес моніторингу систем економічної безпеки в рамках окремої підприємницької структури може здійснюватись у декілька етапів [2, 3, 4, 6]:

1. Постановка завдання моніторингу, визначення технічних засобів, методів та інструментів [9]. Основним завданням моніторингу на цьому етапі має бути оцінювання поточного стану діяльності з метою розроблення і реалізації дієвої стратегії соціально-економічного розвитку, мінімізації впливу загроз, забезпечення актуальною, достовірною і оновленою інформацією управської персонал для прийняття правильних рішень [10].

2. Розроблення системи індикаторів економічної безпеки підприємства та визначення відповідних порогових значень. При цьому основними вимогами до індикаторів економічної безпеки підприємства можуть бути:

відповідність індивідуальним інтересам конкретного підприємця;

спрямованість на стратегічні цілі соціально-економічного розвитку підприємства та стратегії розвитку національної економіки;

відображення загроз в процесі зміцнення економічної безпеки на всіх рівнях спостереження;

оцінювання чутливості та мінливості системи економічної безпеки з метою попередження можливих небезпек у зв'язку зі зміною зовнішніх і внутрішніх чинників;

створення цілісної (комплексної) системи індикаторів економічної безпеки для здійснення підприємницької діяльності.

Формування порогових значень систем економічної безпеки підприємництва є одним з ключових елементів моніторингу, бо це пов'язано з обґрунтуванням для кожної підприємницької структури своєї унікальної системи безпеки. Безумовно, для вирішення цієї проблеми можуть використовуватися як кількісні, так і якісні методи отримання цих індикаторів через відсутність необхідної офіційної статистичної інформації. Слід звернути увагу і на те, що переважна кількість дослідників [2; 3] використовують експертні методи або аналогій для визначення показників економічної безпеки, які дозволяють порівнювати вибрані порогові показники з аналогічними світовими індикаторами. У якості таких показників можна запропонувати:

1) інвестиційна безпека: відношення обсягу капітальних інвестицій до ВВП (порогове значення 25%);

2) інноваційна безпека: відношення обсягу фінансування НТР за рахунок усіх джерел до ВВП (порогове значення 2%);

3) фінансова безпека [11]: показник власної фінансової забезпеченості (порогове значення 0,5);

4) зовнішньоторговельна безпека: відношення обсягу експорту до обсягу імпорту (порогове значення 2); відношення обсягу імпорту до ВВП (порогове значення 0,3);

5) соціальна безпека: рівень безробіття (порогове значення 4%); відношення середньодушового доходу до прожиткового мінімуму (порогове значення 5); загальний рівень злочинності (порогове значення 0,016); частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму (порогове значення 7%);

6) демографічна безпека: відношення кількості народжених до кількості померлих за певний період часу (порогове значення 1); відтворення населення (порогове значення 2, 3);

7) макроекономічна безпека: відношення середньодушового ВВП регіону до середньодушового ВВП по Україні (порогове значення 1); індекс промислового виробництва (порогове значення 105); індекс сільськогосподарської продукції (порогове значення

105); індекс фізичного обсягу ВВП (порогове значення 103); стан тіньової економіки (порогове значення 50).

3. Збір та аналіз статистичних даних. На цьому етапі вирішується завдання щодо отримання структурованої інформації. Основними вимогами до джерел інформації є надійність, достовірність, офіціальність, відкритість. Переважно джерелом інформації на цьому етапі є Державна служба статистики, хоча можуть бути задіяні й інші джерела перевіреної інформації. А для оперативного аналізу даних слід визначити періоди надання інформації (раз в місяць або день).

4. Оцінювання стану економічної безпеки підприємництва. На цьому етапі здійснюється оцінка ступеня досягнення поставлених соціально-економічних цілей і задач, а також відповідності фактичних значень пороговим, виявляються відхилення і аналізуються причини погіршення. Саме таке оцінювання є основою для прийняття правильних управлінських рішень щодо зміцнення економічної безпеки підприємництва.

5. Своєчасне надання достовірної інформації управлінському складу підприємницької структури. Реалізація цього етапу повинна відноситися до головної компетенції моніторингу систем економічної безпеки підприємства. Тому основними вимогами на цьому етапі є: своєчасність; достовірність; результативність та повнота інформації, на основі якої приймають управлінські рішення щодо нейтралізації дії загроз або зменшення їх впливу на діяльність підприємця.

Виходячи з означених концептуальних положень щодо створення моніторингу систем економічної безпеки підприємництва, можна запропонувати спрощену схему здійснення моніторингу економічної безпеки підприємницької структури (рисунок 1).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропоновані концептуальні положення щодо моніторингу систем економічної безпеки підприємництва дозволяє розпізнавати та ідентифікувати загрози, прогнозувати їх наслідки, визначати методи локалізації та подання інформації щодо управління діяльністю підприємницької структури, приймати оперативні рішення по усуненню загроз, корегувати стратегічні цілі розвитку, враховуючи стан економічної безпеки зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємця.

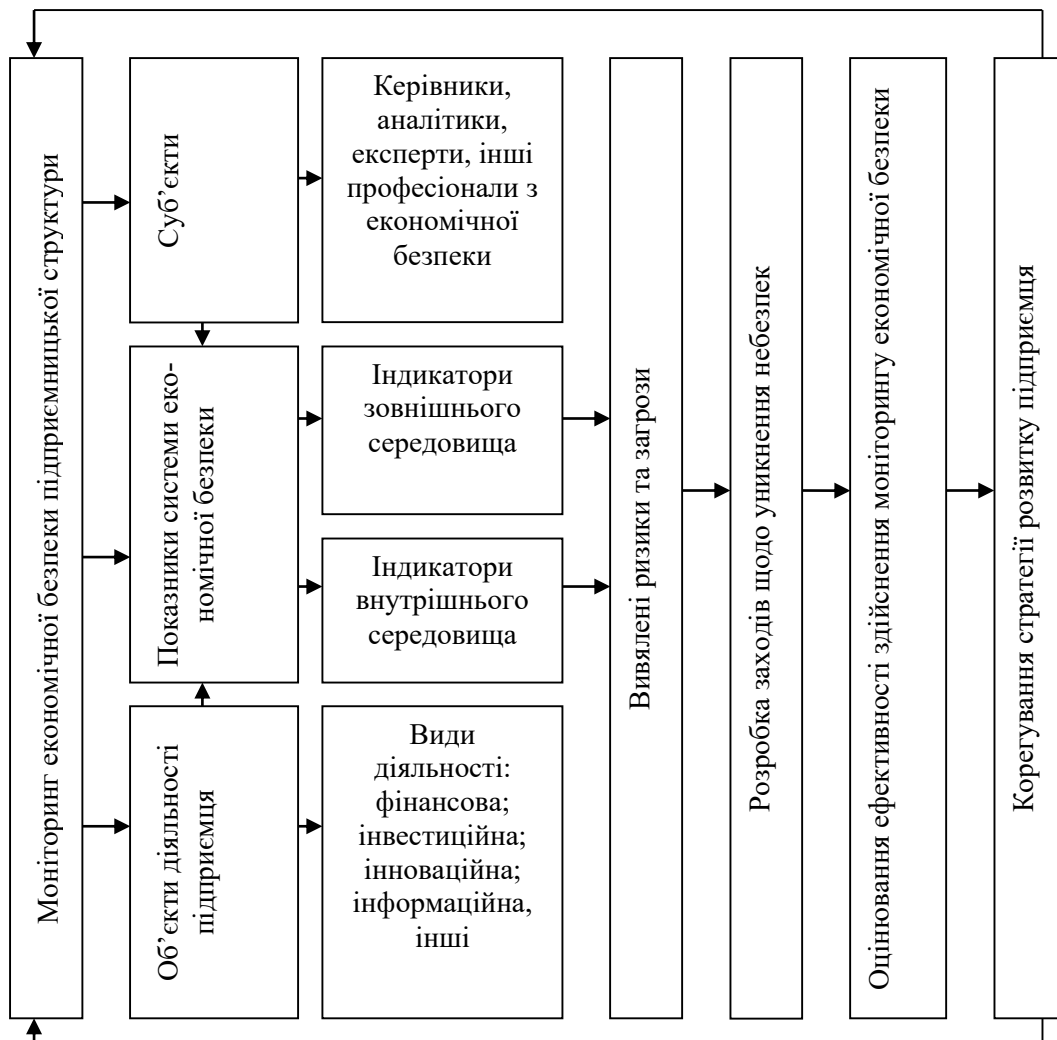

Рисунок 1 – Спрощена схема здійснення моніторингу економічної безпеки підприємницької структури
Джерело: розроблено авторами

Подальші дослідження будуть спрямовані на конвергенцію цілеспрямованих взаємодій в процесі здійснення моніторингу в системі економічної безпеки підприємництва.

Література

1. Мельник С. І., Лисий Ю. В., Гирович Г. І. Фінансовий моніторинг у системі забезпечення економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. №1. С. 71–81.
2. Федулова С. О., Овчаренко О. В., Науменко Р. Ю. Формування системи моніторингу економічної безпеки регіону на прикладі Дніпропетровської області. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 56. С. 101–108.
3. Живко З. Б. Забезпечення моніторингу системи економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 7, Ч. 2. С. 194–197.
4. Кулаженко В. В. Система моніторингу економічної безпеки підприємства. *Ефективна економіка*. 2016. №8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5127>
5. Рибальченко Л. В., Рижков Е. В., Тютченко С. М. *Безпека підприємництва*: моногр. у складі міжнар. автор. кол. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 180 с.
6. Єршова Н. Ю., Жадан Т. А., Смірнова О. М. Моніторинг і контроль в системі управління фінансово-економічною безпекою закладів готельно-ресторанного бізнесу. *Інновації в обліково-аналітичному забезпеченні та управлінні фінансово-економічною безпекою*

держави, регіону, суб'єктів господарювання – міждисциплінарний підхід: матеріали 7-ї між-нар. наук.-практ. інтернет-конф. для здобувачів вищої освіти і молодих науковців, 15 листопада 2018 р. Харків: ХНУМГ, 2018. С. 122–125.

7. Ярославський А. О. *Формування механізму управління економічною безпекою підприємства*: дисертація на здобуття наук. Ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – економіка, 05 – соціальні та поведінкові науки. Вінниця: Вінницький національний аграрний університет, 2020. 221 с.

8. Барташук К. В. *Організація системи моніторингу економічної безпеки держави*. URL:<http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/4087>

9. Калінеску Т. В., Ревенко Д. С., Підмогильний С. С. Парадигма формування механізму зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності. *Часопис економічних реформ*. 2021 №3(43). С. 35–41.

10. Науменко Є. Ю. Механізм управління економічною безпекою підприємства в умовах кризи. *Молодий вчений*. 2017. № 6(46). С. 462–466.

11. Кириченко О. А., Кудря І. В. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах фінансової кризи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. №10. С. 22–26.

References

1. Melnyk, S., Lysyi, Yu. and Herovych, V. (2016). Financial monitoring in the system of ensuring enterprise economic security. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, 1, 71–81.

2. Fedulova, S., Ovcharenko, O. and Nau-
menko, N. (2020). Formation of the monitoring system of economic security of the region of the example of Dnipropetrovsk region. *Black sea economic studios*, 56, 101–108.

3. Zhyvko, Z. (2014). Monitoring software economic security. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, 7 (2), 194–197.

Стаття надійшла
до редакції : 05.11.2021 р.

4. Kulazhenko, V. (2016). The monitoring system of economic security of enterprise as a factor in forming of its competitiveness. *Effective economy*, 8. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5127>

5. Rybalchenko, L., Ryzhkov, E., Tyutchenko, S. and others (2020). *Business security*. Dnipro: Publisher Bila K.O., 180.

6. Ershova, N., Zhadan, T. and Smirnova O. (2018). Monitoring and control in the management system of financial and economic security of hotel and restaurant business. In book: *Innovations in Accounting and Analytical Support and Management of Financial and Economic Security of State, Region, Business Entities – multidisciplinary approach*: materials of the 7th International. scientifically-practical internet conference for applicants of higher education and young scientists, November 15, 2018. Kharkiv: O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, 122–125.

7. Yaroslavsky, A. (2020). *Formation of organizational and economic mechanism for managing the economic security of grain processing enterprises*: The dissertation on competition of a scientific degree of Doctor of Philosophy on a specialty 051 economy. innytsia: Vinnytsia National Agrarian University, 221.

8. Bartashchuk, K. (2017) Organization of the state economic security monitoring system. Retrieved from: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/4087>

9. Calinescu, T., Revenko, D. and Pidmogylny, S. (2021). Paradigm of forming the mechanism of strengthening the economic security of entrepreneurial activity. *Time Description of Economic Reforms*, 3(43), 35–41.

10. Naumenko, E. (2017). Mechanism of management of economic safety of enterprise in crisis conditions. *Young Scientist*, 6 (46), 462–466.

11. Kyrychenko, O., Kudria, I. (2009). Perfection of management the financial safety of enterprises in the conditions of financial crisis. *Investments: practice and experience*, 10, 22–26.

Стаття прийнята
до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Калінеску Т. В. Концептуальні положення створення моніторингу систем економічної безпеки підприємництва / Т. В. Калінеску, Д. С. Ревенко, І. Л. Мостіпан // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 4(44). – С. 12–18.

УДК 005:001.8

JEL Classification: B40; O30

LIVENSKY V.¹

ANALYSIS OF ECONOMIC GROWTH AND ITS DYNAMICS IN THE REPUBLIC OF BELARUS

DOI: 10.32620/cher.2021.4.03

Formulation of the problem. At the moment, the model of the economy of the Republic of Belarus is constantly developing, filling with new content as the external conditions and internal factors of the functioning of the national economic system change. *The purpose of the study* is to analyze the economic growth in the Republic of Belarus based on various methods. *The methodological basis of the study* was the methods of dialectics, methods and principles of interdisciplinary scientific knowledge of a subject of complex quality, the rules for constructing a paradigm and its terminological support. *Research hypothesis.* At the moment in the Republic of Belarus a "modern knowledge economy" is being formed, that is, the economic system, the economic order and the economic mechanism are constantly being improved .. *Presentation of the main material.* The article formulates the main hypotheses of the research, shows the stages of new economic relations, which are being reformed at a faster pace, taking into account the requirements of technical progress. It is substantiated that intensive or extensive types of economic growth do not exist in their pure form. There is always a combination of them with the predominance of one - predominantly intensive or predominantly extensive economic growth. *The originality and practical significance* lies in the attribution of growth to one type or another, depending on the value of the specific weight of the increase in production obtained due to a qualitative or quantitative change in its factors. *Conclusions and prospects for further research.* Based on an analysis of the past, an assessment of the existing problems and the results achieved in the present, it is possible to avoid possible risks in the future, and this is precisely what management excellence is about. And the correct perception and analysis of the reasons for the lag contains the potential for growth. Further research on the topic should be focused on clarifying the institutional foundations that can really streamline the limitations of the system for analyzing the economic growth of the state.

Key words:

economic growth, GDP, economic crisis, inflation, devaluation, investments, dynamics.

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ І ЙОГО ДИНАМІКИ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ

Постановка проблеми. На даний момент модель економіки Республіки Білорусь постійно розвивається, наповнюючи новим змістом у міру зміни зовнішніх умов і внутрішніх чинників функціонування національної господарської системи. *Мета дослідження* полягає в проведенні аналізу економічного зростання в Республіці Білорусь на основі різних методик. *Методологічною основою дослідження* стали методи діалектики, способи і принципи міждисциплінарного наукового пізнання складного за якістю предмета, правила побудови парадигми і її термінологічного забезпечення. *Гіпотеза дослідження.* На даний момент в Республіці Білорусь формується «економіка сучасних знань», тобто безперервно удосконалюються економічна система, економічний порядок і господарський механізм. Виклад основного матеріалу. У статті сформульовані основні гіпотези дослідження, наведені етапи нових економічних відносин, які реформуються випереджаючими темпами з урахуванням вимог технічного прогресу. Обґрунтовано, що інтенсивний або екстенсивний типи економічного зростання не існують в чистому вигляді. Завжди має місце їх поєднання з переважанням одного – переважно інтенсивного або переважно екстенсивного економічного зростання. *Оригінальність і практична значущість* полягає у віднесенні зростання до того чи іншого типу залежить від величини питомої ваги

¹ Ливенський Валентин Михайлович, канд. географ. наук, доцент, доцент кафедри фінансового менеджменту, Поліський державний університет, м. Пінськ, Республіка Білорусь.

Livensky Valentin, Ph.D. of Geographical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Financial Management Department, Polissya State University, Pinsk, Republic of Belarus.

ORCID ID: 0000-0001-8567-3456

e-mail: livey@tut.by

приросту виробництва, отриманого за рахунок якісного або кількісного зміни його чинників. *Висновки і перспективи подальших досліджень.* На основі аналізу минулого, оцінки наявних проблем і досягнутих результатів в цьому можна уникнути можливих ризиків в майбутньому, в цьому, як раз таки, полягає досконалість управління. А правильне сприйняття і аналіз причин відставання містять в собі потенціал зростання. Подальші дослідження по темі доцільно орієнтувати на уточнення інституційних підстав, здатних реально впорядкувати обмеження системи аналізу економічного зростання держави.

Ключові слова:

економічне зростання, ВВП, економічна криза, інфляція, девальвація, інвестиції, динаміка.

АНАЛИЗ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА И ЕГО ДИНАМИКИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Постановка проблемы. На данный момент модель экономики Республики Беларусь постоянно развивается, наполняясь новым содержанием по мере изменения внешних условий и внутренних факторов функционирования национальной хозяйственной системы. *Цель исследования* заключается в проведении анализа экономического роста в Республике Беларусь на основе различных методик. *Методологической основой исследования* стали методы диалектики, способы и принципы междисциплинарного научного познания сложного по качеству предмета, правила построения парадигмы и ее терминологического обеспечения. *Гипотеза исследования.* На данный момент в Республике Беларусь формируется «экономика современных знаний», то есть непрерывно совершенствуются экономическая система, экономический порядок и хозяйственный механизм. *Изложение основного материала.* В статье сформулированы главные гипотезы исследования, приведены этапы новых экономических отношений, которые реформируются опережающими темпами с учетом требований технического прогресса. Обосновано, что интенсивный или экстенсивный типы экономического роста не существуют в чистом виде. Всегда имеет место их сочетание с преобладанием одного – преимущественно интенсивного или преимущественно экстенсивного экономического роста. *Оригинальность и практическая значимость* состоит в отнесении роста к тому или иному типу зависит от величины удельного веса прироста производства, полученного за счет качественного или количественного изменения его факторов. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* На основе анализа прошлого, оценки имеющихся проблем и достигнутых результатов в настоящем можно избежать возможных рисков в будущем, в этом, как раз таки, заключается совершенство управления. А правильное восприятие и анализ причин отставания содержат в себе потенциал роста. Дальнейшие исследования по теме целесообразно ориентировать на уточнение институциональных оснований, способных реально упорядочить ограничения системы анализа экономического роста государства.

Ключевые слова:

экономический рост, ВВП, экономический кризис, инфляция, девальвация, инвестиции, динамика.

Problem statement. Economic growth is a long-term trend of increasing potential output corresponding to full employment. A long-term growth trend does not mean that the economy is moving from one full employment state to another. The volume of production is characterized, as a rule, by an oscillatory movement around the trend line. But if cyclical rises exceed temporary declines in output, then in the long term, the trend line is rising. In this case, there is economic growth.

The result of economic growth, its main indicator, is the growth of real GDP. The process of economic growth is accompanied by quantitative and qualitative changes in the economy and society. For example, with the saturation of society's

needs for food, the share of agriculture in the production of GDP decreases; the rural population is shrinking and the lifestyle and values of large numbers of people are changing. GDP growth allows a large share of society's resources to be used for the production of durable goods and meeting the need for services; creates conditions for improving the quality of life [1, p. 225].

Analysis of recent research and publications. Economic growth can be viewed in narrow and broad senses.

Economic growth - in the narrow sense: it is a process that is born at the stage of direct production, acquires a stable character at other stages of social production, leads to a quantitative and

qualitative change in productive forces, an increase in the social product over a certain period of time and an increase in the people's well-being.

Economic growth - in a broad sense: economic growth, as an indicator of economic development, is the main trajectory of the development of society. Together with social, political, demographic and other characteristics, it determines the direction of movement of society, establishing the nature of social development as a whole.

Economic growth is reflected not only through an increase in output, but also through an increase in product quality. When assessing economic growth, one should also take into account the state of the production potential of the national economy.

An important fact is that when analyzing economic growth, only the change in real GNP (GDP) is taken into account. The trend of changes in nominal indicators cannot be considered as economic growth. That is, economic growth is an increase in real GNP (GDP) over a period of time [2, p. 192].

Next, we will consider the factors and types of economic growth. Factors of economic growth are usually understood as phenomena, circumstances and processes that can determine the rate and scale of long-term increase in the real volume of national production [3]

The purpose of the article is to analyze the economic growth in the Republic of Belarus based on various methods.

Statement of basic materials. In macroeconomic analysis, various schemes are used to classify factors of economic growth. For example, factors of the first and second levels, internal and external, objective and subjective, etc. are distinguished. According to the method of exposure, it is customary to distinguish between direct and indirect factors. Direct factors are considered to be factors that make growth physically possible (supply factors):

- the quantity and quality of natural resources;
- quantity and quality of labor resources;
- the amount of fixed capital;
- technology and organization of production;
- the level of development of entrepreneurial abilities in society [1, p. 225].

The factors of economic growth are usually divided into external and internal.

External factors include the participation of the country in the international division of labor, the degree of openness of the national economy,

the country's involvement in the processes of international economic integration, interaction with international financial and economic organizations, etc.

Internal factors of economic growth:

Labor resources are a factor of economic growth due to the quality of the labor force (education level, professional training, economic consciousness, discipline, etc.). The labor resources of the Republic of Belarus within the CIS are quite high, but according to the standards of developed countries, this level, for example, for blue-collar occupations, is not entirely satisfactory. And entrepreneurial abilities presuppose the presence of entrepreneurial qualities (education, talent, hard work, initiative, honesty, dedication to national interests, etc.).

Scientific and technological progress is the most important factor in economic growth.

It is characterized by:

- the emergence of fundamentally new advances in science and technology (low-waste and waste-free technologies appear, new energy sources appear; as a result, labor productivity increases);

- the formation of a modern type of worker - educated, proactive, disciplined, able to use complex technical and economic systems [4, p. 90–92].

Natural resources are a necessary, but not the main factor of economic growth. In many countries, rich minerals are not used with sufficient efficiency. But intensification and complex processing of resources, as a rule, give an increase in efficiency

For example, in the Republic of Belarus at present one of the new directions for the development of the fuel industry is the development of the production of peat lignin briquettes due to the complete utilization of lignin - a waste product from the Rechitsa and Bobruisk hydrolysis plants.

World economic science distinguishes two main types of economic growth. With the extensive type, economic growth is achieved through the use of more factors of production. New factories and plants are constantly being commissioned. Additional labor is attracted from households, therefore, employment of the population is growing. However, the increase in production capacity is carried out on the same technical basis. That is, the technological method of production at a given time interval remains unchanged. Output per employee remains the same.

Extensive growth has long been the dominant development option. Today it is considered

that this is the simplest type of economic growth. Its negative aspects include technical stagnation. The rates of economic growth, due to diminishing marginal productivity, may lag behind the rates of involvement of economic resources in production. So the extensive type of development inevitably acquires a costly nature, which has become characteristic, for example, for the administrative system of "state socialism".

An intensive type of economic growth is characterized by an increase in the scale of production, which is based on the use of more efficient and better quality factors of production and technology, more economical resources, improvement of the qualifications of workers, i.e. the production potential is increased on a new technological basis. The focus is on the issues of scientific and technological progress, reconstruction and modernization of production. The quality of the products is constantly improving. Raw materials and materials are used extremely rationally, as more advanced processing methods are being introduced. The focus is on resource-saving technologies. Of course, an intensive type of economic growth presupposes a high level of development of technology, technology, as well as a high level of training of the labor force. The "economy of modern knowledge" is being formed. The economic system, the economic order and the economic mechanism are constantly being improved. Economic relations are being reformed at a faster pace, taking into account the requirements of technical progress.

Intensive or extensive types of economic growth do not exist in their pure form. There is always a combination of them with the predominance of one - predominantly intensive or predominantly extensive economic growth. The assignment of growth to one type or another depends on the value of the specific weight of the increase in production obtained due to a qualitative or quantitative change in its factors.

Let's consider the models of economic growth.

Like any model, growth models are an abstract, simplified expression of the real economic process in the form of equations or graphs. A number of assumptions that precede each model already initially pushes the result away from real processes, but, nevertheless, makes it possible to analyze individual aspects and patterns of such a complex phenomenon as economic growth.

Most growth models assume that the increase in real output occurs primarily under the

influence of the growth of the main factors of production - labor (L) and capital (K). The factor "labor" is usually weakly amenable to outside influence, while the amount of capital can be adjusted by a certain investment policy. As you know, the capital stock in the economy decreases over time by the amount of disposal (depreciation) and increases due to the growth of net investment. It is quite obvious that economic growth is valuable not in itself, but as a basis for increasing the well-being of the population, therefore, a qualitative assessment of growth is often given through an assessment of the dynamics of consumption [5].

Neo-Keynesian growth models arose on the theoretical and methodological basis of J. Keynes's theory of macroeconomic equilibrium. They are characterized by two of the most important features:

- a) an aggregate demand approach to growth;
- b) a key role in the economic growth of investment.

Within the framework of the neo-Keynesian direction, first of all, the growth models of E. Domar and R. Harrod are distinguished.

E. Domar's model is built taking into account the dual role of investment - as an element of aggregate demand and as a factor in the creation of production capacities, and therefore aggregate supply. The model makes it possible to determine the rate at which investments must constantly grow to ensure the necessary economic growth of national income. This rate is in direct proportion to the marginal propensity to save and the average investment efficiency.

R. Harrod's model describes the mechanism of balanced growth, based not only on functional links between income, savings and investments, but also on the analysis of entrepreneurs' expectations.

The maximum possible growth rate of the economy with the full use of resources was named in R. Harrod's model of the natural rate. A stable dynamic equilibrium of the economic system is achieved when the guaranteed and natural growth rates are equal in conditions of full employment. However, maintaining such equality is possible only with active government intervention.

In contrast, neoclassical growth models were built on the premise of achieving sustainable equilibrium without government intervention. The analysis in these models was carried out using the apparatus of the production function,

which takes into account several factors of production and assumes their interchangeability.

R. Solow's growth model assumes that a necessary condition for balanced economic growth is the equality of aggregate demand and aggregate supply. The aggregate supply is determined in the model by the production function, and the aggregate demand is determined by investment and consumer expenditures. The model is based on the "golden rule" of accumulation, according to which capital outflow should not exceed its marginal product.

In the model of J. Mead, a stable rate of economic growth is achieved under the condition of the stability of the rate of capital growth and its equality with the rate of growth of national income. J. Mead drew attention to the need to comply with the correspondence between the growth rates of labor and capital accumulation.

A. Lewis's model is built taking into account two sectors of the economy: agricultural and industrial. The supply of labor resources in the agricultural sector is unlimited, while in the industrial sector it is a function of available capital, the level of technology and the demand for manufactured products. Therefore, the task is to redistribute part of the labor force from agriculture to industry and thereby accelerate economic growth.

So, based on all of the above, we can draw the appropriate conclusions.

Economic growth is a stable and long-term capacity building of the national economy. Its main goals are to meet the ever-growing needs of people, to improve the quality of products and, accordingly, the standard of living. There are

many factors of economic growth that can be classified in different ways. There are internal and external, objective and subjective, direct and indirect factors. The positive and negative consequences of economic growth for the country are revealed.

The state should fight against negative phenomena and prevent them as far as possible, because there is no way to give up economic growth because of some negative consequences.

Here we also note that the problems of economic growth are currently taking center stage in economic discussions and discussions conducted by representatives of different countries and governments. This is explained by the fact that the growing volume of real production allows to some extent to resolve the problem that any economic system faces: limited resources with unlimited human needs. Economic growth helps to reduce the heat of social tension, as well as significantly level the problem of inequality in the distribution of benefits.

In order to identify the reasons and find ways to solve the existing problems associated with the economic growth of our country, it is necessary to carefully analyze and give an objective assessment of the current state of the national economy using generally accepted indicators.

As you know, the main indicator of economic growth is the level of GDP [6].

The dynamics of the gross domestic product production in the Republic of Belarus according to the national accounts data will be considered in Table 1.

Table 1 – Production of gross domestic product in the Republic of Belarus for 2015-2020

Index	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Gross domestic product						
at current prices, billion rubles (since 2016 - RUB million)	899 098	94 949	105 748	129 568	131 951	147 466
in comparable prices, as a percentage of the previous year	96,2	97,5	102,5	122,5	101,8	99,1

Source: [7]

As can be seen from Table 1, the dynamics of gross domestic product production in the Republic of Belarus has a stable positive trend, including per capita.

GDP per capita is the gross domestic product divided by the average annual population.

GDP is the sum of the gross value added created by all resident producers in the economy plus any taxes on products and minus any subsidies not included in the cost of production. GDP per capita is presented in US dollars per person (Figure 1).

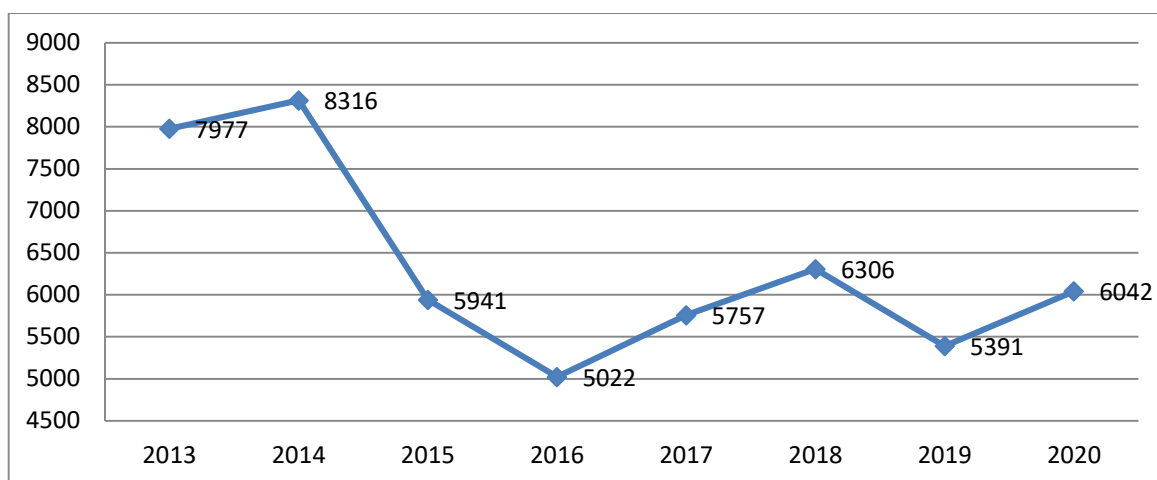

Figure 1 – Dynamics of GDP of the Republic of Belarus per capita, USD
Source: compiled by the authors

One of the barriers to economic growth in Belarus is the growth of gross external debt.

From 2006 to 2021, the external debt in the Republic of Belarus in all sectors of the economy increased from 5.1 to 42.1 billion USD. Gross external debt in terms of each resident of the Republic of Belarus increased over the same period from 525 to 4485 dollars, the volume of external debt compared to GDP increased from 17% to 70.2%, including 53.2% for long-term debt and 17% for short-term [8].

The ratio of public debt to GDP is 36.7% (as of January 1, 2021) [8].

At the end of 2018, it became known that in 2019, 4.9 billion dollars of state debt should be paid, and part of this amount is planned to be refinanced by obtaining new loans. In the state budget for 2019, it was planned to pay 5.8 billion rubles (~ 2.8 billion dollars) to pay off the main external debt (96% is denominated in foreign currency) and about 3 billion rubles (~ 1.4 billion dollars) to pay interest on it [9].

As of December 31, 2020, there were 66 external government loans, servicing and repayment of which are carried out with the involvement of funds from the republican budget of the Republic of Belarus for various purposes, creditors and maturities. The largest number of loans secured by the Council of Ministers of the Republic of Belarus was taken from Chinese state banks (25) and the International Bank for Reconstruction and Development (18). All Chinese loans were taken for specific projects (infrastructure, modernization of industrial enterprises and the construction of new ones). Targeted loans were also provided by the Russian Federation (construction of the Belarusian NPP), the International Bank for Reconstruction and Development (several projects) and the European Bank for Reconstruction and Development (several projects) [10].

According to the Ministry of Finance of the Republic of Belarus, the following picture of changes in GDP and external debt of the Republic of Belarus can be drawn up, for example, in 2019 (Table 2).

Table 2 – State of the state debt of the Republic of Belarus in 2019

Index	Government debt, total		External government debt		Internal government debt	
	million rubles	% to GDP	million rubles	% to GDP	million rubles	% to GDP
01.01.2019	45 375,4	35,4	16 894,0	28,4	8 887,6	7,0
01.02.2019	44 940,2	35,1	16 707,4	28,1	8 879,0	7,0
01.03.2019	44 321,6	34,8	16 681,2	28,0	8 648,9	6,8
01.04.2019	44 102,1	34,7	16 609,4	27,8	8 749,0	6,9
01.05.2019	43 663,3	34,7	16 671,7	27,9	8 504,3	6,8
01.06.2019	43 886,4	34,9	16 611,7	27,7	9 079,9	7,2
01.07.2019	43 099,3	35,1	16 689,8	27,8	8 997,1	7,3
01.08.2019	42 728,2	34,7	16 500,0	27,3	9 154,1	7,4

Source: [10]

From the point of view of internationally accepted criteria, the size of the external debt of the Republic of Belarus does not exceed the established norms. External borrowings are steadily growing, the average ratio of internal and external debt to GDP was 34.9% over the period under study.

However, neither in absolute, nor in relative, nor in per capita terms do they look excessive. This applies to both the state itself and the general external debt, which in no way applies to the current situation. Probably, the main threats to the country's economy do not lie in this area [11]. It should be recognized that most of the government borrowings were not channeled into production or commercial projects, but were used to maintain the balance of payments and restructure existing debts [10].

Next, consider the cost of living in the Republic of Belarus. The subsistence minimum is a minimum set of foodstuffs and non-food products and services necessary to preserve human health and ensure their vital functions, the cost of which is determined as a fixed share of the cost of the minimum set of foodstuffs.

Conclusions and prospects for further research. In 2020, compared to 2017, the budget of the subsistence minimum in the Republic of Belarus as a whole across the country increased by 21.2%. In the Republic of Belarus, the subsistence minimum budget is used to assess the level of poverty of the population.

Summarizing all of the above, we can draw the appropriate conclusions and give an objective assessment of the situation in which the Republic of Belarus finds itself.

In 2018, Belarus recorded the highest rates of economic growth since 2011, the country's GDP increased by 3% after 2.5% in 2017.

Higher commodity prices and solid external demand favored exports, while domestic demand was boosted by strong investment and wage growth. Within 2018 and 2019, the dynamics were uneven - the growth rate gradually decreased by the end of the year from 4.6% in 1Q. 2018 up to 1.5% in Q4 2018 [12].

In 2020, the nominal exchange rate of the Belarusian ruble against the Russian one fell by 6%. Following the Russian currency, the Belarusian ruble depreciated against the US dollar by 5.8% and against the euro by 3.5%. In 1 sq. In 2019, the Belarusian ruble, on average, slightly weakened against all three currencies.

The refinancing rate for 2020 was lowered by 1.25 percentage points to 7.75% per annum. In

August 2020, inflationary risks significantly increased due to increased geopolitical tensions in the region and the subsequent weakening of the Russian ruble. In response, the National Bank of the Republic of Belarus suspended the monetary policy easing cycle. On the whole, monetary policy was successful and achieved its goal.

Prudent monetary policy, coupled with increased confidence in the national bank, kept inflation at historically low levels, despite a number of external and internal unfavorable factors.

The growth of lending by the banks of the Republic of Belarus to the sectors of the economy of the Republic of Belarus increased by 14.6%, which corresponds to the growth rate of GDP. However, the expansion of lending to the population in 2020 (an increase of 28.4% YoY) was in the nature of expansion and provided almost 50% of the expansion of the banks' loan portfolio.

The rating agency Standard & Poor's Ratings (S&P) on April 5, 2019 confirmed the credit rating of the Republic of Belarus at the "B / B" level, the outlook is "stable". This S&P forecast reflects expectations that external economic imbalances will not increase [13]. Likewise, the NBRB's fiscal policy will remain relatively restrained over the next 12 months, while the RB government will retain access to international capital markets and will receive support from the Russian Federation to refinance maturing government debt [14]. This indicated the effectiveness of the direction of development chosen by the government of the Republic of Belarus, however, due to the COVID pandemic and other destabilizing circumstances, the rating agencies S&P and Fitch on September 11, 20 and November 13, 20, respectively, assigned the Republic of Belarus a credit rating of "B" with a negative outlook. At the moment, the Republic of Belarus is actively using its gold and foreign exchange reserves to stabilize the growing internal social and economic tension.

References

1. Novikova, I., Morova, A. and Shevchenko, S. (2006). *Macroeconomics: textbook manual*; ed. I. Novikova, Y. Yasinsky. Minsk: Acad. under the President of the Republic. Belarus, 340.
2. Bazilev, N., Gurko, S. (2007). *Macroeconomics*. Minsk: Modern School, 288.
3. Loban, T., Samokhovets, M., Bukhtik, M. and Kyivych, A. (2018). *Sectoral finance: a textbook for students majoring in "Finance and Credit"*. Pinsk.

4. Foreign trade. Retrieved from: <http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/vneshnyaya-torgovlya>

5. Gross external debt of the Republic of Belarus. Retrieved from: <http://www.nbrb.by/statistics/ExternalDebt>.

6. Livensky, V., Lisovsky, M. (2020). Analysis of the composition and structure of revenues and expenditures of the budget of Belarus. *Modern aspects of economics*, 4 (272), 190–195.

7. The budget passed the first reading: moderation, debts, "social". And without a compensatory maneuver from the Russian Federation. Retrieved from: <https://news.tut.by/economics/619525.html>.

8. The list of external state loans, servicing and repayment of which are carried out with the involvement of the republican budget. Annex 7 to the Decree of the President of the Republic of Belarus 31.12.2018 № 507 "On clarification of certain indicators of the republican budget for 2018". National legal Internet portal of Belarus.

9. *Social status and standard of living of the population of the Republic of Belarus* (2019). Stat. collection. Minsk: Nat. stat. Committee, 264.

10. External debt of Belarus. Retrieved from: <https://myfin.by/wiki/term/vneshnij-dolg-v-belarusi>

11. Kievych, A. (2018). New sanctions and consequences of withdrawal of speculative capital from Russia. *Modern aspects of economics*, 1(245), 30–35.

12. Livensky, V., Lisovsky, M. (2019). Analysis of the tax burden on the economy of Ukraine. *Modern aspects of economics*, 5 (261), 176–180.

13. Kievych, A. (2016). The situation in the world economy: stability or approaching economic apocalypse. *Modern aspects of economics*, 6 (226), 15–23.

14. Macroeconomic forecast for Belarus. Retrieved from: <http://www.research.by/webroot/delivery/files/bro2019r1.pdf>.

Література

1. *Макроекономіка*: навч. посібник / І. В. Новикова, А. П. Морова, С. В. Шевченко [и др.]; під ред. І. В. Новикової і Ю. М. Ясинського. Мінськ: Акад. упр. при Президентові Респ. Білорусь, 2006. 340 с.

2. *Макроекономіка* / Н. І. Базилев, С. П. Гурко. Мінськ: Сучасна школа, 2007. 288 с.

Стаття надійшла

до редакції : 20.09.2021 р.

3. Лобан Т. Н., Самоховец М. П., Бухтик М. І., Києвичів А. В. *Галузеві фінанси*: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Фінанси і кредит». Пінськ, 2018.

4. Зовнішня торгівля [Електронний ресурс]. URL: <http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/vneshnyaya-torgovlya>

5. Валовий зовнішній борг Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. URL: <http://www.nbrb.by/statistics/ExternalDebt>.

6. Ливенский В. М., Лісовський М. І. Аналіз складу і структури доходів і витрат бюджету РБ. *Сучасні аспекти економіки*. 2020. № 4 (272). С. 190–195.

7. Бюджет пройшов перше читання: помірність, борги, «соціалка». І без компенсаційного маневру від РФ [Електронний ресурс]. - URL: <https://news.tut.by/economics/619525.html>.

8. Перелік зовнішніх державних позик, обслуговування і погашення яких здійснюються із залученням коштів республіканського бюджету. Додаток 7 до Указу Президента Республіки Білорусь 31.12.2018 № 507 «Про уточнення окремих показників республіканського бюджету на 2018 рік». Національний правовий Інтернет-портал Республіки Білорусь.

9. *Соціальний стан і рівень життя населення Республіки Білорусь*: стат. збірник. Мінськ: Нац. стат. комітет, 2019. 264 с.

10. Зовнішній борг Білорусі [Електронний ресурс]. URL: <https://myfin.by/wiki/term/vneshnij-dolg-v-belarusi>

11. Києвич А. В. Нові санкції і наслідки виведення спекулятивного капіталу з Росії. *Сучасні аспекти економіки*. 2018. № 1 (245). С. 30–35.

12. Ливенский В. М., Лісовський М. І. Аналіз податкової навантаження на економіку України. *Сучасні аспекти економіки*. 2019. № 5 (261). С. 176–180.

13. Києвич А. В. Ситуація в світовій економіці: стабільність чи наближається економічний апокаліпсис. *Сучасні аспекти економіки*. 2016. № 6 (226). С. 15–23.

14. Макроекономічний прогноз для Білорусі [Електронний ресурс]. URL: <http://www.research.by/webroot/delivery/files/bro2019r1.pdf>.

Стаття прийнята

до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Livensky V. Analysis of economic growth and its dynamics in the Republic of Belarus / V. Livensky // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 4(44). – С. 19–26.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ НА СХОДІ УКРАЇНИ: ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОЕКТУ

DOI: 10.32620/cher.2021.4.04

Постановка проблеми. Необхідність реалізації проекту щодо наукового супроводу фінансового планування розвитку територіальних громад на Сході України обумовлена наявністю великих ризиків, які виникли через військовий конфлікт та пандемію на COVID. Реалізація проекту щодо децентралізації фіскальних процесів в територіальних громадах на Сході України допоможуть громадам зорієнтуватися у фінансовому плануванні, а також принесуть користь іншим стейкхолдерам. *Метою статті* є обґрунтування проекту щодо необхідності та можливості наукового супроводу децентралізації фіскальних процесів в територіальних громадах на Сході України. *Об'єкт дослідження* – територіальні громади на Сході України. *Методи, використані в дослідженні:* компаративного та експертного аналізу, деталізації та узагальнення. *Гіпотезою дослідження* стало припущення, що проект з децентралізації фіскальних процесів в територіальних громадах на Сході України має бути реалізований експертами – економістами та юристами у кількості шістьох осіб, які мають виконати запропонований перелік науково-аналітичних робіт протягом – пів року. *Виклад основного матеріалу:* задля активізації процесу децентралізації фіскальних процесів в територіальних громадах на Сході України доречно реалізувати проект, який передбачає формування групи експертів (економістів та юристів), виконання логічно-пов'язаних наукових робіт, які будуть здійснюватися конкретними експертами у встановлені строки, та які мають отримати відповідні результати. Розроблені експертами пропозиції дозволять сформулювати стійкі фінансові механізми, що сприятиме зменшенню ризику катастроф на рівні громад. *Оригінальність та практична значимість дослідження* полягають у пропозиції залучити до виконання проекту відповідних фахівців, які мають виконати встановлений перелік науково-аналітичних робіт та отримати конкретні результати. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Обґрунтування проекту щодо необхідності та можливості наукового супроводу децентралізації фіскальних процесів в територіальних громадах на Сході України дозволило прийти до висновку, що реалізації проекту допоможе територіальним громадам на Сході України розібратися у особливостях фінансового планування, а також принесуть користь іншим стейкхолдерам через те, що будуть визначені додаткові фінансові можливості і джерела розвитку територіальних громад задля зміцнення їхнього економічного потенціалу. Розроблені експертами пропозиції дозволять сформулювати стійкі фінансові механізми, що сприятиме зменшенню ризику катастроф на рівні громад. *Подальші дослідження* мають бути спрямовані на реалізацію запропонованих пропозицій та оцінку їхньої ефективності.

Ключові слова:

децентралізація, територіальна громада, фіскальні процеси, проект, експерт, фінансове планування, пропозиції.

DECENTRALIZATION IN TERRITORIAL COMMUNITIES IN EASTERN UKRAINE: PROJECT RATIONALE

Formulation of the problem. The need to implement a project to provide scientific support for financial planning for the development of territorial communities in eastern Ukraine is due to the presence of major risks arising from the military conflict and the COVID pandemic. The implementation of the project on decentralization of fiscal processes in territorial communities in the East of Ukraine will help communities to orientate in financial planning, as well as will benefit other stakeholders. *The purpose of the article* is to

¹ Плетньов Михайло Васильович, канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Северодонецьк, Україна.

Plietnov Mykhailo, Ph.D. in Technical Sciences, Associated Professor of the Economy Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-8482-9419

e-mail: mikhailvpletnev@gmail.com

substantiate the project on the need and possibility of scientific support for the decentralization of fiscal processes in territorial communities in eastern Ukraine. *The object of research* - territorial communities in eastern Ukraine. *Methods used in the study*: comparative and expert analysis, detailing and generalization. *The hypothesis of the study* was the assumption that the project to decentralize fiscal processes in local communities in eastern Ukraine should be implemented by experts - economists and lawyers in the number of six people who will perform the proposed list of scientific and analytical work within - six months. *Presentation of the main material*: in order to intensify the process of decentralization of fiscal processes in territorial communities in eastern Ukraine, it is appropriate to implement a project involving the formation of a group of experts (economists and lawyers), logical and related research to be carried out by specific experts, which should get the appropriate results. The proposals developed by experts will create sustainable financial mechanisms that will help reduce the risk of disasters at the community level. *The originality and practical significance of the study* lies in the proposal to involve in the project relevant specialists who must perform the established list of scientific and analytical work and obtain concrete results. *Conclusions and prospects for further research*. Substantiation of the project on the need and possibility of scientific support for decentralization of fiscal processes in local communities in eastern Ukraine led to the conclusion that the project will help local communities in eastern Ukraine to understand the features of financial planning, as well as benefit other stakeholders, financial opportunities and sources of development of territorial communities in order to strengthen their economic potential. The proposals developed by experts will create sustainable financial mechanisms that will help reduce the risk of disasters at the community level. Further research should be aimed at implementing the proposed proposals and evaluating their effectiveness.

Key words:

decentralization, territorial community, fiscal processes, project, expert, financial planning, proposals.

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦІЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОБЩЕСТВАХ НА ВОСТОКЕ УКРАИНЫ: ОБОСНОВАНИЕ ПРОЕКТА

Постановка проблемы. Необходимость реализации проекта научного сопровождения финансового планирования развития территориальных общин на Востоке Украины обусловлена наличием больших рисков, возникших из-за военного конфликта и пандемии на COVID. Реализация проекта децентрализации фискальных процессов в территориальных общинах на Востоке Украины помогут общинам сориентироваться в финансовом планировании, а также принесут пользу другим стейкхолдерам. *Целью статьи* является обоснование проекта необходимости и возможности научного сопровождения децентрализации фискальных процессов в территориальных общинах на Востоке Украины. *Объект исследования* – территориальные общины на Востоке Украины. *Методы, используемые в исследовании* компаративного и экспертного анализа, детализации и обобщения. *Гипотезой исследования* стало предположение, что проект децентрализации фискальных процессов в территориальных общинах на Востоке Украины должен быть реализован экспертами – экономистами и юристами в количестве шести человек, которые должны выполнить предложенный перечень научно-аналитических работ в течение – полугодя. *Изложение основного материала:* для активизации процесса децентрализации фискальных процессов в территориальных общинах на Востоке Украины уместно реализовать проект, предусматривающий формирование группы экспертов (экономистов и юристов), выполнение логически связанных научных работ, которые будут осуществляться конкретными экспертами в установленные сроки, и которые должны получить соответствующие результаты. Разработанные экспертами предложения позволят сформировать устойчивые финансовые механизмы, что приведет к уменьшению риска катастроф на уровне общин. *Оригинальность и практическая значимость исследования* состоят в предложении привлечь к выполнению проекта соответствующих специалистов, которые должны выполнить установленный перечень научно-аналитических работ и получить конкретные результаты. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Обоснование проекта относительно необходимости и возможности научного сопровождения децентрализации фискальных процессов в территориальных общинах на Востоке Украины позволило прийти к выводу, что реализации проекта поможет территориальным общинам на Востоке Украины разобраться в особенностях финансового планирования, а также принесут пользу другим стейкхолдерам из-за того, что будут определены дополнительные денежные способности и источники развития территориальных общин для укрепления их экономического потенциала. Разработанные экспертами предложения позволят сформировать устойчивые финансовые механизмы, способствующие уменьшению риска катастроф на уровне общин. Дальнейшие исследования должны быть направлены на реализацию предложенных предложений и оценку их эффективности.

Ключевые слова:

децентрализация, территориальная община, фискальные процессы, проект, эксперт, финансовое планирование, предложения.

Постановка проблеми. Військовий конфлікт на сході України понад сім років впливає на процеси децентралізації влади та фінансування розвитку територіальних громад. 3 грудня 2020 року цей конфлікт значно активізувався, було зафіксовано понад 500 інцидентів на місяць порівняно з 250-425 випадками протягом попередніх 3 місяців. Хоча щорічний масштаб бойових дій у Донецькій та Луганській областях у 2020 році зменшився, проте цивільне населення України продовжує нести основний тягар наслідків збройного конфлікту. А виникнення і прогресування пандемії COVID ще більше загострили наслідки цього конфлікту. Крім впливу на сферу охорони здоров'я, пандемія також викликала соціально-економічний шок у населення, яке і так постраждало від військового конфлікту.

Закриття майже всіх контрольно-пропускних пунктів на лінії зіткнення позбавило населення, яке мешкає як на територіях підконтрольних уряду України так і непідконтрольних, доступу до життєво важливих служб, пенсій та інших соціальних благ.

Обмеження можливості пересування, закриття підприємств, що не займаються діяльністю першої необхідності, та обмеження руху громадського транспорту призвели до того, що багато людей втратили джерела доходу і в них скоротилися або взагалі зникли засоби до існування. Недостовірна офіційна інформація про випадки захворювання на COVID, недостатнє фінансування системи охорони здоров'я та відсутність планування процесу впровадження вакцин не дозволяє прогнозувати повернення України до нормального життя раніше, ніж у 2023 році [1].

Окрім небезпек, пов'язаних з військовим конфліктом (включаючи щоденні обстріли, високий рівень забруднення мінами, нерозірваними боєприпасами, відключення постачання комунальних послуг тощо), які у свою чергу підвищують ймовірність, схильність і вразливість до каскадного розвитку стихійних лих населення, яке проживає уздовж лінії зіткнення, продовжує зазнавати вплив природних небезпек у вигляді суворої зими, характерної для Сходу України, посухи і сильних вітрів, які сприяють поширенню лісових пожеж, а також проблем з водою.

Незважаючи на вкрай небезпечну ситуацію, з початку конфлікту, стратегія держави була зосереджена здебільшого на своєчасне реагування на надзвичайні ситуації, а не на зниженні ризиків та підвищення рівня якості життя населення, яке найбільше страждає від цих ризиків. Спостерігається недостатня компетентність державних структур, відповідальних за різні небезпеки, що веде до поганого планування і низького рівня обізнаності населення про небезпеки та ризики в Східних регіонах України.

Саме у відповідь на цю ситуацію ЗР Консорціумом було запроваджено програму з управління ризиками катастроф за фінансової підтримки міжнародних донорів. В контексті цього ЗР Консорціум взаємодіє з різними зацікавленими сторонами на регіональному та національному рівнях з метою розробки та реалізації кращих механізмів управління ризиками. У зв'язку з цим, Благодійний фонд «Право на захист» запропонував реалізацію проекту щодо вирішення проблем децентралізації фінансових процесів в територіальних громадах на Сході України задля упередження проблем у майбутньому [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем децентралізації на Сході України присвятили праці вчені різних університетів та наукових установ, проте слід виокремити праці науковців Луганської філії ДУ «Інститут економіко-правових досліджень ім. В. К. Макутова НАН України» і Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля [2-12]. Втім через створення територіальних громад на лінії розмежування на Сході України проблеми децентралізації фінансових процесів актуалізувалися та потребують реалізації окремого проекту з метою посилення координації та просвітницької роботи задля успішної реалізації реформи децентралізації та зменшення ризиків катастроф серед стейкхолдерів.

Метою статті є обґрунтування проекту щодо необхідності та можливості наукового супроводу децентралізації фінансових процесів в територіальних громадах на Сході України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для реалізації проекту щодо наукового супроводу децентралізації фінансових

процесів в територіальних громадах на Сході України доречно сформувати групу експертів, які будуть аналізувати стратегічні і фінансові документи на місцевому та регіональному рівнях, проводити консультації і двосторонні обговорення з місцевими та регіональними органами влади. В якості додаткового аналізу експерти мають розглянути правову базу в галузі управління місцевими фінансами. Визначити проблеми, з якими стикається місцеве населення в контексті децентралізації, включаючи децентралізацію фінансових джерел.

Результати наукового супроводу допоможуть громадам зорієнтуватися у фінансовому плануванні, а також принесуть користь іншим стейкхолдерам. А також допоможуть визначити фінансові можливості і джерела фінансування розвитку територіальних громад для їхнього зміцнення, розробити рішення для створення стійких фінансових механізмів задля зменшення ризику катастроф на рівні громад.

Для досягнення поставлених цілей у межах реалізації проекту необхідно здійснити:

розробку методології дослідження як для кабінетного дослідження, так і для польових консультацій;

збір відповідних даних (включаючи дані з відкритих джерел, правові та нормативні документи, а також інформацію, яка буде зібрана в ході консультацій з громадами і офіційних запитів, поданих у державні органи, залежно від обставин);

оперативне співробітництво з іншими партнерами (за необхідності), з третіми сторонами з метою підготовки звіту;

проведення аналізу та подальша підготовка звіту, який відповідає цілям і завданням, що визначені в технічному завданні, та охоплює всі питання і тематичні напрямки;

розробку варіантів рішень щодо фінансових можливостей і джерел фінансування для зміцнення економічного потенціалу громад, а також розробка і надання рекомендацій для органів державної влади на всіх рівнях;

розробку відповідних змін та поправок до стратегічних і юридичних документів, спрямованих на створення можливостей та розвиток стійких фінансових механізмів для зменшення ризику катастроф на рівні громад;

надання технічних консультацій з різних питань, пов'язаних з: виявленням та оцінкою наявних прогалин у правовій, регулятивній та стратегічній базі, які стосуються місцевого бюджету та децентралізації фінансових процесів; аналізом та розробленням рішень щодо вдосконалення правової, регулятивної і стратегічної бази, які стосуються місцевого бюджету та децентралізації фінансових процесів; підготовкою юридичних, регулятивних і стратегічних документів, які стосуються місцевого бюджету та децентралізації фінансових процесів;

участь у щонайменше одному інтерв'ю на тему дослідження (в комунікативних цілях);

представлення результатів кабінетного дослідження на публічному(их) заході(ах) [1].

Отже, пропонується створити експертну групу до якої залучити шість експертів - три економіста (*Ee1, Ee2, Ee3*) та три юриста (*Eю1, Eю2, Eю3*). Вони проведуть низку консультацій з громадами з метою збору даних для аналізу, а також надання консультативної допомоги з ціллю визначення оптимального рішення щодо фінансових можливостей і джерел фінансування задля зміцнення економічного потенціалу територіальних громад.

У таблиці 1 подано етапи (науково - аналітичні роботи) реалізації проекту, результати, що мають бути отримані, строки та виконавці. Проект може бути реалізований протягом половини календарного року.

Щодо вартості послуг експертів, то слід зауважити, що для їх визначення варто визначити кількість годин, які будуть витрачені на реалізацію проекту кожним експертом та скористатися нормами Наказу Міністерства юстиції України про встановлення вартості однієї експертогодина у 2021 році, яка дорівнює 171 гр. 61 коп [13].

Таблиця 1 – Етапи (роботи) проекту, результати, строки та виконавці

Термін	Етап (роботи)	Результат	Виконавці
1	2	3	4
Перший місяць Проекту	розробка та узгодження методології дослідження як для кабінетного дослідження, так і для польових консультацій, графіка	Методологія дослідження	<i>Ee1</i>
Перший місяць Проекту	збір даних про джерела та обсяги фінансування розвитку територіальних громад. Визначення відкритих джерел збору даних та систематизація даних. Підготовка аналітичної записки.	АЗ «Результати моніторингу джерел та обсягів фінансування територіальних громад ЛО і ДО»	<i>Ee2</i>
Перший місяць Проекту	аналіз правової бази в галузі управління місцевими фінансами та управління ризиками шляхом систематизації та упорядкування відповідних чинних нормативно-правових актів. Підготовка доповідної записки.	ДЗ «Результати моніторингу чинних нормативно-правових актів в галузі управління, місцевими фінансами та ризиками»	<i>Ею1</i>
Другий місяць Проекту	оперативне співробітництво з іншими партнерами проекту та (за необхідності) з іншими стейкхолдерами з метою підготовки звіту	Перелік територіальних громад, які готові до співробітництва. Визначення контактних осіб від громад	<i>Ee1, Ею1</i>
Другий місяць Проекту	Проведення консультацій з громадами з метою збору даних для аналізу, а також визначення фінансових можливостей та джерел фінансування (проведення глибинного інтерв'ю з представниками громад). Виїзд експертів до громад.	Сценарій глибинного інтерв'ю з представниками громад. Протоколи нарад з консультацій з громадами. Дані для аналізу фінансових можливостей ТГ	<i>Vci - Ee1, Ee2, Ee3, Ею1, Ею2, Ею3</i>
Третій місяць Проекту	проведення аналізу та розробка варіантів рішень щодо фінансових можливостей й джерел фінансування для зміцнення економічного потенціалу територіальних громад. Підготовка аналітичної записки.	АЗ «Фінансові можливості/джерела фінансування для зміцнення економічного потенціалу громади»	<i>Ee3</i>
Третій місяць Проекту	проведення консультацій з громадами з метою визначення оптимального рішення щодо фінансових можливостей й джерел фінансування для зміцнення їхнього економічного потенціалу. Виїзд експертів до громад.	Протоколи нарад з консультацій з громадами. Пропозиції від ТГ щодо фінансових можливостей й джерел фінансування для зміцнення економічного потенціалу	<i>Vci - Ee1, Ee2, Ee3, Ею1, Ею2, Ею3</i>
Четвертий місяць Проекту	розробка і надання рекомендацій для органів державної влади щодо фінансових можливостей й джерел фінансування для зміцнення економічного потенціалу територіальних громад	Рекомендації для органів державної влади щодо фінансових можливостей й джерел фінансування територіальних громад	<i>Ee3</i>
Четвертий місяць Проекту	розробка відповідних змін/поправок до стратегічних / юридичних документів, спрямованих на створення можливостей для розвитку стійких фінансових механізмів щодо зменшення ризику катастроф	Пропозиції щодо правок стратегічних / юридичних документів, спрямованих на створення стійких фінансових механізмів	<i>Ею1</i>
П'ятий місяць Проекту	надання консультацій з питань, пов'язаних з: виявленням та оцінкою наявних прогалин у правовій, регулятивній та стратегічній базі, які стосуються місцевого бюджету, децентралізації фінансових процесів; аналізом та розробленням рішень щодо вдосконалення правової, регулятивної та стратегічної бази, які стосуються місцевого бюджету і децентралізації фінансових процесів; підготовкою юридичних, регулятивних та стратегічних документів, які стосуються місцевого бюджету та децентралізації фінансових процесів.	Надання консультацій та протоколи зустрічей	<i>Ею1, Ею2</i>

1	2	3	4
П'ятий місяць Проекту	участь інтерв'ю на тему дослідження (в комунікативних цілях);	Інтерв'ю на тему дослідження	<i>Vci</i>
Шостий місяць Проекту	підготовка звіту, який відповідає цілям і завданням, визначеним у технічному завданні, та охоплює всі питання і тематичні напрями;	Аналітичний звіт щодо фінансових можливостей для зменшення ризику катастроф	<i>Ee2</i>
Шостий місяць Проекту	представлення результатів кабінетного дослідження на публічному (их) заході(ах). Підготовка презентації.	Презентація результатів кабінетного дослідження	<i>Ee1, Eю2</i>
Шостий місяць Проекту	Підготовка та публікація наукових статей за результатами проекту з метою його популяризації	Наукові публікації (статті, тези, доповіді)	<i>Vci - Ee1, Ee2, Ee3, Eю1, Eю2, Eю3</i>

A3 – аналітична записка, ДЗ – доповідна записка

Джерело: розроблено автором

Висновки та перспективи подальших досліджень. Обґрунтування проекту щодо необхідності та можливості наукового супроводу децентралізації фіскальних процесів в територіальних громадах на Сході України дозволило прийти до висновку, що реалізації такого проекту допоможе територіальним громадам розібратися у особливостях фінансового планування, а також принесуть користь іншим стейкхолдерам через те, що будуть визначені додаткові фінансові можливості і джерела розвитку територіальних громад задля зміцнення їхнього економічного потенціалу. Розроблені експертами пропозиції дозволять сформувати стійкі фінансові механізми, що сприятиме зменшенню ризику катастроф на рівні громад.

Література

1. Сайт благодійного фонду «Право на захист» [Електронний ресурс]. URL: <https://r2p.org.ua/inshi-proekty/>
2. Zablodska I., Rohozian Y., Melnykova, Romakhova O., Karielin S. Territorial Dimension for Sustainable Development of Infrastructure Enterprises: Information and Administrative Component. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. Vol. 43. № 3. С. 354–362.
3. Rohozian Yu., Hrechana S., Kuzmenko O., Derzhak N., Kuchmenko V., Plietnov M., Sustainable Development Management of Local Territories in the Eastern Ukraine in Conditions of Military Conflict: Identification Criteria, in: *European Journal of Sustainable Development*, 2020. № 9 (3). P. 425–442.
4. Tatarchenko O., Zablodska I., Rohozian Yu., Zavoyski H Yu., Korsakova O. Assessment

Process of Economic Expediency for the Interregional Cooperation: Ukrainian-Polish Content. *International Journal of Economic Research*. 2017. № 14(16). P. 375–386.

5. Hrechana S., Zablodska I., Zablodska D. The Identification of the Luhansk Region and the Region Act's According to the Qualification of Their Sustainable Development in the Conditions of the Joint Forces Operation. *Problemy Ekorozwoju*. 2020. № 15(1). P. 197–210.

6. Noskova S., Rohozian Yu. Interregional cooperation as a prerequisite for the economic development of amalgamated territorial communities in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. № 3(5). P. 383–390.

7. Заблодська І. В., Романовська Л. А., Серебряк К. І Економіко-правове забезпечення встановлення факторів дестабілізації фінансового стану підприємства: податковий аспект. *Економіка і право*. 2019. № 2(53). С. 126–132.

8. *Економіко-правові засоби стимулюючого впливу на розвиток Донбасу*: монографія / під заг. ред. В. А. Устименка. Київ: НАН України, Інститут економіко-правових досліджень, 2019. 236 с.

9. Заблодська І. В., Рогозян Ю. С. Обґрунтування бюджетних витрат для фінансового забезпечення реалізації пілотного проекту з розвитку підприємництва в регіонах України. *Вісник Східноукраїнського університету імені Володимира Даля*. 2016. № 3(227). С. 35–40.

10. Серебряк К. І. Оцінка привабливості території у межах регіону в умовах децентралізації: соціально-економічний аспект. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. [Електронний ресурс] URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>

11. *Забезпечення фінансової безпеки на мікро- та макрорівнях*. [кол. авт. ; ред. : О. А. Бурбело]; МВС України, Луган. держ. ун-т

внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 336 с.

12. Мельникова А. О., Заблодська І. В., Заблодська Д. В. Розвиток Луганщини в умовах військового конфлікту: аспект позиціонування. *Прогнозування і планування розвитку економіки: мікроекономічний та макроекономічний рівні*: монографія. Видавництво Izdevniecība “Baltija Publishing”, 2020. 267 с.

13. Про встановлення вартості однієї експертгодини у 2021 році [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.

References

1. Website of the Right to Protection Charitable Foundation. Retrieved from: <https://r2p.org.ua/inshi-proekty/> (Accessed: 10.11.2021).

2. Zabłodska, I., Rohozian, Y., Melnykova, Romakhova, O., Karielin, S. (2021) Territorial Dimension for Sustainable Development of Infrastructure Enterprises: Information and Administrative Component. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43, 3, 354–362.

3. Rohozian, Yu., Hrechana, S., Kuzmenko, O., Derzhak, N., Kuchmenko, V., Plietnov, M. (2020) Sustainable Development Management of Local Territories in the Eastern Ukraine in Conditions of Military Conflict: Identification Criteria. *European Journal of Sustainable Development*, 9(3), 425-442.

4. Tatarchenko, O., Zabłodska, I., Rohozian Yu., Zavoyskih Yu., Korsakova O. (2017). Assessment Process of Economic Expediency for the Interregional Cooperation. Ukrainian-Polish Content. *International Journal of Economic Research*, 14(16), 375–386.

5. Hrechana, S., Zabłodska, I., Zabłodska, D. (2020) The Identification of the Luhansk Region and the Region Act’s According to the Qualification of Their Sustainable Development in the Conditions of the Joint Forces Operation. *Problemy Ekorozwoju*, 15(1), 197-210.

6. Noskova, S., Rohozian, Yu. (2017) Interregional cooperation as a prerequisite for the economic development of amalgamated territorial communities in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*, 3(5), 383–390.

7. Zabłodskaya, I. V., Romanovskaya, L. A., Serebyark, K. I. (2019). Economic and legal support for establishing the factors of destabilization of the financial condition of the enterprise: tax aspect. *Economics and Law*, 2(53), 126-132.

8. *Economic and legal means of stimulating the development of Donbass: a monograph* (2019) under the general. ed. V. Ustimenko. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Economic and Legal Research, 236.

9. Zabłodska, I. V., Rogozyan, Yu. S. (2016). Substantiation of budget expenditures for financial support of the pilot project for business development in the regions of Ukraine. *Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian University*, 3(227), 35–40.

10. Serebryak, K. I. (2016) Estimation of attractiveness of the territory within the region in the conditions of decentralization: social and economic aspect. *Effective economy*, 11. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/1&z=5519&p=1> (Accessed: 1.11.2020).

11. Burbelo, O. A. (2014). *Ensuring financial security at the micro and macro levels*; Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Luhansk. state University of Internal Affairs affairs them. E.O. Didorenko. Luhansk: RVV LDUVS them. E.O. Didorenko, 336.

12. Melnikova, A. O., Zabłodskaya, I. V., Zabłodskaya, D. V. (2020) Development of Luhansk region in the conditions of military conflict: aspect of positioning. *Forecasting and planning of economic development: microeconomic and macroeconomic levels*. Publishing house Izdevniecība “Baltija Publishing”, 267.

13. On establishing the cost of one expert hour in 2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.

Стаття надійшла до редакції : 05.10.2021 р.

Стаття прийнята до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Плетньов М. В. Децентралізація в територіальних громадах на сході України: обґрунтування проекту / М. В. Плетньов // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 4(44). – С. 27–33.

ASSESSMENT OF THE ECONOMIC SECURITY OF ORGANIZATIONS BASED ON THE FORMATION OF INDICATORS SYSTEM

DOI: 10.32620/cher.2021.4.05

Formulation of the problem. The problems of assessing the economic security of organizations on the basis of creating an integral system of final (resulting) and intermediate (factor) indicators related to indicators of determining its level in a state of statics and dynamics, given the current situation in the modern era, seem to be very relevant. *The purpose of the study* is to form an organic system of indicators economic security, providing organizations with the definition of all reserves of economic growth and identification of advantages over competitors on the basis of the current economic mechanism. *The methodological basis of the study* was the modern legislative and normative legal acts regulating the economic activities of organizations. Research tasks, goal achievement and problem solving are focused on the use of methods of chain substitutions and mathematical analysis, which, complementing each other, provide accurate information about the degree of influence of factor indicators on the resulting indicators, which is necessary for organizations to rank areas that enhance economic security. *The main hypothesis of the study* was the assumption about the possibility and feasibility of forming a system of indicators for assessing the economic security of organizations. *Presentation of the main material.* This article is devoted to the analysis of the approach proposed by the authors to assessing economic security as the core of the economic potential of organizations based on the creation of an integral system of final (resulting) and intermediate (factor) indicators related to indicators of determining its level in a state of statics and dynamics. *The originality and practical significance* is confirmed by our proposed toolkit, which includes factor and resulting indicators in their organic interaction, which makes it possible to objectively assess the economic security of organizations. The practical significance of the study also lies in the fact that these methods are applicable in all organizations, regardless of their economic and legal status, since they are built on general economic postulates and provide for the specifics of the current economic situation. *Conclusions and prospects for further research.* Having the tools created by the authors, presented by methods for calculating economic security indicators, organizations will qualitatively analyze its general and particular indicators, objectively assessing the final and intermediate desired benchmarks for the effectiveness and cost of activities and the strength of the impact of each of them on the result and costs, objectively subject to an increment in during a certain time interval. In the future, it is planned to develop and expand the proposed system of indicators for assessing economic security, including using a generalized version of this system in relation to other taxonomic objects at the meso-level - to regions and industries.

Key words:

assessment of economic security, system of indicators, efficiency, modern economic conditions, organizations.

ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ОСНОВІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ

Постановка проблеми. Проблеми оцінки економічної безпеки організацій на основі створення цілісної системи кінцевих (результуючих) і проміжних (факторних) показників, що відносяться до

¹ Павлов Костянтин Вікторович, д-р екон. наук, професор, професор кафедри економіки, Полоцький державний університет, м. Новополоцьк, Республіка Білорусь.

Pavlov Konstantin, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Economics Department, Polotsk State University, Novopolotsk, Belarus.

ORCID ID: 0000-0002-1756-4406

e-mail: kvp_ruk@mail.ru

² Ільїн Сергій Юрійович, канд. екон. наук, доцент, доцент Департаменту менеджменту та інновацій, Фінансовий університет при Уряді Російської Федерації, м. Москва, Російська Федерація.

Ilyin Sergey, Ph.D. in Economic, Associate Professor, Associate Professor of Management and Innovation Department, Financial University for the Government of the Russian Federation, Moscow, Russia.

ORCID ID: 0000-0002-0320-395X

e-mail: i.sergey777@gmail.com

індикаторів визначення її рівня в стані статичності та динаміки, при кон'юнктурі, що склалася в сучасну епоху, є досить актуальними. *Мета дослідження* полягає у формуванні органічної системи показників економічної безпеки, що забезпечує організаціям визначення всіх резервів господарського зростання та виявлення переваг перед конкурентами на основі діючого господарського механізму. *Методологічною основою дослідження* стали сучасні законодавчі та нормативно-правові акти, що регулюють господарську діяльність організацій. Завдання дослідження, досягнення мети і розв'язання задач орієнтовані на використання методів ланцюгових підстановок і математичного аналізу, які, доповнюючи один одного, забезпечують точну інформацію про ступінь впливу факторних показників на результуючі показники, необхідну для ранжування організаціями напрямків, посилюючих економічну безпеку. Основною *гіпотезою дослідження* стало припущення про можливість та доцільність формування системи показників оцінки економічної безпеки організацій. *Виклад основного матеріалу.* Ця стаття присвячена аналізу запропонованого авторами підходу до оцінки економічної безпеки як ядра господарського потенціалу організацій на основі створення цілісної системи кінцевих (результуючих) і проміжних (факторних) показників, що відносяться до індикаторів визначення її рівня в стані статичності та динаміки. *Оригінальність і практичну значимість* підтверджує запропонований нами інструментарій, що включає факторні і результуючі показники в їх органічній взаємодії, що дозволяє об'єктивно оцінювати економічну безпеку організацій. Практична значущість дослідження полягає також і в тому, що дані методики застосовні у всіх організаціях незалежно від їх господарського та юридичного статусу, так як вони побудовані на загальних економічних постулатах і передбачають специфіку господарської кон'юнктури, що склалася в сучасну епоху. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Маючи в своєму розпорядженні створений авторами інструментарій, представлений методиками обчислення показників економічної безпеки, організації будуть якісно аналізувати її загальні та приватні показники, об'єктивно оцінюючи кінцеві та проміжні бажані орієнтири результативності та затратності діяльності та силу впливу кожного з них на результат і витрати, що об'єктивно піддаються приросту протягом певного часового інтервалу. Надалі передбачається розвинути та розширити запропоновану систему показників оцінки економічної безпеки, у тому числі використовувати узагальнений варіант цієї системи по відношенню до інших таксономічних об'єктів на мезорівні – до регіонів та галузей.

Ключові слова:

оцінка економічної безпеки, система показників, ефективність, сучасна господарська кон'юнктура, організації.

ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ НА ОСНОВЕ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ПОКАЗАТЕЛЕЙ

Постановка проблемы. Проблемы оценки экономической безопасности организаций на основе создания целостной системы конечных (результурующих) и промежуточных (факторных) показателей, относящихся к индикаторам определения ее уровня в состоянии статичности и динамики, при сложившейся в современную эпоху конъюнктуре представляются весьма актуальными. *Цель исследования* состоит в формировании органичной системы показателей экономической безопасности, обеспечивающей организациям определение всех резервов хозяйственного роста и выявление преимуществ перед конкурентами на основе действующего хозяйственного механизма. *Методологической основой исследования* стали современные законодательные и нормативно-правовые акты, регулирующие хозяйственную деятельность организаций. Задачи исследования, достижение цели и решение задач ориентированы на использование *методов* цепных подстановок и математического анализа, которые, дополняя друг друга, обеспечивают точную информацию о степени влияния факторных показателей на результирующие показатели, необходимую для ранжирования организациями направлений, усиливающих экономическую безопасность. *Основной гипотезой исследования* стало предположение о возможности и целесообразности формирования системы показателей оценки экономической безопасности организаций. *Изложение основного материала.* Данная статья посвящена анализу предложенного авторами подхода к оценке экономической безопасности как ядра хозяйственного потенциала организаций на основе создания целостной системы конечных (результурующих) и промежуточных (факторных) показателей, относящихся к индикаторам определения ее уровня в состоянии статичности и динамики. *Оригинальность и практическую значимость* подтверждает предложенный нами инструментарий, включающий факторные и результирующие показатели в их органичном взаимодействии, что позволяет объективно оценивать экономическую безопасность организаций. Практическая значимость исследования заключается также и в том, что данные методики применимы во всех организа-

циях независимо от их хозяйственного и юридического статуса, так как они построены на общих экономических постулатах и предусматривают специфику сложившейся в современную эпоху хозяйственной конъюнктуры. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Располагая созданным авторами инструментарием, представленным методиками исчисления показателей экономической безопасности, организации будут качественно анализировать ее общие и частные показатели, объективно оценивая конечные и промежуточные желаемые ориентиры результативности и затратности деятельности и силу воздействия каждого из них на результат и затраты, объективно подвергающихся приращению в течение определенного временного интервала. В дальнейшем предполагается развить и расширить предложенную систему показателей оценки экономической безопасности, в том числе использовать обобщенный вариант этой системы по отношению к иному рода таксономическим объектам на мезоуровне – к регионам и отраслям.

Ключевые слова:

оценка экономической безопасности, система показателей, эффективность, современная хозяйственная конъюнктура, организации.

Problem statement. Economic security significantly affects the potential and prospects for the functioning of organizations in the long term, since it affects not only their financial condition, but also the balance of cash flows for specific business operations carried out by them in the course of their activities and, in turn, determining the level (degree) of its strength as a whole and for individual structural elements in a state of statics and dynamics. [2] Therefore, organizations need tools, using which they will be able to objectively assess the indicators of economic security for a specific time interval in a new economic mechanism, characterized by the complexity of the environment of their functioning in the endogenous and exogenous spheres.

Adhering to this economic reality, the authors see the need to create tools that allow organizations to receive complete and reliable information about the state of their economic security and take measures to strengthen it based on tactical and strategic trends in the development of activities. [4] In other words, this study is aimed at studying the methodology for assessing the required static and dynamic indicators, taking into account changes in controlled and uncontrolled areas of the economic environment, which are an expression of current market fluctuations.

Analysis of recent research and publications. The following scientists devoted their work to the study of the issues of assessing the economic security of organizations on the basis of the formation of a system of indicators: S.V. Grigorieva [1], A.S. Ilinykh [3], A.S. Styapshin [5] and others. They note that the modern economic environment is distinguished by the dependence of organizations not only on the typical structure of long-term and short-term capital. Increased competition and changes in the technical and technological environment required them to

diversify their activities and carry them out through high-quality business operations, and therefore they have to saturate long-term capital with intangible (intellectual) assets, long-term and short-term financial investments simultaneously in resources and technologies. This suggests that they provide themselves with the strength of leadership by obtaining basic (operating) and other (non-operating) income and profit.

The purpose of the article is the formation of the resulting indicators of the economic security of organizations on the basis of a holistic combination of interconnected factor components in terms of quantitative and qualitative parameters to identify them with all kinds of reserves of economic growth as the most important condition for competitiveness and leadership in the relevant segments. The objectives of the study are to determine the specifics of modern economic conditions for the functioning of organizations, as well as to construct and substantiate, according to them, indicators that serve as indicators of economic security at the present time.

The research methodology and process are based on the use of methods and approaches such as chain substitutions and mathematical analysis, which together help to detail and rank the degree of influence of factor indicators on the resulting indicators of the economic security of organizations with a sufficiently high accuracy, which is extremely necessary for them to determine the fundamental and reinforcing actions. to improve them in order to achieve the most favorable vector for the development of activity in statics and dynamics, collinear with the current economic environment.

Presentation of the main material. The modern economic era is identified with a socio-ethical marketing concept, in which organizations

are obliged to observe personal and public interests and to take into account together the business and corporate social responsibility costs, since only when they are combined is it possible to obtain financial benefits in full, guaranteeing economic security with it. rational use without incurring opportunity costs. Adhering to the specifics of the activities of modern organizations, which determines their results and costs in a state of statics and dynamics, we will form the appropriate methods for calculating indicators of economic security.

Focusing on static (short-term) and dynamic (long-term) periods of time is due to the unity of strategic and tactical decisions of organizations, that is, an economic plan associated with specific actions to translate it into reality. It follows that the static indicators of the economic security of organizations are direct and indirect assessments (efficiency (profitability and profitability) and cost (expenditure on income and profit)) of their activities (formulas (1), (2), (3), (4)):

$$\begin{aligned} \mathcal{E}B_{\text{пс(д)}} &= \frac{CD}{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}} \\ &= \frac{D_0 + D_{\text{вод}} + D_{\text{бок}}}{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}}, \end{aligned} \quad (1)$$

where $\mathcal{E}B_{\text{пс(д)}}$ - direct (immediate) static economic security of organizations in terms of income; CD - total income of organizations, rubles; D_0 - operating income of organizations, rubles; $D_{\text{вод}}$ - long-term non-operating income of organizations, rubles; $D_{\text{бок}}$ - short-term non-operating income of organizations, rubles; $P_{\text{ком}}$ - commercial expenses of organizations, rubles; $P_{\text{ксо}}$ - expenses of organizations for corporate social responsibility, rubles.

$$\begin{aligned} \mathcal{E}B_{\text{пс(п)}} &= \frac{CP}{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}} \\ &= \frac{\Pi_0 + \Pi_{\text{вод}} + \Pi_{\text{бок}}}{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}}, \end{aligned} \quad (2)$$

where $\mathcal{E}B_{\text{пс(п)}}$ - direct (direct) static economic security of organizations in terms of profit; CP is the total profit of organizations, rubles; Π_0 - operating profit of organizations, rubles; $\Pi_{\text{вод}}$ - long-term non-operating profit of organizations, rubles; $\Pi_{\text{бок}}$ - short-term non-operational profit of organizations, rubles; $P_{\text{ком}}$ - commercial expenses of organizations, rubles; $P_{\text{ксо}}$ - expenses of organizations on corporate social responsibility, rubles;

$$\begin{aligned} \mathcal{E}B_{\text{кс(д)}} &= \frac{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}}{CD} \\ &= \frac{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}}{D_0 + D_{\text{вод}} + D_{\text{бок}}}, \end{aligned} \quad (3)$$

where $\mathcal{E}B_{\text{кс(д)}}$ is the indirect (mediated) static economic security of organizations in terms of income; $P_{\text{ком}}$ - commercial expenses of organizations, rubles; $P_{\text{ксо}}$ - expenses of organizations on corporate social responsibility, rubles; CD - total income of organizations, rubles; D_0 - operating income of organizations, rubles; $D_{\text{вод}}$ - long-term non-operating income of organizations, rubles; $D_{\text{бок}}$ - short-term non-operating income of organizations, rubles;

$$\begin{aligned} \mathcal{E}B_{\text{кс(п)}} &= \frac{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}}{CP} \\ &= \frac{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}}{\Pi_0 + \Pi_{\text{вод}} + \Pi_{\text{бок}}}, \end{aligned} \quad (4)$$

where $\mathcal{E}B_{\text{кс(п)}}$ is the indirect (mediated) static economic security of organizations in terms of profit; $P_{\text{ком}}$ - commercial expenses of organizations, rubles; $P_{\text{ксо}}$ - expenses of organizations for corporate social responsibility, rubles; CP is the total profit of organizations, rubles; Π_0 - operating profit of organizations, rubles; $\Pi_{\text{вод}}$ - long-term non-operating profit of organizations, rubles; $\Pi_{\text{бок}}$ - short-term non-operating profit of organizations, rubles.

In dynamics, it is necessary to analyze what is the degree of influence of direct and indirect static economic security on dynamic economic security, in other words, on the change (increase or decrease) in the result and costs of organizations on which it depends in the future. To do this, we will build complex methods in which a system will be compiled, consisting of combined types of dependencies that combine the degrees of influence of qualitative indicators (in our case, indicators of static economic security) and quantitative indicators (in our case, factor indicators of static economic security) on the dynamic economic security of organizations in the future (formulas (5), (6), (7), (8)):

$$\begin{aligned} \mathcal{E}B_{\text{пд(д)}} &= d \left(\frac{D_0 + D_{\text{вод}} + D_{\text{бок}}}{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}} \right) * CKP_1 + \\ &+ \mathcal{E}B_{\text{пс(д)0}} * d(P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}), \end{aligned} \quad (5)$$

where $\mathcal{E}_{\text{пд}(д)}$ - direct (immediate) dynamic economic security of organizations in terms of income, rubles; $d\left(\frac{D_0 + D_{\text{вод}} + D_{\text{бок}}}{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}}\right)$ - increment (increase or decrease) in direct static economic security of organizations in terms of income in the reporting period compared to the reference period of time; CKP_1 is the reported amount of commercial expenses of organizations and their expenses for corporate social responsibility, rubles; $\mathcal{E}_{\text{пс}(д)0}$ - basic direct static economic security of organizations in terms of income; $d(P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}})$ - an increase (increase or decrease) in the total amount of commercial expenses of organizations and their expenses for corporate social responsibility in the reporting period compared to the base period, rubles;

$$\begin{aligned} \mathcal{E}_{\text{пд}(п)} &= d\left(\frac{\Pi_0 + \Pi + \Pi_{\text{бок}}}{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}}\right) * \text{CKP}_1 + \mathcal{E}_{\text{пс}(п)0} \\ &* d(P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}), \end{aligned} \quad (6)$$

where $\mathcal{E}_{\text{пд}(п)}$ - direct (immediate) dynamic economic security of organizations in terms of profit, rubles; $d\left(\frac{\Pi_0 + \Pi_{\text{вод}} + \Pi_{\text{бок}}}{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}}\right)$ - an increment (increase or decrease) in the direct static economic security of organizations in terms of profit in the reporting period compared to the reference period of time; CKP_1 is the reported amount of commercial expenses of organizations and their expenses for corporate social responsibility, rubles; $\mathcal{E}_{\text{пс}(п)0}$ - basic direct static economic security of organizations in terms of profit; $d(P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}})$ - an increase (increase or decrease) in the total amount of commercial expenses and corporate social responsibility expenses of organizations in the reporting period compared to the base period of time, rubles.

$$\begin{aligned} \mathcal{E}_{\text{кд}(д)} &= d\left(\frac{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}}{D_0 + D_{\text{вод}} + D_{\text{бок}}}\right) * \text{CD}_1 \\ &+ \mathcal{E}_{\text{кс}(д)0} \\ &* d(D_0 + D_{\text{вод}} + D_{\text{бок}}), \end{aligned} \quad (7)$$

where $\mathcal{E}_{\text{кд}(д)}$ - indirect (mediated) dynamic economic security of organizations in terms of income, rubles; $d\left(\frac{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}}{D_0 + D_{\text{вод}} + D_{\text{бок}}}\right)$ - an increase (increase or decrease) in the indirect static economic security of organizations in terms of income in the reporting period compared to the reference period; CD_1 is the reported total income of organizations,

rub.; $\mathcal{E}_{\text{кс}(д)0}$ - basic indirect static economic security of organizations in terms of income; $d(D_0 + D_{\text{вод}} + D_{\text{бок}})$ - an increase (increase or decrease) in the total amount of operating, long-term and short-term non-operating income of organizations in the reporting period compared to the base period, rubles.

$$\begin{aligned} \mathcal{E}_{\text{кд}(п)} &= d\left(\frac{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}}{\Pi_0 + \Pi_{\text{вод}} + \Pi_{\text{бок}}}\right) * \text{CP}_1 \\ &+ \mathcal{E}_{\text{кс}(п)0} \\ &* d(\Pi_0 + \Pi_{\text{вод}} + \Pi_{\text{бок}}), \end{aligned} \quad (8)$$

where $\mathcal{E}_{\text{кд}(п)}$ - indirect (mediated) dynamic economic security of organizations in terms of profit, rubles; $d\left(\frac{P_{\text{ком}} + P_{\text{ксо}}}{\Pi_0 + \Pi_{\text{вод}} + \Pi_{\text{бок}}}\right)$ is the increment (increase or decrease) in the indirect static economic security of organizations in terms of profit in the reporting period compared to the reference period; CP_1 is the reporting total profit of organizations, rubles; $\mathcal{E}_{\text{кс}(п)0}$ is the basic indirect static economic security of organizations in terms of profit; $d(\Pi_0 + \Pi_{\text{вод}} + \Pi_{\text{бок}})$ is an increase (increase or decrease) in the total amount of operating, long-term and short-term non-operating profits of organizations in the reporting period compared to the base period of time, rub.

Conclusions and prospects for further research. Having the tools created by the authors, presented by methods for calculating economic security indicators, organizations will qualitatively analyze its general and particular indicators, objectively assessing the final and intermediate desired benchmarks for the effectiveness and cost of activities and the strength of the impact of each of them on the result and costs, objectively subject to an increment in during a certain time interval. The practical significance of the study also lies in the fact that these methods are applicable in all organizations, regardless of their economic and legal status, since they are built on general economic postulates and provide for the specifics of the current economic situation.

Thus, the proposed toolkit is consistent due to the integrity of the factor indicators and their organic interaction with the resulting indicators of the economic security of organizations. [6] Using it, they will receive the necessary estimates of its level in statics and dynamics and will be able to develop strategic and tactical measures to optimize results and costs and, accordingly, efficiency and cost, which will provide them with

sustainable leadership over competitors. In the future, it is planned to develop and expand the proposed system of indicators for assessing economic security, including using a generalized version of this system in relation to other kinds of taxonomic objects at the meso-level - to regions and industries.

References

1. Grigorieva, S. (2019). Sustainability as a strategic category of organization development. *Global Scientific Potential*, 7(100), 99-101.
2. Ilyin, S. (2021). *Economics of agricultural enterprises*. Monograph. Izhevsk: Publishing house "Shelest", 101.
3. Ilinykh, A. (2016). Economic security of the enterprise. *International Journal of Humanities and Natural Sciences*, 1-7, 183-186.
4. Pavlov, K. (2020). *Increasing the competitiveness of the economy on the basis of its innovative development and modernization: a systematic approach*. Collective monograph. Novopolotsk: Polotsk state University, 288.
5. Styapshin, A. (2020). Economic security in modern conditions. *Industrial Economy*, 3, 6-11.
6. Pavlov, K. (2021). *The economy in the post-Soviet space in the context of new pathological challenges and digitalization processes*. Collective monograph. Izhevsk: Publishing house "Shelest", 644.

Стаття надійшла

до редакції : 20.09.2021 р.

Стаття прийнята

до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Pavlov K. Assessment of the economic security of organizations based on the formation of indicators system / K. Pavlov, S. Ilyin // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 4 (44). – С. 34–39.

Література

1. Григор'єва С. В. Стійкість як стратегічна категорія розвитку організації. *Глобальний науковий потенціал*. 2019. № 7 (100). С. 99-101.
2. Ільїн С. Ю. Економіка сільськогосподарських підприємств. Монографія. Іжевськ: Вид-во "Шелест", 2021. 101 с.
3. Ільїних А. С. Економічна безпека підприємства. *Міжнародний журнал гуманітарних і природничих наук*. 2016. № 1-7. С. 183-186.
4. Павлова К. В. *Підвищення конкурентоспроможності економіки на основі її інноваційного розвитку та модернізації: системний підхід*. Колективна монографія. Новополюцьк: Полоцький державний університет, 2020. 288 с.
5. Стяпшин А. С. Економічна безпека у сучасних умовах. *Індустріальна економіка*. 2020. № 3. С. 6-11.
6. Павлова К. В. *Економіка на пострадянському просторі в умовах нових патологічних викликів та процесів цифровізації*. Колективна монографія. Іжевськ: Вид-во "Шелест", 2021. 644 с.

УДК 339.9:656.7
JEL Classification: L93

ПЕТРИК В. Л.¹

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО ПОПИТУ НА АВІАПЕРЕВЕЗЕННЯ

DOI: 10.32620/cher.2021.4.06

Постановка проблеми. Постійний моніторинг стану й тенденцій розвитку авіаційної галузі України, особливо в умовах нестабільного попиту на авіаперевезення, якій викликаний пандемією коронавірусної інфекції COVID-19, дозволяє авіаційним підприємствам України своєчасно реагувати на зміни й за необхідності моделювати свою бізнес-модель поведінки на ринку. З часом значення й роль авіації в розвитку економіки України буде тільки зростати, тому необхідним є своєчасне дослідження й прогнозування ринку повітряних перевезень з метою підвищення їх економічної ефективності. *Метою статті* є аналіз закономірностей й тенденцій, притаманних сучасному ринку авіаційних перевезень України, та прогноз його розвитку в умовах нестабільного попиту на авіаперевезення. *Методологічною основою дослідження* стали логічні методи обробки інформації, статистичний аналіз, методи системного аналізу, порівняння. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення, що на розвиток авіаційної галузі України впливає нестабільний попит на внутрішньому та міжнародному ринках авіаперевезень. *Виклад основного матеріалу.* Проаналізовано основні показники діяльності підприємств авіаційної галузі України, динаміка перевезень українськими авіакомпаніями на внутрішньому та міжнародному ринку авіаперевезень. Визначено, що розвиток цивільної авіації пов'язаний із загальними тенденціями міжнародного повітряного транспорту і обумовлений як загальносвітовими, так і внутрішньодержавними соціально-економічними, політичними та іншими факторами. *Оригінальність та практичне значення дослідження.* Проведені дослідження доцільно використовувати при визначенні засад управління авіаційними підприємствами для зміни пріоритетів їх господарської діяльності. *Висновки.* Проведений аналіз вітчизняних авіаперевезень показав, що незважаючи на нестабільність економічної ситуації в країні та в світі, темпи зростання обсягу авіаперевезень в українському сегменті ринку мають позитивну тенденцію. Для вітчизняного авіаційного транспорту є перспективи подальшого розвитку та зміцнення позицій у світовій системі повітряних перевезень.

Ключові слова:

цивільна авіація, авіакомпанія, авіаперевезення, пасажиропотік, стратегія розвитку.

STATISTICAL ANALYSIS OF THE UKRAINE'S AIRCRAFT INDUSTRY IN CONDITIONS OF UNSTABLE DEMAND FOR AIR TRANSPORTATION

Formulation of the problem. Constant monitoring of the state and development trends of the aviation industry in Ukraine, especially in the context of unstable demand for air transportation caused by the coronavirus infection COVID-19 pandemic, allows aviation enterprises of Ukraine to respond in a timely manner to changes and, if necessary, model their business model of behavior in the market. Over time, the importance and role of aviation in the development of the Ukrainian economy will only increase, therefore, timely research and forecasting of the air transportation market is necessary in order to increase their economic efficiency. *The aim of the article* is to analyze the patterns and trends inherent in the modern air transportation market in Ukraine, and forecast its development in the context of unstable demand for air transportation. *Methodological basis of research* was logical methods of information processing, statistical analysis, methods of system analysis, comparison. *The basic hypothesis of research* was the assumption that the development of the aviation industry in Ukraine is influenced by unstable demand in the domestic and international air transportation markets. *Presentation of the main material.* The main indicators of the

¹ **Петрик Валерія Леонідівна**, канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри економіки, маркетингу та міжнародних економічних відносин, Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Petryk Valeriia, Ph.D. of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Economics, Marketing and International Economic Relations Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-8376-7148

e-mail: v.petryk@khai.edu

activities of enterprises of the aviation industry of Ukraine, the dynamics of transportation by Ukrainian airlines in the domestic and international air transportation market are analyzed. It was revealed that the development of civil aviation is associated with general trends in international air transport and is due to both global and domestic socio-economic, political and other factors. *Originality and practical meaningfulness of research.* . It is advisable to use the conducted research in determining the principles of management of aviation enterprises to change the priorities of their economic activities. *Conclusions.* The analysis of domestic air transportation showed that, despite the instability of the economic situation in the country and the world, the growth rate of air transportation in the Ukrainian segment of the market has a positive trend. For domestic air transport, there are prospects for further development and strengthening of positions in the world air transportation system.

Key words:

civil aviation, airline, air transportation, passenger traffic, development strategy.

СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АВИАЦИОННОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОГО СПРОСА НА АВИАПЕРЕВОЗКИ

Постановка проблемы. Постоянный мониторинг состояния и тенденций развития авиационной отрасли Украины, особенно в условиях нестабильного спроса на авиаперевозки, вызванного пандемией короновирусной инфекции COVID-19, позволяет авиационным предприятиям Украины своевременно реагировать на изменения и, при необходимости, моделировать свою бизнес-модель поведения на рынке. Со временем значение и роль авиации в развитии экономики Украины будет только возрастать, поэтому необходимо своевременное исследование и прогнозирование рынка воздушных перевозок с целью повышения их экономической эффективности. *Целью статьи* является анализ закономерностей и тенденций, присущих современному рынку авиационных перевозок Украины, и прогноз его развития в условиях нестабильного спроса на авиаперевозки. *Методологической основой исследования* явились логические методы обработки информации, статистический анализ, методы системного анализа, сравнения. *Основной гипотезой исследования* стало предположение, что на развитие авиационной отрасли Украины влияет нестабильный спрос на внутреннем и международном рынках авиаперевозок. *Изложение основного материала.* Проанализированы основные показатели деятельности предприятий авиационной отрасли Украины, динамика перевозок украинскими авиакомпаниями на внутреннем и международном рынке авиаперевозок. Виявлено, что развитие гражданской авиации связано с общими тенденциями международного воздушного транспорта и обусловлено как общемировыми, так и внутригосударственными социально-экономическими, политическими и другими факторами. *Оригинальность и практическое значение исследования.* Проведенные исследования целесообразно использовать при определении принципов управления авиационными предприятиями для изменения приоритетов их хозяйственной деятельности. *Выводы.* Анализ отечественных авиаперевозок показал, что, несмотря на нестабильность экономической ситуации в стране и мире, темпы роста объема авиаперевозок в украинском сегменте рынка имеют положительную тенденцию. Для отечественного авиационного транспорта имеются перспективы дальнейшего развития и укрепления позиций в мировой системе воздушных перевозок.

Ключевые слова:

гражданская авиация, авиакомпания, авиаперевозки, пассажиропоток, стратегия развития.

Постановка проблеми. Цивільна авіація є однією з складових частин глобальної транспортної системи, яка забезпечує робочими місцями та впливає на розвиток світової економіки будь якої країни світу. Авіаційна галузь України належить до базових, стратегічно важливих секторів економіки, має значний інноваційний потенціал розвитку. Але через незадовільний стан авіаційної інфраструктури, системні проблеми з фінансування, планування та управління використовується недостатньо, а сама галузь потребує масштабного реформування. До того ж пандеміологі-

чна ситуація в світі, пов'язана із спалахом гострої респіраторної хвороби COVID-19, та обмеження, що запроваджуються державами задля протидії її розповсюдженню, безпосередньо вплинули на авіаційну галузь країн світу, у тому числі й України, де за підсумками 2020 року спостерігалось суттєве скорочення виробничих показників діяльності авіаційних підприємств порівняно з попереднім роком. Тому постійний моніторинг стану й тенденцій в галузі авіаційних перевезень, особливо в умовах нестабільного попиту на авіаперевезення, дозволяє підприємствам України своєчасно реагувати на зміни й за необхідності моделювати

свою бізнес-модель поведінки на ринку. З часом значення й роль авіації в розвитку економіки України буде тільки зростати, тому необхідним є своєчасне дослідження й прогнозування ринку повітряних перевезень з метою підвищення їх економічної ефективності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню стану та проблем авіаційної галузі у світі та в Україні присвячено праці таких вітчизняних вчених, як Ю. Кулаєв [1-2], В. Загорулько [2], О. Костроміна [3], Н. Солідор [4], М. Орловський [5], Т. Олешко та інші. Більшість із зазначених авторів в своїх працях відмічають що, пасажирські авіаперевезення одними з перших реагують на зміну макроекономічного клімату. Також дослідженнями в авіаційній сфері займаються такі провідні міжнародні організації, як Міжнародна організація цивільної авіації (International Civil Aviation Organization, ICAO), Міжнародна асоціація повітряного транспорту (International Air Transportation Association, IATA), Ініціативна група з питань повітряного транспорту (Air transport action group, ATAG). Щорічно Державна авіаційна служба України оприлюднює підсумки діяльності авіаційної галузі України. Однак, треба відзначити недостатню теоретичну опрацьованість сучасних тенденцій розвитку українського ринку цивільної авіації в умовах нестабільного попиту на авіаперевезення, його місця на світовому ринку, а також проблем і перспектив його розвитку в умовах глобальних трансформацій [6].

Метою дослідження є аналіз сучасного стану авіаційної галузі України та прогноз його розвитку в умовах нестабільного попиту на авіаперевезення, якій викликаний пандемією коронавірусної інфекції COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна належить до небагатьох країн світу, що володіють повним циклом (макротехнологією) створення авіаційної техніки, і займає провідне місце на світовому ринку в секторі транспортної та регіональної пасажирської авіації [5].

Цивільна авіація, маючи складні взаємозв'язки з іншими галузями, сприяє економічному розвитку держав. Підвищення рівня доходу і виробництва тягне за собою розширення попиту на авіаційні види обслуговування. Одночасно, сприяючи розвитку туризму, торгівлі та трудової зайнятості, авіація стає важливим інструментом економічного

розвитку. Крім того, повітряний транспорт сприяє розширенню міжнародних контактів і взаєморозумінню [6].

Цивільна авіація у даний час є однією з найбільш важливих галузей національної економіки, досягнення якої роблять її ефективним інструментом розвитку сучасного суспільства. Економічний ефект від діяльності галузі авіаперевезень у 2018 році становив понад 1474,9 млн грн. Галузь безпосередньо та опосередковано забезпечує до 108 тис робочих місць по всій Україні [7].

Починаючи з 2016 року ринок пасажирських авіаперевезень України розвивався досить динамічно після спаду 2014-2015 р.р. (таблиця 1) Якщо за підсумками 2016 року обсяги пасажирських перевезень вітчизняних авіакомпаній перевищили показник „докризисного” 2013 року на 2,06%, то за 2017 рік – вже на 30,1%, за 2018 рік – на 54,5%, у 2019 році – на 68,9%. Поступово обсяги пасажирських перевезень до 2019 збільшились більш ніж у два рази в порівнянні з показником 2015 року та більш як у півтора разу перевищили рівень „докризисного” 2013 року [8].

У 2019 році ринок пасажирських авіаперевезень продовжував демонструвати позитивну динаміку. Кількість пасажирів, що скористались послугами українських авіакомпаній, збільшилась відносно 2018 року на 9,39% та склала 13705,8 тис. чоловік (рисунок 1) [8].

У 2019 році міжнародні регулярні пасажирські перевезення здійснювали 10 вітчизняних авіакомпаній до 46 країн світу. Найбільші обсяги виконано авіакомпаніями «Міжнародні авіалінії України», «Азур Ейр Україна», «Скайап», «Роза вітрів» та «Буковина». Кількість пасажирів, які скористались послугами українських компаній, зросла на 4,6% відсотка та становила 7107,2 тис. чоловік.

Регулярні внутрішні пасажирські перевезення між 11 містами України виконували чотири вітчизняні авіакомпанії («Міжнародні авіалінії України», «Мотор Січ», «Роза вітрів» та «Скайап»). Протягом 2019 року регулярними рейсами у межах України перевезено 1145,2 тис. пасажирів, що на 6,9% більше, ніж за попередній рік [8].

У кінці 2019 р. IATA випускає оптимістичний прогноз на 2020 р., згідно з яким світова авіація готувалася збільшити виручку на 4% до 872 млрд доларів і заробити чистий прибуток в розмірі 29,3 млрд. дол. США.

Таблиця 1 – Основні показники діяльності авіаційної галузі України (2016–2020 рр.)

Показник	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість вітчизняних авіакомпаній, що здійснювали пасажирські та вантажні перевезення	29	32	34	29	26
Кількість вітчизняних авіакомпаній, що здійснювали пасажирські перевезення	19	18	21	18	14
Чистий прибуток (збиток), млн. грн	1246,9	-959,3	-1722,8	2623,6	Інформація відсутня
Рівень рентабельності (збитковості) всієї діяльності підприємств	3,8	-2,2	-3,1	4,9	
Середньооблікова кількість штатних працівників	7,1	8,2	8,1	16,2	16,0
Темпи зростання середньомісячної заробітної плати штатних працівників		25,92	14,68	-23,42	-20,6
Кількість відправлених та прибулих повітряних суден, тис	133,2	159,9	182,8	201,2	94
Темпи зростання кількості відправлених та прибулих повітряних суден, %	10,36	20,05	14,32	10,07	-53,28
Перевезено пасажирів, тис. чол.	8277,8	10556,3	12529,0	13705,8	4797,5
Темпи зростання кількості перевезених пасажирів, %	31,30	27,53	18,73	9,35	-65,00
Пасажиropотоки, тис. чол.	12929,9	16498,9	20545,4	24334,5	8664,50
Темпи зростання пасажиропотоку, %	20,90	27,60	24,53	18,44	-64,39
Коефіцієнт завантаження пасажирських крісел, %	73,3	77,5	78,9	80,7	68,4
Пасажиropобіг (Виконані пасажиро-кілометри, млн. пас.км)	15500	20347,0	25889,3	30241,8	10106,9
Приріст РПК (Пасажиropобігу), %	36,0	31,3	27,2	16,8	-66,6

Джерело: розраховано автором на підставі [8-9]

Після чотирьох років стрімкого зростання авіаційна галузь України також очікувала збільшення показників у 2020 році [10].

Однак 2020 рік був дуже несприятливим для авіаційної галузі України. Внаслідок поширення коронавірусної інфекції COVID-19, відбулося значне скорочення основних показників її роботи. З початку 2020 року припинила свою роботу частина вітчизняних аеропортів, багато авіаперевізників значно скоротили маршрутну мережу, низку напрямків взагалі було згорнуто. За кілька місяців 2020 року практично повністю зупинилися повітряні перевезення у більшості країн світу, у тому числі Україні. Так, за перший квартал 2020 року скорочення пасажирських перевезень українських авіакомпаній в порівнянні з аналогічним періодом 2019 року становило 17,7%, за другий квартал, на який припав пік обмежувальних заходів, – 98,3%. Проте, після відновлення пасажирського авіасполучення у червні місяці, темпи спаду обсягів перевезень

за результатами третього і четвертого кварталів склали 61,4% 66,2% [8].

Упродовж 2020 року українські авіакомпанії виконали 45277 рейсів, що в 2,81 разів менше порівняно з 2019 роком. Пасажиropотоки через аеропорти України скоротилися на 64,39% та становили 8664,50 тис пасажирів, обсяги пасажирських перевезень українських авіакомпаній зменшилися порівняно з попереднім роком на 65% та сягали 4797,7 тис пасажирів. Отже, можна зробити висновок, що загальне падіння авіаційних перевезень на українському ринку становило 65%.

У 2021 році авіаційна галузь зосереджена на тих же проблемах, що й протягом другої половини 2020: управління щоденними фінансовими втратами, підвищення рівня безпеки та пропонування привабливих цін, що мають на меті повернути пасажирський попит [11]. Кількість польотів на початок 2021 року становив лише 50 % від рівня 2019 р. [12].

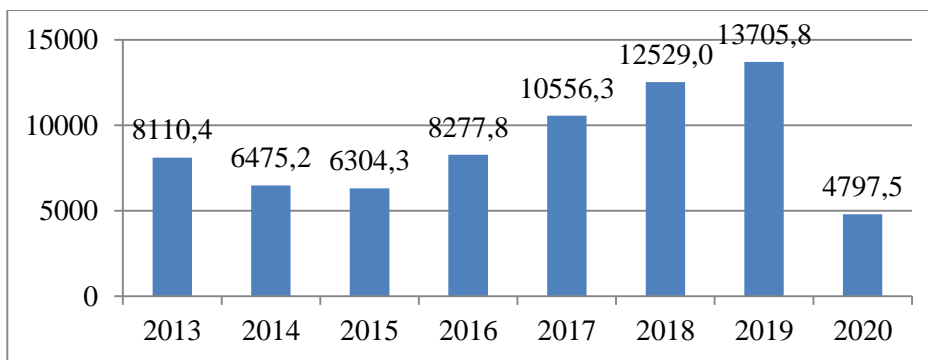

Рисунок 1 – Динаміка обсягів перевезень пасажирів українськими авіакомпаніями, тис. осіб
Джерело: розроблено автором

Однак спостерігається й значне покращення показників. За січень – вересень 2021 року обсяги пасажирських перевезень українських авіакомпаній збільшилися порівняно з відповідним періодом минулого року на 93% та склали 7277,5 тис. чол., у т.ч. міжнародні перевезення збільшилися на 99,3% та склали 6737,8 тис. чол. Пасажиропотоки через аеропорти України зросли на 72,3% та становили 11816,1 тис. чол., у т.ч. у міжнародному сполученні виросли на 76,8% та становили 10723,4 тис. чол. [8].

За дев'ять місяців 2021 року українськими авіакомпаніями виконано 56,3 тисяч комерційних рейсів, що на 64,6% більше порівняно з аналогічним періодом минулого року, у тому числі міжнародних – 46 тисяч (+69,1%). Збільшенню кількості польотів у 2021 році сприяла група факторів: сезонність попиту на авіаперевезення, послаблення карантинних обмежень у багатьох країнах світу, прийняття авіапасажирами нових пандемічних реалій і правил подорожей, вихід на ринок України нових авіаперевізників, зменшення ставок за аеронавігаційне обслуговування на маршруті для польотів в окремій частині повітряного простору України над акваторією Чорного моря. Збільшення кількості комерційних рейсів є в тому числі результатом державної політики з розвитку регіональних аеропортів та заохочення внутрішнього туризму [12].

З огляду на «низький сезон» зимової навігації та запровадження нових коронавірусних обмежень, IV квартал 2021 та I квартал 2022 прогножуються неприбутковими для всіх учасників авіаційного ринку. Проте, Державне підприємство обслуговування повітряного руху України (Украерорух) очікує на прибуткову діяльність у майбутньому, а також повернення докризового рівня оплати праці на підприємстві. Цьому сприяє наявність дій щодо збільшення інтенсивності польотів та подальшого розвитку транзитного потенціалу повітряного простору України [12]:

- антикризові заходи, спрямовані на оптимізацію всіх видатків;
- ефективне використання залучених кредитних коштів для підтримання ліквідності підприємства;
- запровадження Міністерством інфраструктури України економічно обґрунтованих ставок за аеронавігаційне обслуговування над Чорним морем з червня 2021 року;
- системна робота з українськими та іноземними авіакомпаніями з метою їх залучення до використання повітряного простору України, що втричі збільшило кількість польотів у повітряному просторі над Чорним морем;
- фінансова дисципліна в розрахунках із боку партнерів-авіакомпаній.

Міжнародна асоціація повітряного транспорту (IATA) передбачає, що рівень авіаперевезень повернеться на докризовий лише до 2024 р.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток авіаційної галузі сприяє поліпшенню показників соціально-економічного розвитку міст України, її інвестиційної та туристичної привабливості та є сьогодні необхідною умовою реалізації інноваційної моделі економічного зростання України. Ураховуючи сучасні тенденції світової глобалізації, особливості географічного положення України як «мосту» між Європою й Азією, для вітчизняного авіаційного транспорту є перспективи подальшого розвитку та зміцнення позицій у світовій системі повітряних перевезень. Однак коронакриза ще раз продемонструвала, що безпека польотів, авіаційна безпека, охорона здоров'я тощо впливають на попит авіаперевезень помітніше, ніж економічні процеси. Фактичні довгострокові наслідки для галузі залежатимуть від тривалості та масштабу коронакризи та заходів її стримування, ступеня довіри споживачів до безпеки повітряних перевезень та економічних умов. У більшості країн пандемія все ще продовжується. Сьогодні в Україні спостерігається стрімке поширення хвороби. Тому зрозуміло, що реальні перспективи зростання показників

авіаційної галузі можливі лише тоді, коли мине пандемія та економіка відновиться.

Література

1. Кулаєв Ю. Ф. *Економіка гражданської авіації України*. Київ: Вид-во «Фенікс», 2004. 667с.
2. *Основи економіки транспорту: підручник* / В. І. Щелкунов, Ю. Ф. Кулаєв, Л. Г. Зайончик, В. М. Загорулько [та ін.]. Київ: Кондор, 2011. 392 с.
3. Костромина Е. В. *Економіка авіакомпаній в умовах ринка*. 4-е изд. Москва: НОУВКШ «Авіабизнес», 2002. 304 с.
4. Солідор Н. А. Сучасний стан, проблеми та перспективи інноваційного розвитку авіаційної галузі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. Вип. 30. С. 160–165.
5. Христов В. О. Орловський М. М., Приймак А. В. Аналіз сучасного стану авіаційних перевезень в Україні. *Открытые информационные и компьютерные интегрированные технологии*. 2020. № 87. С. 110–120.
6. Петрик В. Л. Аналіз стану світового ринку цивільної авіації та прогноз його розвитку в умовах нестабільного попиту на авіаперевезення. *Бізнес Інформ*. 2020. №3. С. 112–119.
7. IATA. The Importance of Air Transport to Ukraine. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/ukraine--value-of-aviation/>
8. Офіційний сайт Державної авіаційної служби України. [Електронний ресурс]. URL: <https://avia.gov.ua>
9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
10. IATA. Industry Statistics Fact Sheet. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.iata.org/en/iata-repository/pressroom/fact-sheets/fact-sheet->
11. Круте піке: як авіаційна галузь пережила 2020 рік. [Електронний ресурс]. URL: <https://mintrans.news/avia/krute-pike-yak-aviatsiina-galuz-perezhila-2020-rik>

Стаття надійшла до редакції : 15.09.2021 р.

12. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України. [Електронний ресурс]. URL: <https://mtu.gov.ua/timeline/Aviatransport.html>

References

1. Kulayev, Yu.F. (2004). *Economics of Civil Aviation of Ukraine*. Kyiv: «Fenix», 667.
2. Shchelkunov, V. I., Kulaev, Y. F., Zayonchik, L. G. and Zagorulko, V. M. (2011). *Fundamentals of transport economics: a textbook*. Kyiv: Kondor, 392.
3. Kostromina, E. V. (2002). *The economy of airlines in market conditions*. 4th ed. Moscow: NOUVKSH "Aviabusines", 304.
4. Solidor, N. A. (2020). Current state, problems and prospects of innovative development of the aviation industry of Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, 30, 160-165.
5. Hristov, V. O., Orlovsky, M. M. and Priymak, A. V. (2020). Analysis of the current state of air transportation in Ukraine. *Open information and computer integrated technologies*, 87, 110-120.
6. Petryk, V. L. (2020). Analysis of the world market of civil aviation and forecast of its development in conditions of unstable demand for air transportation. *Business Inform*, 3, 112–119.
7. IATA. The Importance of Air Transport to Ukraine. Retrieved from: <https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/ukraine--value-of-aviation/>
8. Official Site of the State Aviation Service of Ukraine. Retrieved from: <https://avia.gov.ua>
9. Official site of the State Statistics Committee of Ukraine. Retrieved from : <https://www.ukrstat.gov.ua>
10. IATA. Industry Statistics Fact Sheet. Retrieved from : <https://www.iata.org/en/iata-repository/pressroom/fact-sheets/fact-sheet-industry-statistics/>
11. Steep peak: how the aviation industry survived 2020. Retrieved from: <https://mintrans.news/avia/krute-pike-yak-aviatsiina-galuz-perezhila-2020-rik>
12. Official site of the Ministry of Infrastructure of Ukraine. Retrieved from: <https://mtu.gov.ua/timeline/Aviatransport.html>.

Стаття прийнята до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Петрик В. Л. Статистичний аналіз авіаційної галузі України в умовах нестабільного попиту на авіаперевезення / В. Л. Петрик // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 4(44). – С. 40–45.

УДК 331.201.3
JEL Classification: H25

BOGDANOVA M.¹

TAX INSTRUMENTS FOR FINANCIAL SUPPORT OF SMALL BUSINESSES IN RUSSIA

DOI: 10.32620/cher.2021.4.07

Formulation of the problem. This article is devoted to the study of the topic of tax levers for regulating the activities of small businesses in Russia. Tax aspects of business are included in the scope of financial support from the state for legal entities and individual entrepreneurs. *The aim of the study* is to analyze the tax instruments through which the state provides financial support to small businesses. *The subject of the research* is the measures of state financial support for small businesses in terms of taxation. In the course of the research, such methods were applied as: comparative, statistical, descriptive, analysis and synthesis. *Research hypothesis.* Identification of the optimal tax instruments for financial support of small business will allow the subjects of this sphere of the economy to function effectively without causing a conflict of interest between entrepreneurship and the state in paying taxes to the budget. *Presentation of the main material.* Small business entities in the Russian Federation have the right to state support in the form of financial, property, information, and consulting assistance. Financial assistance, as the most significant, consists in the provision of government subsidies, preferential types of loans, tax holidays, special tax regimes, simplified accounting procedures, etc. Tax instruments of financial support are of key importance for business entities, as they allow regulating the tax burden depending on the types of activities, the scale of the organization, the amount of income and many other factors. For Russian business entities, there are 5 taxation regimes, of which one is general and four special (preferential), tax holidays for small businesses and tax incentives for types of taxes. *Originality and practical significance of the research.* A comparative analysis of special tax regimes showed that the profitability of a particular tax regime is determined by the goals of the business, the scale and scope of activity. *Conclusions and prospects for further use.* The use of special tax regimes helps to optimize tax payments, and tax incentives reduce the tax burden of business entities. However, in the current conditions of the spread of the pandemic, increased attention from the state to small businesses is required in order to regulate the possible loss of profitability due to the introduction of restrictive measures, and, as a result, a decrease in the population's ability to pay, which, in turn, will negatively affect the replenishment of the country's budget with tax payments.

Key words:

small businesses, individual entrepreneurs, tax burden, regimes taxation, tax holidays.

ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСОВОГО ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ В РОСІЇ

Постановка проблеми. Ця стаття присвячена дослідженню тематики податкових важелів регулювання діяльності суб'єктів бізнесу у Росії. Податкові аспекти бізнесу входять до сфери фінансової підтримки з боку держави для юридичних та індивідуальних підприємців. *Метою дослідження* є проаналізувати податкові інструменти, за допомогою яких держава надає фінансову підтримку суб'єктам малого бізнесу. *Предметом дослідження* виступають заходи державної фінансової підтримки суб'єктів малого підприємництва щодо оподаткування. У ході дослідження застосовані такі *методи* як: порівняльний, статистичний, описовий, аналіз та синтез. *Гіпотеза дослідження.* Виявлення оптимальних податкових інструментів фінансової підтримки малого бізнесу дозволить суб'єктам цієї сфери економіки ефективно функціонувати, не викликаючи конфлікту інтересів між підприємством та державою щодо сплати податків до бюджету. *Виклад основного матеріалу.* Суб'єкти малого підприємництва Російської Федерації мають право підтримку держави як фінансової, майнової,

¹ **Богданова Марина Михайлівна**, канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедрою обліку та інформаційних технологій в бізнесі, Фінансовий університет при Уряді Російської Федерації, Алтайська філія, м. Барнаул, Російська Федерація.

Bogdanova Marina, Ph.D. of Economic Sciences, associate professor, Head of the Accounting and information technologies in business Department, Altai branch of Financial University under the Government of the Russian Federation, Barnau, Russian Federation.

ORCID ID: 0000-0002-1587-8348

e-mail: mmbogdanova@fa.ru

інформаційної, консультаційної допомоги. Фінансова допомога, як найсуттєвіша, полягає у наданні державних субсидій, пільгових видів кредитування, податкових канікул, спеціальних режимів оподаткування, спрощеного порядку ведення бухгалтерського обліку тощо. Податкові інструменти фінансової підтримки мають ключове значення для суб'єктів господарювання, оскільки дозволяють регулювати податкове навантаження залежно від видів діяльності, масштабів організації, величини доходів і багатьох інших факторів. Для російських суб'єктів господарювання передбачено п'ять режимів оподаткування, з яких один загальний і чотири спеціальні (пільгові), податкові канікули для малих підприємств та податкові пільги за видами податків. *Оригінальність та практичне значення дослідження.* Порівняльний аналіз спеціальних податкових режимів показав, що вигідність того чи іншого режиму оподаткування обумовлена цілями бізнесу, масштабами та сферою діяльності. *Висновки та перспективи подальшого використання.* Застосування спеціальних податкових режимів допомагає оптимізувати податкові платежі, а податкові пільги знижують податкове навантаження суб'єктів господарювання. Однак, у поточних умовах поширення пандемії потрібна підвищена увага з боку держави до суб'єктів малого бізнесу, щоб відрегулювати можливі втрати прибутковості внаслідок введення обмежувальних заходів, і, як наслідок, зниження платоспроможності населення, що, у свою чергу, негативно позначиться на поповнюваності бюджету країни податковими платежами.

Ключові слова:

малі підприємства, індивідуальні підприємці, податкове навантаження, режими оподаткування, податкові канікули

**НАЛОГОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ
МАЛОГО БИЗНЕСА В РОССИИ**

Постановка проблемы. Эта статья посвящена исследованию тематики налоговых рычагов регулирования деятельности субъектов малого бизнеса в России. Налоговые аспекты бизнеса входят в сферу финансовой поддержки со стороны государства для юридических лиц и индивидуальных предпринимателей. *Целью исследования* является проанализировать налоговые инструменты, с помощью которых государство оказывает финансовую поддержку субъектам малого бизнеса. *Предметом исследования* выступают меры государственной финансовой поддержки субъектов малого предпринимательства в части налогообложения. В ходе исследования применены такие *методы* как: сравнительный, статистический, описательный, анализ и синтез. *Гипотеза исследования.* Выявление оптимальных налоговых инструментов финансовой поддержки малого бизнеса позволит субъектам данной сферы экономики эффективно функционировать, не вызывая конфликта интересов между предпринимательством и государством по уплате налогов в бюджет. *Изложение основного материала.* Субъекты малого предпринимательства в Российской Федерации имеют право на поддержку государства в виде финансовой, имущественной, информационной, консультационной помощи. Финансовая помощь, как самая существенная, заключается в предоставлении государственных субсидий, льготных видов кредитования, налоговых каникул, специальных режимов налогообложения, упрощенного порядка ведения бухгалтерского учета и т.д. Налоговые инструменты финансовой поддержки имеют ключевое значение для хозяйствующих субъектов, так как позволяют регулировать налоговую нагрузку в зависимости от видов деятельности, масштабов организации, величины доходов и многих других факторов. Для российских хозяйствующих субъектов предусмотрено 5 режимов налогообложения, из которых один общий и четыре специальных (льготных), налоговые каникулы для малых предприятий и налоговые льготы по видам налогов. Сравнительный анализ специальных налоговых режимов показал, что выгодность того или иного режима налогообложения обусловлена целями бизнеса, масштабами и сферой деятельности. *Выводы и перспективы дальнейшего использования.* Применение специальных налоговых режимов помогает оптимизировать налоговые платежи, а налоговые льготы снижают налоговую нагрузку хозяйствующих субъектов. Однако, в текущих условиях распространения пандемии требуется повышенное внимание со стороны государства к субъектам малого бизнеса, чтобы отрегулировать возможные потери доходности вследствие введения ограничительных мер, и, как следствие, снижения платежеспособности населения, что, в свою очередь, негативно скажется на пополняемости бюджета страны налоговыми платежами.

Ключевые слова:

малые предприятия, индивидуальные предприниматели, налоговая нагрузка, режимы налогообложения, налоговые каникулы.

Formulation of the problem. Small businesses are one of the important segments of the economic development of any state, at the same

time, they are especially strongly affected by environmental factors under the influence of unstable economic situations of the current time. The

Government of the Russian Federation (hereinafter referred to as the RF) actively promotes the development of small and medium-sized businesses, since the effective functioning of these business entities contributes to the development of the country by paying taxes to the budget and providing citizens with jobs. In Russia, small businesses include individual entrepreneurs and legal entities whose average headcount does not exceed 100 people (for micro-enterprises 15 people), income does not exceed 800 million rubles (for micro-enterprises - 120 million rubles) [1].

Analysis of recent research and publications. Small business in the Russian Federation began to develop in 1988, today, according to the Federal Tax Service, the number of small and medium-sized businesses in Russia is 5.7 million, they form 23.5% of GDP, they employ over 14 million people, which is almost 20% of the total number of people employed in the economy [2]. In developed foreign countries, these indicators are 5-6 times higher, which indicates that the significant potential in the Russian Federation for the development of small business is being realized minimally. Its implementation is possible only if favorable conditions are created, including the provision of state support for the development of small business. Small business has the right to state support in the form of financial, property, information, consulting and other types of assistance approved by the Federal Law of July 24, 2007 No. 209-FZ (as amended on July 2, 2021) "On the development of small and medium-sized businesses in the Russian Federation" [3]. An important part of financial support is two aspects related to taxes: the application of special tax regimes and tax holidays (including tax incentives). For Russia, where the share of taxes in the costs of an enterprise tends to increase, the issues of tax optimization are very relevant.

Russia is moving towards improving and simplifying its tax system. According to the Federal Tax Service, the average tax burden on Russian business is 10% (by industry from 6 to 20%). In accordance with the specifics of his activities and the expected profit, he chooses a convenient tax regime for his company, which allows him to optimize tax payments.

Since 2021, 5 taxation regimes have been provided for Russian individual entrepreneurs and small and medium-sized businesses: one general and four special [4]. Let's consider each of them.

The general taxation system (hereinafter referred to as OSNO) is a tax regime that is automatically assigned to all individual entrepreneurs

(hereinafter referred to as IP) and organizations after their creation, if during registration, along with the registration documents, an application was not submitted to switch to one of the special regimes [5].

Purpose of the article is to analyze the tax instruments through which the state provides financial support to small businesses.

Presentation of the main material of study. In the general tax regime, in contrast to special ones, there are no restrictions either on the type of activity, or on the number of employees, or on the amount of income. The list of taxes paid by organizations on OSNO is quite large, and this is the most significant disadvantage of this system. The use of OSNO will be beneficial in the following cases: if most of the counterparties are on OSNO and thus are interested in the "input" value added tax; when importing goods into the territory of the Russian Federation (value added tax paid when importing goods can be deducted); the main part of the activity is related to the wholesale trade; the organization is eligible for income tax (for example, educational institutions).

Table 1 provides a list of the main taxes that must be paid on the general taxation system.

The simplified taxation system (hereinafter - STS) is the most common among small businesses. It is suitable for almost all small businesses, one tax replaces several, you need to report once a year and there are ways to pay less.

Types of simplified taxation system differ in the objects of taxation: object of taxation "income" - tax is paid on all received funds, production costs are not taken into account; tax rate from 4 to 6% (during the transition period 8% if the standard limits were exceeded); object of taxation "income reduced by the amount of expenses" - tax is paid on the difference between income and expenses; tax rate from 7 to 15% (during the transition period 20% if the standard limits were exceeded).

Standard restrictions on the use of simplified taxation system: income up to 150 million rubles up to 100 full-time employees. From 2021, a transitional period is introduced to the application of a simplified taxation system with new restrictions: income of up to 200 million rubles and up to 130 employees in the state. If the taxpayer goes beyond these restrictions, he is transferred to OSNO.

Agriculture is one of the priority areas for the development of the Russian economy. In this regard, a special tax regime was developed for enterprises in this sphere – the unified agricultural tax (hereinafter – the Unified Agricultural Tax) [6].

Table 1 – List of taxes on the general taxation system

Type of tax	Tax rate	Due date	Who pays
Corporate income tax	20%	Advance payments within 28 days from the end of the reporting period.	The organization
Personal income tax (personal income tax)	13%, 15%, 30%	Monthly advance payments - by the 28th of each month.	Individual entrepreneurs
Value Added Tax (VAT)	0%, 10%, 20%	Year-end tax - until March 28 of the year following the reporting year.	Organizations and individual entrepreneurs
Corporate property tax	not > 2.2% (set by local authorities)	Advance payments before April 25, July 25, October 25	The organization
Individual property tax	from 0.1% to 2% (local authorities)	At the end of the year - until July 15 of the year following the reporting year.	Individual entrepreneurs

Source: developed by the author

Payers to the unified agricultural tax are exempted from paying income tax (individual entrepreneurs - from personal income tax), and also partially from property tax. Instead, they pay a flat tax on the difference between income and expenses. In this case, the person must have the status of an agricultural producer, that is, engage in the production, processing or sale of crop, livestock, fish farming, and also provide services in the field of agriculture, while the limit of income from the sale of agricultural products in the total amount of receipts must be at least 70%.

The patent taxation system (hereinafter referred to as PSN) is a type of special tax regime, applied exclusively by individual entrepreneurs. This system is economically beneficial for individual entrepreneurs for several reasons: there is no need to fill out a tax return and submit it to the tax authorities; simple form of accounting; there is no need to use cash registers for certain types of activities; exemption from the payment of three taxes: VAT, personal income tax for the type of activity for which the patent was issued, and property tax used in the provision of services / performance of work under the acquired patent; exemption from payment of the trade tax (for the object of trade in respect of which the patent is used).

The tax period for the PSN is a calendar year. If a patent is issued for a period of less than a calendar year, the tax period is the period for which the patent was issued. The tax rate is 6%.

Professional income tax is a new special tax regime for self-employed citizens, which has been applied in Russia since 2019. This regime will operate for 10 years. An experiment to establish a special tax regime is being carried out on the territory of all constituent entities of the Russian Federation.

Individuals and individual entrepreneurs who switch to a new special tax regime (self-employed) can only pay tax on income from independent activities at a preferential rate of 4 or 6%. This allows you to legally run a business and earn income from part-time jobs without the risk of being fined for illegal entrepreneurial activity.

Professional income tax can be paid only until the cumulative total of income during the year does not exceed 2.4 million rubles.

Let's analyze the main elements for three special tax regimes used by small businesses (Table 2).

There is no limit on the amount of monthly income. Individuals do not pay personal income tax on income that is taxed on professional income. Individual entrepreneurs do not pay personal income tax and VAT, as well as fixed insurance premiums. The vast majority of individual entrepreneurs and organizations during their activities use only one of the above tax regimes, however, the law does not prohibit the combination of some taxation systems.

The profitability of this or that taxation regime is determined by the type of activity and the scale of the organization, the amount of income and expenses, and the goals of the business.

An equally important aspect of taxation is tax holidays and tax incentives. Tax holidays are a period of time during which an individual entrepreneur-taxpayer is provided with an exemption in the form of tax exemption [7].

Tax holidays for individual entrepreneurs on STS and PSN have been extended until the end of 2021. Entrepreneurs can count on a zero tax rate if the following conditions are met: an appropriate law has been adopted in the region of registration of the individual entrepreneur;

Table 2 – Elements of taxation regimes

Tax regimes	Simplified taxation system		Unified agricultural tax	Patent taxation system
Taxes payable	Single tax		Unified agricultural tax	Payments for obtaining patents
Object of taxation	Income	Income minus expenses	Potential annual income	Potential annual income
Tax rate	6%	6%	6%	6%
Reducing the amount of tax	No more than 50% of the amount of insurance premiums for yourself and your employees without workers	No	No	No
Reporting period	1st quarter, half year and 9 months		Half a year	No
Advance payments	Every quarter		At the end of the six months	
Due date for advance payments	No later than the 25th day of the 1st month after the reporting period		Not later than 25 calendar days from the date of the end of the reporting period	
Taxable period	Calendar year		Calendar year	from 1 to 12 months depending on the term of the patent
Submitting a tax return	At the end of the year. For organizations no later than March 31, individual entrepreneurs no later than April 30		At the end of the year. No later than March 31	Not served
Tax payment deadline	No later than March 31 after the end of the tax period		No later than March 31 after the end of the tax period	Depending on the term of the patent
Income and expense book	Mandatory		Required only for Individual Entrepreneurs	Mandatory
Cash machine	Required. All individual entrepreneurs and organizations making settlements using cash and electronic means of payment are required to switch to online cash registers			
Accounting and reporting	Lead and lease only organizations. This must be done in all tax regimes once a year (before March 30).			
Restrictions on use	Number of employees <100		Income from agricultural activities > 70%	Number of employees for all types of activities not > 15
	Received income <150 million rubles			
	Residual value of fixed assets <150 million rubles			Income from all types of activities is not >150 mil rubles
	The share of participation of other legal entities is not > 25%			
Combination with other tax regimes	Organization: no Individual entrepreneur			Simplified taxation system
Transition to another tax regime voluntarily	From the beginning of the calendar year			
The transition to a common taxation system is mandatory	Since the beginning of the quarter in which the right to apply			Within 5 days from the date of filing an application for the loss of the right to apply Patent system
Refund to this tax regime	Not earlier than one year after the loss of the right to use			From the beginning of the next year

Source: developed by the author

an individual entrepreneur was registered for the first time after a law on tax holidays was adopted in the region; IE works in the industrial, scientific, social sphere, provides household services to the population or rents out housing; the number of employees does not exceed 15 people; the average wage per one employee of at least one living

wage; income from this activity is at least 70% of the total income of individual entrepreneurs and is no more than 15 million rubles.

In addition to tax holidays, new incentives have been introduced for individual entrepreneurs at PSN, in particular [8]: the list of activities in which the PSN can be applied has been expanded

(teachers, photographers, cooks and farmers have been added); Individual entrepreneurs on PSN will be able to reduce the cost of the patent by the amount of insurance premiums (if the entrepreneur does not have employees, then the entire amount of contributions can be deducted from the cost, and if there are employees, then only half); the area of the trading floor has been increased to 150 m², at which it is possible to use PSN in the field of trade and public catering.

Conclusions and prospects for further research. Thus, after conducting a study of tax instruments for financial support of small businesses in the Russian Federation, it can be noted that these instruments include special tax regimes, tax holidays and tax incentives. The use of special tax regimes helps to optimize tax payments, and tax incentives reduce the tax burden, which, in the current conditions of the spread of the pandemic, make life much easier for small businesses and individual entrepreneurs. However, in the current conditions of the spread of the pandemic, increased attention from the state to small businesses is required in order to regulate the possible loss of profitability due to the introduction of restrictive measures, and, as a result, a decrease in the population's ability to pay, which, in turn, will negatively affect the replenishment of the country's budget with tax payments. Therefore, in our opinion, the prospect of further research on this topic will be the development of a mechanism for state regulation of optimization of tax payments for the lockdown period, additional methods to stimulate the solvency of small enterprises and their support not only from the state, but also from public, credit organizations, infrastructure enterprises. It is also necessary to regularly monitor the results of the pilot project on the introduction of a tax on professional tax, in order to identify its "strengths" and "weaknesses". These measures will contribute to the further development of small businesses in Russia.

References

1. Business criteria in 2021. Retrieved from: <https://astral.ru/articles/biznes/22277/>
2. Federal Tax Service. Retrieved from: https://www.nalog.ru/rn33/news/tax_doc_news/4815903/

3. Federal Law of 24.07.2007 №209-FZ "On the development of small and medium enterprises in the Russian Federation" (ed. From 02.07.2021) (entry into force on 13.07.2021). Retrieved from: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_52144/
4. Tax Code of the Russian Federation (part two) from 05.08.2000 № 117-FZ (ed. From 02.07.2021) (entry into force on 01.10.2021). Retrieved from: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28165/
5. Russia's taxation system in 2021. Retrieved from: <https://www.malyi-biznes.ru/sistemy/>
6. Unified Agricultural Tax (ESGN) in 2021. Retrieved from: <https://kontur.ru/extern/spravka/371-eshn>
7. Tax holidays of individual entrepreneurs in 2021. Retrieved from: <https://kontur.ru/articles/3080>
8. Patent system for an individual entrepreneur in 2021. Retrieved from: <https://e-kontur.ru/blog/15783/patent-dlya-ip-v-2021-godu>.

Література

1. Критерії бізнесу у 2021 році. URL: <https://astral.ru/articles/biznes/22277/>
2. Федеральна податкова служба. URL: https://www.nalog.ru/rn33/news/tax_doc_news/4815903/
3. Федеральний закон від 24.07.2007 №209-ФЗ «Про розвиток малого та середнього підприємництва в Російській Федерації» (ред. від 02.07.2021) (набрання чинності з 13.07.2021). URL: http://www.consultant.ru/document/cons_d/
4. Податковий кодекс Російської Федерації (частина друга) від 05.08.2000 № 117-ФЗ (набрання чинності з 01.10.2021). URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28165/
5. Системи оподаткування Росії у 2021 році. URL: <https://www.malyi-biznes.ru/sistemy/>
6. Єдиний сільськогосподарський податок (ЕСГН) у 2021 році. URL: <https://kontur.ru/extern/spravka/371-eshn>
7. Податкові канікули ІІІ у 2021 році. URL: <https://kontur.ru/articles/3080>
8. Патентна система для Індивідуального підприємця у 2021 році. URL: <https://e-kontur.ru/blog/15783/patent-dlya-ip-v-2021-godu>.

Стаття надійшла до редакції : 12.10.2021 р.

Стаття прийнята до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Bogdanova M. Tax instruments for financial support of small businesses in Russia / M. Bogdanova // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 4(44). – С. 46–51.

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

DOI: 10.32620/cher.2021.4.08

Постановка проблеми. Глобальні виклики спричиняють багато соціально-економічних трансформацій в діяльності суб'єктів господарювання, особливо пов'язаних з оборотними активами, зокрема перебої з постачанням виробничих запасів, зростання обсягів дебіторської заборгованості внаслідок порушення платіжної дисципліни контрагентів у зв'язку зі зниженням обсягів реалізації їх власної продукції під час карантинних заходів, зниженням платоспроможності споживачів, знеціненням фіатних грошей тощо, що спричиняє неможливість своєчасно погасити заборгованість, а зростання дебіторської заборгованості призводить до неможливості погасити власну кредиторську заборгованість. *Метою статті є* удосконалення методики і організації обліку, аналізу і аудиту оборотних активів підприємства в умовах глобальних викликів. *Предмет дослідження* – процес формування та використання оборотних активів ПрАТ «ФЕД». *Методи, використані в дослідженні:* спостереження, порівняння, аналізу, узагальнення та формалізації, нормування, прогнозування. *Гіпотеза дослідження:* удосконалення процесу обліку, аналізу і внутрішнього аудиту оборотних активів дозволить підвищити ефективність їх формування і використання. *Виклад основного матеріалу.* Для підвищення ефективності процесу формування і використання оборотних активів в умовах глобальних викликів розроблено концептуальний підхід до їх обліку і аналізу. Здійснено прогнозування вартості оборотних засобів ПрАТ «ФЕД» на наступні два роки за допомогою трендового аналізу, в результаті чого визначено, що вартість оборотних засобів буде збільшуватись. Для оптимізації формування і використання запасів реалізовано методику АВС-аналізу, яка дає змогу точно прорахувати необхідні обсяги закупівель за різними товарними групами; виключити з номенклатури неліквідні позиції, що дозволяє вивільнити грошові кошти, заморожені у цих товарах, знизити складські витрати, підвищити оборотність запасів; забезпечити зростання обсягу продажу. Пропонується диференціація шляхів підвищення ефективності формування і використання оборотних активів в залежності від стадії операційного циклу. Запропоновано проведення внутрішнього аудиту оборотних активів, що дозволить перевірити забезпеченість підприємства оборотними активами, виконання правил і вимог їх обліку, документального оформлення, надійності інформації. *Оригінальність та практичне значення дослідження:* оригінальність полягає у розробці методичних принципів обліку та аналізу оборотних активів виробничого підприємства, виявленні фактів нестачі джерел власних оборотних засобів. Висновки та пропозиції, отримані в результаті дослідження, можуть бути використані у практиці виробничого підприємства ПрАТ «ФЕД» для підвищення ефективності обліку, аналізу і аудиту оборотних активів. *Висновки.* Запропоновані заходи сприятимуть підвищенню ефективності формування та використання оборотних активів, зокрема зменшенню дебіторської заборгованості та підвищенню якості формування запасів.

Ключові слова:

внутрішній аудит, глобальні виклики, дебіторська заборгованість, документування, запаси, оборотні активи, облік, суб'єкти господарювання, управління.

¹ **Татар Марина Сергіївна**, канд. екон. наук, докторант, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Tatar Maryna, PhD in Economics, Doctoral, Associate professor of Finance, accounting and taxation Department National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-1111-7103

e-mail: marina.sergeevna.tatar@gmail.com

² **Мозгова Анна Олександрівна**, здобувач другого освітнього рівня спеціальності «Облік і оподаткування», Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Mozghova Anna, student of the second educational level of the specialty «Accounting and Taxation», National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-2360-3464

e-mail: mozgovaya.anyal3021999@gmail.com

ACCOUNTING AND ANALYTICAL TOOLS OF ENTERPRISES CURRENT ASSETS MANAGEMENT IN GLOBAL CHALLENGES CONDITIONS

Formulation of the problem. Global challenges cause many social and economic transformations in the economic entities activities, especially related to current assets, including disruptions in the inventories supply, increasing receivables due to breach of payment discipline of counterparties due to reduced sales of their own products during quarantine measures, reduced consumer solvency, devaluation of fiat money, etc., which makes it impossible to repay the debt on time, and the growth of receivables leads to the inability to repay their own accounts payable. *The aim of the research* is improvement the methodology and organization of accounting, analysis and audit of enterprise current assets in the face of global challenges. *The subject of the research* is the process of current assets formation and usage of PJSC "FED". *The methods of the research:* observation, comparison, analysis, generalization and formalization, rationing, forecasting. *The hypothesis of the research:* improving the process of accounting, analysis and internal audit of current assets will increase the efficiency of their formation and usage. *The statement of basic materials.* For increasing the efficiency of the process of current assets formation and usage in the context of global challenges, a conceptual approach to their accounting and analysis has been developed. The forecasting of current assets value of PJSC "FED" for the next two years was carried out with the help of trend analysis, as a result of which it was determined that the value of current assets will increase. For optimization the inventories formation and usage, the ABC-analysis has been implemented, which makes possible to accurately calculate the required volumes of purchases by different product groups; to exclude from the nomenclature illiquid positions, which makes possible to release cash frozen in these goods, reduce warehousing costs, increase inventory turnover; ensure sales growth. To improve the system of accounting for receivables at PJSC "FED" it is proposed to open six sub-accounts to account 38 "Provision for doubtful debts", as well as to improve analytical accounting by introducing groups of debtors in terms of non-repayment of receivables. Differentiation of ways to increase the efficiency of current assets formation and usage depending on the stage of the operating cycle is proposed. Also it is proposed to conduct current assets internal audit, which will verify the security of current assets, compliance with the rules and requirements of their accounting, documentation, reliability of information. *The originality and practical significance of the research:* originality lies in the development of methodological principles of production enterprise current assets accounting and analysis, identifying the lack of sources of own working capital. The conclusions and proposals obtained as a research results can be used in the practice of the production enterprise of PJSC "FED" to improve the efficiency of current assets accounting, analysis and audit. *Conclusions.* The proposed measures will help to improve the efficiency of current assets formation and usage, in particular, to reduce accounts receivable and improve the inventories formation quality.

Keywords:

internal audit, global challenges, receivables, documentation, inventories, current assets, accounting, business entities, management.

УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ УПРАВЛЕНИЯ ОБОРОТНЫМ КАПИТАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ

Постановка проблемы. Глобальные вызовы вызывают много социально-экономических трансформаций в деятельности субъектов хозяйствования, особенно связанных с оборотными активами, в частности перебой со снабжением производственных запасов, рост объемов дебиторской задолженности вследствие нарушения платежной дисциплины контрагентов в связи со снижением объемов реализации их собственной продукции во время карантинных мероприятий, снижением платежеспособности потребителей, обесценением фиатных денег и т.д., что влечет за собой невозможность своевременно погасить задолженность, а рост дебиторской задолженности приводит к невозможности погасить собственную кредиторскую задолженность. *Целью статьи* является усовершенствование методики и организации учета, анализа и аудита оборотных активов предприятия в условиях глобальных вызовов. *Предмет исследования* – процесс формирования и использования оборотных активов ЧАО «ФЭД». *Методы, используемые в исследовании:* наблюдение, сравнение, анализ, обобщение и формализация, нормирование, прогнозирование. *Гипотеза исследования:* усовершенствование процесса учета, анализа и внутреннего аудита оборотных активов позволит повысить эффективность их формирования и использования. *Изложение основного материала.* Для повышения эффективности процесса формирования и использования оборотных активов в условиях глобальных вызовов разработан концептуальный подход к их учету и анализу. Проведено прогнозирование стоимости оборотных средств ЧАО «ФЭД» на следующие два года с

помощью трендового анализа, в результате чего определено, что стоимость оборотных средств будет увеличиваться. Для оптимизации формирования и использования запасов реализована методика ABC-анализа, позволяющая точно просчитать необходимые объемы закупок по разным товарным группам; исключить из номенклатуры неликвидные позиции, позволяющие высвободить денежные средства, замороженные в этих товарах, снизить складские расходы, повысить оборачиваемость запасов; обеспечить рост объема продаж. Для усовершенствования системы учета дебиторской задолженности на ЧАО «ФЭД» предложено к счету 38 «Резерв сомнительных долгов» открыть шесть субсчетов, а также усовершенствование аналитического учета путем введения групп дебиторов по срокам непогашения дебиторской задолженности. Предлагается дифференциация способов повышения эффективности формирования и использования оборотных активов в зависимости от стадии операционного цикла. Предложено проведение внутреннего аудита оборотных активов, что позволит проверить обеспеченность предприятия оборотными активами, выполнение правил и требований учета, документального оформления, надежности информации. *Оригинальность и практическое значение исследования:* оригинальность состоит в разработке методических принципов учета и анализа оборотных активов производственного предприятия, выявлении фактов нехватки источников собственных оборотных средств. Выводы и предложения, полученные в результате исследования, могут использоваться в практике производственного предприятия ЧАО «ФЭД» для повышения эффективности учета, анализа и аудита оборотных активов. *Выводы.* Предложенные меры будут способствовать повышению эффективности формирования и использования оборотных активов, в частности уменьшению дебиторской задолженности и повышению качества формирования запасов.

Ключевые слова:

внутренний аудит, глобальные вызовы, дебиторская задолженность, документирование, запасы, оборотные активы, учет, субъекты хозяйствования, управление.

Постановка проблеми. Радикальні зміни, які відбуваються в економіці України та всього світу внаслідок глобальних викликів вимагають постійного вдосконалення способів формування, розподілу й використання оборотного капіталу промислових підприємств. Стан оборотного капіталу в умовах сучасних глобальних викликів відіграє важливу роль, оскільки формує вагому та найбільш мобільну частку в активах суб'єкта господарювання. Тому суб'єкти господарювання повинні забезпечувати стан своїх оборотних активів на такому рівні, щоб своєчасно, швидко і якісно реагувати на глобальні потрясіння й зміни потреб ринку під їх впливом. Рациональне формування і використання оборотних активів й їх оптимізація є одним з основних завдань виробничого підприємства для забезпечення безперервного виробництва за умов інфляційних процесів, кризових явищ, соціально-поведінкових обмежень внаслідок пандемії, що дасть можливість виконання виробничих планів підприємства, дотримання зобов'язань перед контрагентами, забезпечення стійкого фінансового становища й створення умов для подальшого конкурентоспроможного розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблеми обліку, аналізу і аудиту в системі управління оборотним капіталом зробили такі

вчені: Донін Є. О. [1], Кащена Н. Б. [2], Горшанська О. О. [2], Коваленко О. В. [3], Павленко О. П. [4], Бурсук Г. Ю. [4], Пархоменко О. П. [5], Савченко А. М. [6], Матвійук А. В. [6], Тітаренко Г. Б. [7] тощо. Проте, незважаючи на велику кількість дослідницьких робіт, у сучасній теорії та практиці немає єдиної злагодженої системи обліково-аналітичного інструментарію управління оборотним капіталом, вчені по-різному виділяють класифікаційні групи оборотних активів.

Метою статті є удосконалення методики і організації обліку, аналізу і аудиту оборотних активів підприємства в умовах глобальних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальні виклики сучасності суттєво змінили й продовжують змінювати соціально-економічне, психологічне, інформаційне та правове середовища підприємств. Ефективність діяльності підприємства за таких умов значною мірою залежить від наявності та ефективності використання оборотних коштів.

У процесі формування, розподілу й використання оборотного капіталу підприємство взаємодіє з різними суб'єктами, які слід згрупувати за такими напрямками:

– взаємодія підприємств з банками щодо організації безготівкових розрахунків, отри-

мання та погашення короткострокових і довгострокових кредитів, оскільки кредит є джерелом формування оборотного капіталу;

– взаємодія підприємств з фондовим ринком при здійсненні операцій з емісією та розміщенням цінних паперів, від їх організації залежить можливість залучення додаткових джерел фінансування промислової діяльності;

– взаємодія стосовно формування централізованих грошових фондів та їх використання на поповнення оборотного капіталу;

– взаємодія між підприємствами та організаціями під час реалізації готової продукції й придбання матеріальних цінностей для господарської діяльності, роль цієї групи соціально-економічних відносин першорядна, оскільки саме у сфері матеріального виробництва створюється національний дохід, підприємства отримують виручку від реалізації продукції та прибуток;

– взаємодія між підрозділами промислового підприємства, пов'язана з розподілом оборотного капіталу між стадіями відтворювального процесу.

Для підвищення ефективності процесу формування і використання оборотних активів в умовах глобальних викликів розроблено концептуальний підхід до їх обліку і аналізу (рисунок 1).

Обсяг оборотних коштів підприємства повинен наближатися до оптимального, тобто задовольняти потреби в ньому.

Основну частину оборотних активів підприємства займають виробничі запаси та дебіторська заборгованість. З 2016 по 2020 роки відбулося значне нагромадження оборотних активів, а саме збільшення запасів на 52 896 тис. грн. (на 19,04 %), дебіторської заборгованості за товари, роботи послуги на 32 940 тис. грн. (на 69,03 %). Сума дебіторської заборгованості за виданими авансами зросла на 1 716 тис. грн. або на 29,01 %, інша поточна заборгованості на 3 134 тис. грн. або на 2107,04 %, зросли витрати майбутніх періодів на 59,14 %, інші оборотні активи на 162,21 %. Основні показники ефективності використання оборотних активів ПрАТ «ФЕД» за 2016-2020 рр. наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Показники ефективності використання оборотних активів

Фінансовий показник	Нормативне значення	Значення за роками					Відхилення (+/-)
		2016	2017	2018	2019	2020	
1. Коефіцієнт рентабельності активів	Збільшення	0,16	0,10	0,07	0,09	0,11	-0,05
2. Коефіцієнт оборотності активів	Збільшення	0,71	0,87	0,90	0,95	0,80	0,09
3. Коефіцієнт оборотності запасів	Збільшення	0,76	0,85	0,82	0,77	0,56	-0,20
4. Коефіцієнт покриття	> 1	4,55	4,09	2,67	4,18	4,35	-0,20
5. Коефіцієнт швидкої ліквідності	> 1	0,96	0,98	0,75	1,00	1,14	0,17
6. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	> 0, 2	0,18	0,09	0,17	0,09	0,13	-0,05

Джерело: розраховано авторами на підставі [8]

Пропонується прогнозування вартості оборотних засобів ПрАТ «ФЕД» на наступні два роки (2021-2022 рр.) за допомогою трендового аналізу, для чого застосовуються трендові криві, тобто математичні функції за допомогою яких описується основна тенденція. Аналітичне вирівнювання проводиться по прямолінійному тренду (1):

$$Y_t = a_0 + a_1 t, \quad (1)$$

де Y_t – теоретичне або вирівняне значення ряду динаміки;

a_0 – вирівняний рівень показника у році, який передую початку досліджень;

a_1 – середній щорічний приріст або зниження показника;

t – порядковий № (періоду) року.

Вхідні дані для трендового аналізу наведено в таблиці 2.

Рисунок 1 – Концепція дослідження обліку і аналізу оборотного капіталу
Джерело: розроблено авторами

Таблиця 2 – Вхідні дані для трендового аналізу

Показники	Значення за роками				
	2016	2017	2018	2019	2020
t	1	2	3	4	5
y (t) – сума оборотних активів, тис. грн.	352 402	372 408	449 635	398 375	447 565

Джерело: розраховано авторами на підставі [8]

Таблиця 3 – Результати розрахунків

Рік	Вартість основних засобів тис., y	Розрахункові дані				
		t	t ²	yt	yt	yi-yt
2016	352 402	1	1	352402	361033,64	-8 632
2017	372 408	2	4	744816	382555,32	-10 147
2018	449 635	3	9	1348905	404077	45 558
2019	398 375	4	16	1593500	425598,68	-27 224
2020	447 565	5	25	2237825	447120,36	445
∑	2020385	15	55	6277448	2020385	

Джерело: розраховано авторами на підставі [8]

$$\begin{cases} \sum y = a_0 n + a_1 \sum t \\ \sum yt = a_0 \sum t + a_1 \sum t^2 \end{cases} \quad (2)$$

де n – кількість років

$$\begin{cases} 2020385 = a_0 5 + a_1 15 \\ 6277448 = a_0 15 + a_1 55 \\ 404077 = a_0 + a_1 3 \\ 418496,53 = a_0 + a_1 3,67 \end{cases}$$

Надалі рівняння має такий вигляд:

$$14419,53 = a_1 0,67$$

Для того, щоб знайти невідомі змінні потрібно:

$$a_1 = \frac{14419,53}{0,67} = 21521,68$$

$$a_0 = 404077 - 21521,68 \times 3 = 339511,96$$

$$Y_t = 339511,96 + 21521,68 \times t$$

Провівши відповідні розрахунки отримаємо, що середньорічна вартість оборотних фондів збільшиться на 21521,68 тис. грн.

Отже, отриманий прогноз на 2021 та 2022 роки:

$$Y_{t(2021)} = 339511,96 + 21521,68 \times 6 = 468642$$

$$Y_{t(2022)} = 339511,96 + 21521,68 \times 7 = 490163,7$$

У результаті трендового аналізу можна зробити висновок, що вартість оборотних засобів на наступні два роки буде збільшуватись, у 2021 році вони становитимуть 468642 тис. грн, а в 2022 – 490163,7 тис. грн. (таблиця 4).

Таблиця 4 – Прогнозні значення показників

Показники	2020 р.	Прогнозне значення	Відхилення, +/-
1. Середньорічна вартість оборотних коштів, тис. грн	447 565	468642	21077
2. Сума обороту, тис. грн	454915	541240	86325
3. Коефіцієнт оборотності оборотних засобів	1,02	1,15	0,14
4. Тривалість обороту оборотних коштів, днів	354	312	-42
5. Коефіцієнт закріплення оборотних засобів	0,98	0,87	-0,12
6. Одноденний оборот звітної року, тис.грн	1263,65	1503,44	239,79
7. Вилучено обігу (-), залучено до обігу (+) оборотних коштів в результаті сповільнення, прискорення оборотів порівняно з базисним роком		-63853	

Джерело: розраховано авторами на підставі [8]

Коефіцієнт оборотності оборотних коштів збільшиться на 0,14 рази, тривалість обороту прискориться на 42 дні, що дозволить збільшити використання коштів на формування оборотних активів в сумі 63853 тис. грн.

В складі виробничих запасів на ПрАТ «ФЕД» нормуються наступні групи оборотних активів – сировина, основні матеріали, покупні напівфабрикати, паливо, тара, запасні

частини, малоцінні та швидкозношувані предмети. Для оптимізації формування і використання запасів пропонується використання методу АВС, що полягає у групуванні позицій товарного асортименту виробництва за ступенем їхнього впливу на загальний обсяг продажу (таблиця 5). Результати АВС-аналізу наведено в таблиці 6.

Таблиця 5 – Групування товарів в групи за результатами АВС-аналізу

Група	Частка групи в сумарному товарообігу	Кумулятивна частка груп у товарообігу	Характеристика товарів, які входять до групи
А	50-80 %	50-80 %	Товари-лідери, які визначають комерційний та фінансовий стан підприємства, її статус на ринку; найбільш важливі
В	10-20 %	70-90 %	Супутні товари; товари, які нещодавно введені до асортименту; товари, які втратили статус лідерів; проміжні за значенням
С	5-10 %	100%	Товари, які без ризику можна вивести з асортименту; товари, які щойно введені до асортименту

Джерело: розроблено авторами на підставі [5]

Таблиця 6 – АВС-аналіз товарної номенклатури ПрАТ «ФЕД» за 2020 р.

Номенклатурна група	Ціна, тис. грн	Обсяг продажу, шт.	Товарообіг, тис. грн.	Частка в товарообігу, %	Кумулятивна частка в товарообігу, %	
ПРОДУКЦІЯ ДЛЯ АВІАЦІЇ						
Гідроагрегати різного призначення	49580	480	23798400	5,25	5,25	до 15 % А
Гідромотори	42500	432	18360000	4,05	9,30	
Системи енергозабезпечення	50000	65	3250000	0,72	10,02	
Топливо-регулююче обладнання	37530	452	16963560	3,74	13,76	
ПРОДУКЦІЯ ДЛЯ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ДОРОГИ						
Камера 295М.001	6271	299	1875029	0,41	0,41	5 % В
Магістральна частина 483М.010	6800	320	2176000	0,48	0,89	
Головна частина 270.023-1	10950	140	1533000	0,34	1,23	
Повітряроспільник 483М	18000	380	6840000	1,51	2,74	
Авторежим 265А-1М	2500	599	1497500	0,33	3,07	
ПРОДУКЦІЯ ДЛЯ БРОНЕТЕХНІКИ						
Електропневмоклапан ЕК-48	898	131	117638	0,03	0,03	85% С
Електропневмоклапан ЕПК-69	4000	150	600000	0,13	0,16	
Привод вертикалі ПВ1888	1960	170	333200	0,07	0,23	
Комплексная система управління движением танка	48950	50	2447500	0,54	0,77	
Інструмент	3260	2500	8150000	1,80	2,57	
Прес-форми	41200	2600	107120000	23,63	26,20	
Послуги з гальванічних, термічних робіт, механообробка	3000	2300	6900000	1,52	27,72	
Деталі розсіпом	5600	10000	56000000	12,35	40,07	
Ремонт агрегатів	28900	6815	196953500	43,44	83,51	

Джерело: розраховано авторами на підставі [8]

Ефектом ABC-аналізу є можливість точно визначити необхідні обсяги закупівель за різними товарними групами; виключити з номенклатури неліквідні позиції, що дозволяє вивільнити грошові кошти, заморожені у цих товарах, знизити складські витрати, підвищити оборотність запасів.

На підставі проведеного вище аналізу встановлено, що на ПАТ «ФЕД» дебіторська заборгованість займає понад 20% в оборотних активах, що негативно впливає на платоспроможність, тому запропоновано шляхи удосконалення системи її обліку (рисунок 2).

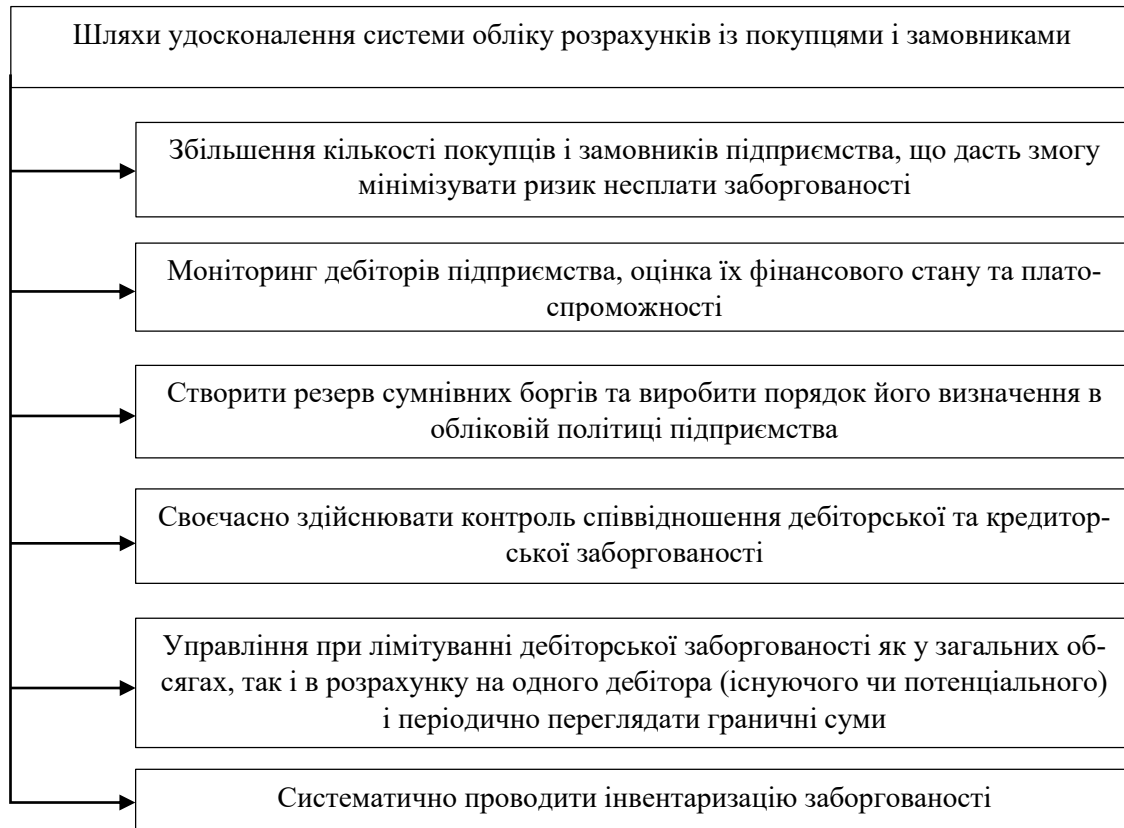

Рисунок 2 – Шляхи удосконалення обліку дебіторської заборгованості
Джерело: складено авторами на підставі [2, 3]

Для удосконалення системи обліку дебіторської заборгованості на ПАТ «ФЕД», пропонується до рахунка 38 «Резерв сумнівних боргів за дебіторами»

боргів» відкрити шість субрахунків (рисунок 3).

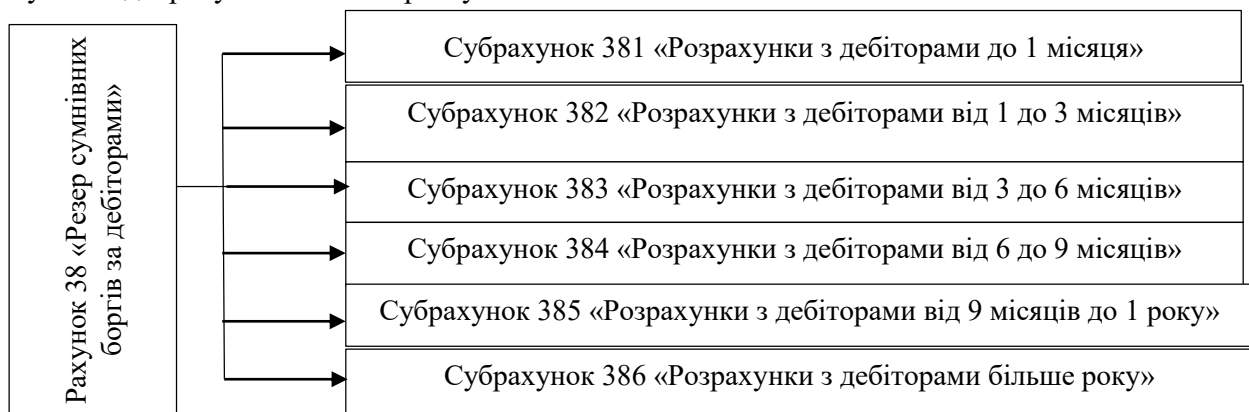

Рисунок 3 – Запропонована трансформація рахунка 38 «Резерв сумнівних боргів за дебіторами» для обліку дебіторської заборгованості на ПАТ «ФЕД»
Джерело: розраховано авторами

Отже, уся дебіторська заборгованість, яка є у підприємства на певну дату, буде поділена на шість групи, за кожною з таких груп підприємство має зробити вибірку за період

спостереження. Усі виявлені факти простроченої заборгованості та порушення розрахункової дисципліни, а також вжиті заходи пропонується узагальнювати у спеціальній відомості (табл. 7).

Таблиця 7 – Відомість простроченої дебіторської заборгованості

Найменування дебітора	На кінець року, тис. грн.	Зокрема, за строками непогашення, тис. грн.					Вжиті заходи (i/або)
		від 12 до 18 місяців	від 18 до 24 місяців	від 24 до 30 місяців	від 30 до 36 місяців	понад 36 місяців	
...							Психологічні, економічні, юридичні, фізичні
Всього на кінець року							

Джерело: розроблено авторами

Управління заборгованістю підприємства передбачає розробку плану-графіку роботи з дебіторами щодо інкасації заборгованості, яка базується на інвентаризації заборгованості, її ранжуванні за строками, забезпеченості та надійності повернення. Пропонується диференціація шляхів підвищення ефективності формування і використання оборотних активів в залежності від стадії операційного циклу, а саме передвиробничої, виробничої та реалізаційної стадій.

Пропонується проведення внутрішнього аудиту оборотних активів, План проведення якого представлено в таблиці 8. Проведення внутрішнього аудиту оборотних активів до-

зволить перевірити забезпеченість підприємства оборотними активами, виконання правил і вимог їх обліку, документального оформлення, надійності інформації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Нагальним питанням у вирішенні проблем, пов'язаних з обліком оборотних активів в умовах глобальних викликів, пов'язаних з порушеннями платіжної дисципліни контрагентів у зв'язку зі зниженнями обсягів реалізації їх продукції внаслідок карантинних заходів, зниження платоспроможності споживачів тощо, що спричиняє неможливість своєчасно погасити заборгованість, є впровадження концепції, яка передбачає реалізацію заходів, які б забезпечили розширення

Таблиця 8 – План проведення внутрішнього аудиту оборотних активів

Етап аудиторської перевірки	Зміст	Термін виконання	Виконавець
Підготовчий	оцінка системи внутрішнього контролю суб'єкта господарювання; визначення аудиторського ризику; визначення рівня суттєвості; складання програми аудиту	28.08-29.08.2021	Аудитор ПІБ
Фактичний	аналіз результатів попередніх інвентаризацій; спостереження за ходом проведення інвентаризації; висновки за результатами інвентаризацій	30.08-2.09.2021	Аудитор ПІБ
Основний	виконання аудиторських процедур відповідно до програми аудиту; оформлення робочих документів; коригування аудиторського ризику, рівня суттєвості; оформлення підсумкових документів	3.09-7.09.2021	Аудитор ПІБ
Завершальний	Узагальнення результатів перевірки: аналіз виявлених порушень, зловживань; узгодженість виявлених порушень з управлінським персоналом та їх виправлення; складання аудиторського звіту; підписання акту наданих послуг	8.09-9.09.2021	Аудитор ПІБ

Джерело: розроблено авторами на підставі [2]

оперативних можливостей бухгалтерського обліку і внутрішнього аудиту; а також підвищення достовірності та порівнюваності облікової інформації в частині отримання зведених фактичних показників щодо оборотних активів органами статистики, податкової служби для прийняття раціональних рішень на рівні держави щодо коригування окремих нормативних актів.

Література

1. Донін Є. О. Особливості сучасних підходів щодо специфіки класифікації оборотних активів підприємства. *Економіка і організація управління*. 2018. № 1. С. 75–85.
2. Кащена Н. Б., Горошанська О. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління оборотними активами підприємства. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2015. Вип. 2. С. 27-39.
3. Коваленко О. В. Формування і використання оборотного капіталу підприємства: пошук шляхів підвищення ефективності. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 41. С. 203-208.
4. Павленко О. П., Бурсук Г. Ю. Фінансовий аналіз оборотних активів та оптимізація джерел їх формування. *Молодий вчений*. 2017. № 10. С. 981–984.
5. Пархоменко О. П. Оборотний капітал в умовах глобальних викликів: формування та використання : монографія. Луганськ : Вид-во «Ноулідж». 2012. 216 с.
6. Савченко А. М., Матвіюк А. В. Оборотні активи виробничого підприємства в сучасних умовах: обліково-аналітичний аспект. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Випуск 6 (23). С. 698-705.
7. Тітаренко Г. Б. Проблемні питання оцінки оборотних активів в бухгалтерському обліку. *Науковий вісник Державної академії*

статистики, обліку та аудиту. 2008. № 1 (18). С. 74-79.

8. Офіційний веб-сайт ПрАТ «ФЕД»
URL: <https://fed.ua/ru/>

References

1. Donin Ye. O. (2018). Features of modern approaches to the specifics of the classification of current assets of the enterprise. *Economics and organization of management*, 1, 75–85.
2. Kashchena N. B., Horoshanska O. O. (2015). Information and analytical support of current assets management of the enterprise. *Economic strategy and prospects for trade and services*, 2, 27-39.
3. Kovalenko O. V. (2019). Formation and use of working capital of the enterprise: finding ways to increase efficiency. *Black Sea Economic Studies*, 41, 203-208.
4. Pavlenko O. P., Bursuk H. Yu. (2017). Financial analysis of current assets and optimization of sources of their formation. *Young scientist*, 10, 981–984.
5. Parkhomenko O. P. (2012). Working capital in the context of global challenges: formation and use: monograph. Luhansk: Knowledge Publishing House, 216.
6. Savchenko A. M., Matviiuk A. V. (2019). Current assets of the production enterprise in modern conditions: accounting and analytical aspect. *Eastern Europe: Economy, Business and Management*, 6 (23), 698-705.
7. Titarenko H. B. (2008). Problematic issues of valuation of current assets in accounting. *Scientific Bulletin of the State Academy of Statistics, Accounting and Auditing*, 1 (18), 74-79.
8. Official website of PJSC "FED". Retrieved from: <https://fed.ua/ru/>

Стаття надійшла
до редакції : 11.11.2021 р.

Стаття прийнята
до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Татар М. С. Обліково-аналітичний інструментарій управління оборотним капіталом підприємств в умовах глобальних викликів / М. С. Татар, А. О. Мозгова // Часопис економічних реформ. – 2021. – №4 (44). – С. 52–61.

УДК 338.24

JEL Classification: D92, G17

ГРЕБЕНІКОВА О. В.¹, ДЕНИСОВА Т. В.², ІВАНИЦЬКИЙ Д. С.³

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

DOI: 10.32620/cher.2021.4.09

Постановка проблеми. В сучасних умовах турбулентності економіки основою забезпечення сталого розвитку підприємства є ефективне використання його фінансового потенціалу, який зможе забезпечити безперебійність виробничого процесу, своєчасність виконання фінансових зобов'язань і динамічний розвиток суб'єкту господарювання шляхом фінансування інвестиційної діяльності. Тому актуальною є проблема оцінювання фінансового потенціалу підприємства. *Мета статті* – узагальнення та систематизація поняття «фінансовий потенціал», аналіз існуючих методів його оцінювання, виділення переваг і недоліків, можливості застосування на практиці. *Об'єктом дослідження* є фінансовий потенціал промислових підприємств і методи його оцінювання. *Методи, використані в дослідженні:* методи наукового пізнання, а саме аналіз і синтез, індукція, вимірювання, спостереження, формалізація, логіко-аналітичні прийоми, а також методологічний апарат фінансового аналізу та математичної статистики. *Основною гіпотезою* дослідження є припущення, що діагностика фінансового потенціалу підприємств має ґрунтуватися на методах, використання яких дасть можливість коректно і однозначно інтерпретувати їх результати, уникнути упередженості й інших недоліків, які знижують якість оцінювання фінансового потенціалу підприємств. *Виклад основного матеріалу.* У дослідженні визначено, що фінансовий потенціал суб'єкта господарювання є однією з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства, пов'язана з рівнем привабливості для кредиторів та інвесторів і характеризується наявними фінансовими можливостями. Систематизовано поняття «фінансовий потенціал підприємства». Проведено аналіз існуючих методів оцінювання фінансового потенціалу промислового підприємства. Визначено необхідні передумови їх практичної реалізації, а саме: урахування специфіки галузі суб'єкта господарювання, рівня забезпечення фінансового потенціалу, врахування тенденцій і динаміки економічного розвитку. Доведено, що аналіз фінансового потенціалу підприємства є ключовим інструментом у визначенні напрямків розширення виробництва промислового підприємства. *Оригінальність та практична значимість* дослідження полягає в тому, що за результатами аналізу методичного базису було класифіковано методи оцінювання фінансових можливостей промислового підприємства, виявлено їхні основні переваги та недоліки, можливість використання.

¹ **Гребенікова Олена Володимирівна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Grebenikova Olena, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Finance, Accounting and Taxation Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-2695-4630

e-mail: grebenikova@ukr.net

² **Денисова Тетяна Володимирівна**, канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри вищої математики та економіко-математичних методів, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна.

Denysova Tetiana, Ph.D. in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Higher Mathematics and Economic-Mathematical Methods Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-7254-0901

e-mail: tetiana.denysova@hneu.net

³ **Іваницький Дмитро Сергійович**, магістрант спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Ivanitskiy Dmytro, master of 072 Finance, Banking and Insurance specialty, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-7111-6025

e-mail: ivanickiy.dm@ukr.net

Висновки та перспективи подальших досліджень: обґрунтовано необхідність формування індивідуального комплексного вектору дослідження фінансового потенціалу підприємства в умовах глобальних соціально-економічних викликів у відповідності до методичного інструментарію, детермінантами якого мають посідати економіко-математичні методи.

Ключові слова:

фінансовий потенціал, фінансовий стан, фінансова стійкість, фінансові ресурси, методика оцінювання, платоспроможність, промислове підприємство.

ANALYSIS OF METHODS OF EVALUATION OF FINANCIAL POTENTIAL OF THE ENTERPRISE

Formulation of the problem. In today's turbulent economy, the basis for sustainable development of the enterprise is the effective use of its financial potential, which can ensure the continuity of the production process, timely fulfillment of financial obligations and dynamic development of the business entity by financing investment activities. Therefore, the problem of the enterprise financial potential estimation is relevant. *The purpose of the article* is to generalize and systematize the concept of "financial potential", analysis of existing methods of its estimation, the advantages and disadvantages identification, the possibility of application in practice. *The object of research* is the industrial enterprises financial potential and methods of its estimation. *Methods used in the study:* methods of scientific knowledge, namely analysis and synthesis, induction, measurement, observation, formalization, logical-analytical techniques, as well as the methodological apparatus of financial analysis and mathematical statistics. *The main hypothesis* of the study is the assumption that the diagnosis of the enterprises financial potential should be based on methods whose use will allow to correctly and unambiguously interpret their results, avoid bias and other shortcomings that reduce the quality of the enterprises financial potential estimation. *Presenting main material.* The study found that the enterprise financial potential is one of the most important characteristics of its financial condition, associated with the level of attractiveness to creditors and investors and is characterized by available financial opportunities. The concept of "enterprise financial potential" has systematized. The analysis of existing estimation methods of the industrial enterprise financial potential had carried out. The prerequisites for their practical implementation has identified, namely: taking into account the specifics of the industry, the level of financial potential, taking into account trends and dynamics of economic development. Has proved that the analysis of the enterprise financial potential is a key tool in determining the directions of expansion of industrial production. *The originality and practical significance of the study* lies in the fact that the results of the methodological basis analysis has classified methods for assessing the industrial enterprises financial capabilities, has identified their main advantages and disadvantages, the possibility of use. *Conclusions and prospects for further research:* the necessity of formation an individual complex vector of the enterprise financial potential research in the context of global socio-economic challenges in accordance with the methodological tools, the determinants of which should be economic and mathematical methods, has substantiated.

Key words:

financial potential, financial condition, financial stability, financial resources, evaluation methods, solvency, industrial enterprise.

АНАЛИЗ МЕТОДОВ ОЦЕНЕНИЯ ФИНАНСОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

Постановка проблемы. В современных условиях турбулентности экономики основой обеспечения устойчивого развития предприятия является эффективное использование его финансового потенциала, который сможет обеспечить бесперебойность производственного процесса, своевременность выполнения финансовых обязательств и динамичное развитие предприятия путем финансирования инвестиционной деятельности. Поэтому актуальна проблема оценки финансового потенциала предприятия. *Цель статьи* – обобщение и систематизация понятия финансовый потенциал, анализ существующих методов его оценки, выделение преимуществ и недостатков, возможности применения на практике. *Объектом исследования* финансовый потенциал промышленных предприятий и методы его оценки. *Методы, использованные в исследовании:* методы научного познания, а именно анализ и синтез, индукция, измерение, наблюдение, формализация, логико-аналитические приемы, а также методологический аппарат финансового анализа и математической статистики. *Основной гипотезой исследования* является предположение, что диагностика финансового потенциала предприятий должна основываться на методах, использование которых позволит корректно и однозначно интерпретировать их результаты, избежать предвзятости и других недостатков, снижающих качество

оценки финансового потенциала предприятий. *Изложение основного материала.* В исследовании определено, что финансовый потенциал предприятия является одной из важнейших характеристик финансового состояния предприятия, связанная с уровнем привлекательности для кредиторов и инвесторов и характеризуется имеющимися финансовыми возможностями. Систематизировано понятие «финансовый потенциал предприятия». Проведен анализ существующих методов оценки финансового потенциала промышленного предприятия. Определены необходимые предпосылки их практической реализации, а именно: учет специфики отрасли предприятия, уровня обеспечения финансового потенциала, учет тенденций и динамики экономического развития. Доказано, что анализ финансового потенциала предприятия – ключевой инструмент в определении направлений расширения производства промышленного предприятия. *Оригинальность и практическая значимость исследования* в том, что по результатам анализа методического базиса были классифицированы методы оценки финансовых возможностей промышленного предприятия, выявлены их основные преимущества и недостатки, возможность использования. *Выводы и перспективы дальнейших исследований:* обоснована необходимость формирования индивидуального комплексного вектора исследования финансового потенциала предприятия в условиях глобальных социально-экономических вызовов в соответствии с методическим инструментарием, детерминантами которого должны занимать экономико-математические методы.

Ключевые слова:

финансовый потенциал, финансовое состояние, финансовая устойчивость, финансовые ресурсы, методика оценки, платежеспособность, промышленное предприятие..

Постановка проблеми. В сучасних умовах турбулентності економіки фінансова стабільність підприємства є одним з базових факторів його сталого та ефективного розвитку. В свою чергу, фінансовий стан виступає в ролі фундаменту для фінансової стабільності, що в цілому є однією з найважливіших характеристик економічної діяльності. Головною умовою забезпечення фінансової стійкості підприємства є наявність у певні періоди часу достатнього об'єму фінансових ресурсів, які зможуть забезпечити безперебійність процесу, своєчасність виконання фінансових зобов'язань і динамічний розвиток суб'єкту господарювання шляхом фінансування інвестиційної діяльності. Динамічність факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, а також складна структура фінансових задач, формують значний перелік питань у сфері фінансового менеджменту підприємства, які потребують комплексного підходу до їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню оцінювання фінансового потенціалу підприємства приділяють значну увагу як українські, так і зарубіжні економісти-науковці, зокрема В. Биков [1], С. В. Онишко [2], І. Є. Андрющенко [3], В. М. Гриньова [4], В. Свірський [5], А. С. Назаренко [6], Н. Т. Толстих, О. М. Уланова [7], В. В. Ковальов [8], К. Ільїна [9] та інші. Попри значну кількість наукових праць, присвячених визначенню поняття «фінансовий потенціал» в економічній літературі досі немає досить чіткого пояснення даної категорії. Зазвичай, трактування є

або розмитим, або суперечливим, оскільки розглядається лише суто в контексті певної теоретичної проблематики.

Таким чином, метою статті є узагальнення та систематизація поняття «фінансовий потенціал», аналіз існуючих методів його оцінювання, виділення переваг і недоліків, а також практичність застосування в реальних умовах виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість сучасні економістів-науковців розглядають поняття «фінансовий потенціал» як складову частину економічного потенціалу підприємства. Як окрема категорія «фінансовий потенціал» розглядається рідше. Під фінансовим потенціалом підприємства мається на увазі сукупність характеристик підприємства, що відображає його фінансове положення, наявність фінансових можливостей для розвитку та здатність ефективно використовувати фінансові ресурси для досягнення поставленої мети. Фінансовий потенціал розглядається, з одного боку, через призму якісної характеристики фінансових ресурсів, з іншого – через результативність діяльності підприємства. Існує сукупність факторів, що характеризує фінансовий потенціал підприємства, зокрема достатність оборотних засобів на підприємстві, вартість майна, норма накопичення прибутку, тощо [6]. Загалом, фінансовий потенціал впливає як на рівень економічного потенціалу, так і на рівень інвестиційного потенціалу. Знову ж таки, проаналізувавши теоретичне підґрунтя змісту «фінансовий потенціал підприємства», можна визначити, що думки

авторів з цього приводу розділяються: одні розглядають дану категорію за ресурсними показниками, інші – за стабільністю фінансового стану підприємства.

У таблиці 1 представлено результати аналізу і систематизовані наукові підходи щодо визначення поняття «фінансовий потенціал підприємства».

Як свідчать результати аналізу літературних джерел [1] – [9] трактування терміну «фінансовий потенціал» доцільно розглядати як певну сукупність наявних і потенційних ресурсів, а також можливостей, що можуть бути мобілізовані для досягнення стратегічних ці-

лей організації. Основними ключовими моментами, які можна спостерігати у трактуваннях поняття «фінансовий потенціал», є:

– фінансовий потенціал є ширшим поняттям, ніж фінансові ресурси, оскільки включає в себе останні;

– його підвищення можливе за рахунок фінансової стійкості та конкурентоспроможності організації;

– передбачає досягнення певного позитивного результату внаслідок його результату, і як правило це фінансовий результат;

– сукупність певних здатностей і можливостей суб'єкта господарювання, що можуть бути реалізовані за певних умов.

Таблиця 1 – Систематизація поняття «фінансовий потенціал підприємства»

Автори	Визначення поняття "фінансовий потенціал підприємства"
Ресурсний підхід	
Бикова В. [1]	Це рушійна сила, необхідна для переведення сконцентрованих на підприємстві ресурсів із статичного стану в динамічний, що забезпечує максимально ефективну реалізацію цілей та напрямів розвитку підприємства
Онишко С. В. [2]	Фінансовий потенціал відображає не лише наявні фінансові ресурси, а й їхні резерви, котрі можуть бути використані за певних умов
Свірський В. [5]	Це сукупність наявних та потенційних фінансових ресурсів, що можуть бути мобілізовані та реалізовані фінансовою системою за певних умов для забезпечення сталих темпів економічного зростання у визначений період часу
Толстих Н. Т., Уланова О. М. [7]	Забезпеченість фінансовими ресурсами, необхідними для нормального функціонування підприємства, доцільність їх розміщення та ефективність використання
Результативний підхід	
Ковальов В. В. [8]	Фінансовий потенціал створює фундамент для трансформації наявного у підприємства ресурсного потенціалу в конкретні результати господарської діяльності підприємства
Ільїна К. [9]	Сукупність можливостей підприємства, які визначаються наявністю і організацією використання фінансових ресурсів.
Мерзлікіна Г.С., Шаховська Л.С. [10]	Потенціальні фінансові показники виробництва (рентабельності, ліквідності, платоспроможності), потенційні інвестиційні можливості

Джерело: систематизовано авторами на основі [1] – [10]

Найбільш точним, на думку авторів, є визначення О. С. Хринюка [11], який трактує фінансовий потенціал підприємства як сукупність його наявних і потенційних можливостей щодо мобілізації та нарощення їхнього обсягу і трансформації їх в інші фактори виробництва у відповідності до потреби з метою досягнення стратегічних та тактичних цілей підприємства.

Тобто, фінансовий потенціал є «фундаментом», на якому будується діяльність підприємства. Фінансовий потенціал опосередковує всі етапи функціонування суб'єкта господарювання, починаючи з моменту створення (формування уставного капіталу) і закінчуючи досягненням мети діяльності організації (отримання прибутку). З одного боку, фінансовий потенціал підприємства характеризує досягнутий рівень накопичення або використання ресурсів,

з іншого – досягнутий рівень виступає можливістю перспективної діяльності.

Здійснення діагностування фінансового потенціалу підприємства є важливим завданням як для власників, так і зовнішніх користувачів інформації. При ефективному використанні фінансового потенціалу підприємство збільшує свою ринкову вартість, що є індикатором для потенційних інвесторів, акціонерів, кредиторів та інших зовнішніх суб'єктів оцінювання щодо доцільності інвестування коштів у досліджуване підприємство та його платоспроможності.

Як бачимо, різні підходи до трактування поняття «фінансовий потенціал» сприяли появі різних методичних підходів до його оцінювання. Крім того, фінансовий потенціал складається з системи взаємозв'язків та взаємозалежностей між грошовими потоками, ресурсами, виробництвом, прихованими можливостями або загрозами подальшого функціонування. Як критерії оцінювання фінансового потенціалу використовуються такі показники як рентабельність, ліквідність, платоспроможність, а також окремо потенціальні інвестиційні можливості. При цьому, запропоновані методики оцінювання фінансового потенціалу допускають розрахунок фінансових показників на базі бухгалтерської звітності підприємства.

Як правило, основою для більшості з них є оцінювання показників фінансового стану підприємства. Результати аналізу методичного базису діагностики фінансового потенціалу підприємства дали змогу виділити такі методи:

- матричний (коефіцієнтний метод);
- застосування інтегральної (факторної) моделі;
- експертних оцінок фінансових коефіцієнтів;
- дисконтованих грошових потоків;
- комбінований метод;
- оцінювання рівня використання фінансового потенціалу.

У науковій літературі та практичній діяльності підприємств для оцінювання фінансового потенціалу підприємства найчастіше використовують такі групи показників: прибутковість; ліквідність; платоспроможність; інвестиційна привабливість, ринкова вартість підприємства, чистий грошовий потік тощо. У цьому разі оцінювання фінансового потенціалу здійснюється на основі використання еконо-

міко-математичних методів дослідження. Найпоширенішими є метод фінансової та математичної статистики, метод адитивного та мультиплікативного згортання показників оцінювання фінансового стану та фінансових можливостей підприємства, матричний метод, експертний, бальний метод тощо.

Так, Т. Н. Толстих та О.М. Уланова [7] пропонують модель інтегрального оцінювання фінансового потенціалу підприємства, яка виглядає наступним чином (1):

$$F = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{P_i}{P} * k_i}{n}, \quad (1)$$

де F – значення фінансового потенціалу в балах; P – середньогалузеве значення фактору; P_i – значення фактору для конкретного підприємства; n – кількість факторів; k_i – коригуючий коефіцієнт для i -го фактору, який впливає на рівень фінансового потенціалу.

Використання інтегральних методів для діагностування фінансового потенціалу є зручним, оскільки дає можливість отримати однозначний результат, який легко трактувати. До основного недоліку можна віднести суб'єктивність експертів при відборі показників до інтегрального показника і визначенні вагових коефіцієнтів.

Автори роботи [12] пропонують оцінювати фінансовий потенціал за такими критеріями:

- за фінансовими показниками: експрес-аналіз основних показників, що характеризують ліквідність, платоспроможність і фінансову стійкість підприємства;
- за критерієм «можливість залучення додаткового капіталу»: ступінь привабливості підприємства для потенційного інвестора;
- за критерієм «наявність ефективної системи управління фінансами».

Вказані методики оцінки фінансового потенціалу використовують експертне оцінювання значень розрахованих показників з присвоєнням їм певної кількості балів, на основі сумарного значення яких визначається лише якісна характеристика рівня використання фінансового потенціалу підприємства. Так, Н. А. Самарська [13] пропонує давати експертну оцінку з урахуванням наступної шкали:

- потенційні можливості не використовуються взагалі – 2 бали;
- потенційні можливості використовуються на мінімальному рівні – 4 бали;
- потенційні можливості використовуються на середньому рівні – 6 балів;

- потенційні можливості використовуються вище середнього рівня – 8 балів;
- потенційні можливості використовуються повністю – 10 балів.

Головним недоліком викладених методів оцінювання фінансового потенціалу є те, що на їх основі можна отримати лише якісну оцінку рівня фінансового потенціалу підприємства, в той час як питання визначення конкретної величини самого потенціалу залишається відкритим.

Для оцінювання фінансового потенціалу підприємства також можна використати метод дисконтованих грошових потоків [14]. В першу чергу це пов'язано з тим, що в якості оцінкового показника фінансового потенціалу виступає ринкова вартість компанії. Цей метод оцінювання орієнтований на визначенні вартості бізнесу, дохід якого в майбутньому може суттєво відрізнятись від теперішнього.

Більш того, ринкова вартість має бути розрахована з урахуванням принципу найкращого і найефективнішого використання. Тобто, розрахунок величини грошового потоку, на якому базується оцінювання ринкової вартості, відбувається, виходячи з того варіанту раціонального використання ресурсів підприємства, який зможе забезпечити його максимальну вартість.

Порядок розрахунку вартості фінансового потенціалу з використанням методу дисконтованих грошових потоків має таку послідовність: оцінювання наднормативного чистого оборотного капіталу; оцінювання наднормативного чистого довгострокового капіталу; оцінювання резерву позикової здатності.

За результатами отриманих значень розраховується величина фінансового потенціалу шляхом додавання складових компонентів (таблиця 2).

Таблиця 2 – Послідовність оцінювання вартості фінансового потенціалу підприємства

1. Оцінка наднормативного чистого оборотного капіталу		
+	Величина грошових засобів	ДС1
+	Приведена вартість короткострокових фінансових вкладень	ДС2
+	Приведена вартість дебіторської заборгованості	ДС3
+	Приведена вартість товарно-матеріальних цінностей	ДС4
-	Подвоєна величина поточних пасивів	
=	Наднормативний чистий оборотний капітал	ФП1
2. Оцінка наднормативного чистого довгострокового капіталу		
+	Приведена вартість довгострокових фінансових вкладень	ДС5
+	Приведена вартість необоротних активів (за виключенням довгострокових фінансових інвестицій)	ДС6
-	Подвоєна величина довгострокових зобов'язань	
=	Наднормативний чистий довгостроковий капітал	ФП2
3. Оцінка резерву позикової здатності		
+	Величина власних засобів	
-	Величина позикових коштів *1,43	
=	Резерв позикової здатності	
=	Підсумкова величина фінансового потенціалу = (1)+(2)+(3)	

Джерело: систематизовано авторами на основі [13], [14]

Звідси виходить, що чим більша підсумкове значення фінансового потенціалу, тим вищі можливості підприємства, а отже максимально ефективна реалізація цілей і напрямків його розвитку. Якщо підприємство має відносно низький фінансовий потенціал (виходячи зі співвідношення розрахованої величини показника до фінансових результатів підприємства) варто звернути увагу на автоматизацію

процесів управління фінансами (аналіз фінансового стану, складання фінансових планів), впровадження сучасних методів і інструментів фінансового менеджменту, підвищувати кваліфікацію персоналу, який займається управлінням фінансами.

Для підприємств, які мають середні показники фінансового потенціалу варто підвищувати рентабельність операційної діяльності

підприємства, впроваджувати ресурсозберігаючі технології, провадити активну інноваційно-інвестиційну політику, впроваджувати заходи щодо мотивації персоналу, тощо.

На думку Кунцевича В.О. [15], найефективнішим методом дослідження фінансового потенціалу підприємства є комбінований. Він поєднує детерміновані математичні залежності між індикаторами та факторами, а також враховує вплив зовнішнього та внутрішнього середовищ і рівень менеджменту на підприємстві.

В основу методів оцінювання рівня використання фінансового потенціалу підприємства закладено аналізування результатів його діяльності за окремими напрямками, з врахуванням впливу факторів і виявлення резервів підвищення ефективності використання фінансових ресурсів.

Якщо підприємство має високий фінансовий потенціал, то потрібно безперервно проводити моніторинг фінансового стану організації, аналізувати фактори зовнішнього середовища, постійно пристосовуючись до цього змін, а також інвестувати вільні грошові кошти в нові проєкти, або фінансові активи, забезпечуючи отримання додаткового доходу.

Таким чином, оцінюючи переваги і недоліки різноманітних методів оцінювання фінансового потенціалу підприємства, зазначимо, що використання окремого методичного підходу недостатньо, оскільки це поняття охоплює систему кількісних і якісних чинників, що впливають на рівень фінансового потенціалу, варіюється залежно від галузі, виду діяльності, організаційно-правової форми підприємства, тривалості фінансового і операційного циклів тощо. Це зумовлює необхідність формування індивідуального комплексного вектору дослідження фінансового потенціалу підприємства в умовах глобальних соціально-економічних викликів у відповідності до методичного інструментарію, детермінантами якого мають посідати економіко-математичні методи і моделі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У дослідженні систематизовано і узагальнено поняття «фінансовий потенціал підприємства». Дану економічну категорію доцільно розглядати як сукупність наявних і потенційних можливостей підприємства щодо мобілізації та нарощення їхнього обсягу та трансформації їх в інші фактори виробництва у відповідності до потреби з метою досяг-

нення стратегічних і тактичних цілей підприємства. Аналіз методів оцінювання фінансового потенціалу показав, що попри їх чисельність, єдиного підходу щодо розрахунку немає. Здебільшого пропонуються методи на основі експертних оцінок, або із застосування найпростіших кількісних методів, які розкривають суть поняття «фінансовий потенціал» не повністю, а лише з точки зору ресурсного або результативного підходу. Багатоаспектність цієї категорії потребують формування індивідуального комплексного вектору до оцінювання фінансового потенціалу підприємства на базі економіко-математичних методів.

Література

1. Бикова В. Поняття фінансового потенціалу розвитку підприємства та його оцінки. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. №7 (37). С. 123 – 130.
2. Онишко С. В. Фінансовий потенціал інноваційного розвитку економіки. *Фінанси України*. 2007. №12. С. 67 – 74.
3. *Управління підприємством в умовах розвитку ринку : наукове видання* / В. М. Гриньова, М. М. Новікова, О. М. Красносова, О. Ю. Проскура, М. М. Сакун. Харків: Вид. ХДЕУ, 2003. 168 с.
4. Андрущенко І. Є., Потась С. Г. Методики та інструменти оцінювання фінансового потенціалу підприємства. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8307>.
5. Свірський В. Фінансовий потенціал: теоретико-концептуальні засади. *Світ фінансів*. 2007. №4 (13). С. 43–51.
6. Назаренко А. С. Теоретичні підходи до визначення сутності економічної категорії «фінансовий потенціал підприємства». *Економіка. Фінанси. Право*. 2009. №8. С. 22–29.
7. Толстых Т.Н., Уланова Е.М. Проблемы оценки экономического потенциала предприятия. *Вопросы оценки*. 2004. №4. С. 18–22.
8. Ковалев В. В. *Финансовый анализ: управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности*. Москва: Финансы и статистика, 1995. 432 с.
9. Ільїна К. Фінансовий потенціал інноваційного розвитку підприємства. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2009. №19. С. 256–261.

10. Мерзликина Г. С., Шаховская Л. С. *Антикризисное управление: оценка экономической состоятельности производственных систем*. Волгоград: ВолгГТУ, 1998. 102 с.

11. Хринюк О. С. Особливості оцінювання економічного потенціалу підприємства в умовах циклічних коливань. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. №1. С. 121–127.

12. Бондар О. А., Куліков П. М., Шкуропат О. Г., Капінос О. М. Оцінка фінансового потенціалу підприємства. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2017. № 4(60). С. 161–165.

13. Самарская Н. А. Определение интегрального потенциала предприятия при антикризисном управлении. *Человек и общество на рубеже тысячелетий: Межд. Сборник научных трудов / под ред. О. И. Кирикова*. вып.19. 2003. 363 с.

14. Николаевская О. А. Реализация инвестиционно-финансового потенциала предприятия. *Финансы и кредит*. №30(558), 2013. С.82.

15. Кунцевич В.О. Підходи до діагностики фінансового потенціалу підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 1. С. 68-75.

References

1. Bykova, V. (2007) The concept of financial potential of enterprise development and its evaluation. *Current economic problems*, 7(37), 123–130.

2. Onyshko, S. V. (2007) Financial potential of innovative economic development. *Finansy Ukrainy*, 12, 67 – 74.

3. *Enterprise management in market development: a scientific publication* (2003) / V. M. Hrynova, M. M. Novikova, O. M. Krasnonosova, O. Yu. Proskura, M. M. Sakun. Kharkiv: Vyd. KhDEU, 168.

4. Andryushchenko, I., Potas, S. (2020), Modern methods of assessing the financial potential of the enterprise. *Efficient economy*,

11. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8307>.

5. Svirskyi, V. (2007). Financial potential: theoretical and conceptual principles. *The world of finance*, (13), 43 – 51.

6. Nazarenko, A. S. (2009). Theoretical approaches to determining the essence of the economic category "financial potential of the enterprise". *Economy. Finances. Right*, 8, 22–29.

7. Tolstykh, T. N., Ulanova, E. M. (2004). Problems of assessing the economic potential of the enterprise. *Evaluation questions*, 4, 18–22.

8. Kovalev, V. (1995). *Financial analysis: capital management. Investment choice. Reporting analysis*. Moscow: Finance and statistics, 432.

9. Iliina, K. (2009) Financial potential of innovative development of the enterprise. *Formation of a market economy in Ukraine*, 19, 256–261.

10. Merzlikina, G. S., Shahovskaya, L. S. *Crisis management: assessment of the economic viability of production systems*, Volhohrad, VolhHTU, 102.

11. Khryniuk O. S. (2013) Features of estimation of economic potential of the enterprise in the conditions of cyclic fluctuations. *Bulletin of socio-economic research*, 1, 121–127.

12. Bondar, O. A., Kulikov, P. M., Shkuropat, O. H. and Kapinos, O. M. (2017). Estimation of financial potential of an enterprises. *Economic Bulletin of the Dnieper Polytechnic*, 4 (60), 161–165.

13. Samarskaya, N. A. (2003). Determining the integrated potential of the enterprise in crisis management. *Man and society at the turn of the millennium: Intern. Collection of scientific works*, 9, 363.

14. Nikolaevskaya, O. A. (2013). Realization of investment and financial potential of the enterprise, *Finance and credit*, 30 (558), 82–87.

15. Kuntsevych, V.O. (2005). Approaches to diagnosing the financial potential of the enterprise. *Current economic problems*, 1, 68–75.

Стаття надійшла до редакції : 30.09.2021 р.

Стаття прийнята до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Гребенікова О. В. Аналіз методів оцінювання фінансового потенціалу підприємства / О. В. Гребенікова, Т. В. Денисова, Д. С. Іваницький // Часопис економічних реформ. – 2021. – №4 (44). – С. 62–69.

ISSN 2221-8440
ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ № 4(44)/2021

УДК 336.64

JEL Classification: G32, G17

KIEVICH A.¹

POLICY OF THE CZECH NATIONAL BANK ON THE REAL ESTATE MARKET

DOI: 10.32620/cher.2021.4.10

Formulation of the problem. Nowadays, when we still see the impact of COVID not only in the Czech Republic, but all over the world, when the value of money is constantly decreasing due to inflation and negative trends in the economy, people usually try to save their savings where they are confident that they will not lose value. *The purpose of the article* is to characterize the policy of the Czech National Bank in relation to the real estate market. *Research hypothesis.* The population of the Czech Republic now perceives housing as a safe haven and protects their savings by buying real estate. That is why, according to practicing economists, the great interest of Czechs in investing in real estate will continue in the coming years. *Presentation of the main material.* Wealthy people in the Czech Republic are now investing their money in apartments to protect their savings from inflation, which was largely fueled by covid restrictions. Rising inflation and volatility in world currencies is a serious blow to those who keep their savings in cash, so people want to own any asset that has any hope of going up. *Originality and practical significance of the research.* It has been proven that overheated markets sometimes collapse with dire consequences for a country's economy. And this is the responsibility of the regulators, who must anticipate and prevent such trends in the markets. *Conclusions and prospects for further research.* The current situation with the pandemic has not affected the real estate market, which is perhaps surprising. The population of the Czech Republic now perceives housing as a safe haven and protects their savings by buying real estate. The main task today of all financial market regulators, not only in the Czech Republic, but all over the world, is and will be the task of preventing a sharp collapse of the formed bubbles, including the real estate market.

Key words:

value of money, inflation, real estate market, mortgage, discount rate, lending volume.

ПОЛІТИКА ЧЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ ЩОДО РИНКУ НЕРУХОМОСТІ

Постановка проблеми. В даний час, коли ми, як і раніше, спостерігаємо вплив covid не тільки в Чеській Республіці, але й у всьому світі, коли вартість грошей постійно знижується через інфляцію та негативні тенденції в економіці, люди зазвичай намагаються зберегти свої заощадження там, де вони впевнені що вони не втратять цінність. *Мета статті* – охарактеризувати політику Національного банку Чехії щодо ринку нерухомості. *Гіпотеза дослідження.* Населення Чехії сприймає зараз житло як безпечну гавань та захищає свої заощадження шляхом купівлі нерухомості. Саме тому, на думку економістів-практиків, величезний інтерес чехів до інвестування в нерухомість найближчими роками збережеться. *Виклад основного матеріалу.* Забезпечені люди Чехії заразкладають свої гроші в квартири, щоб захистити свої заощадження від інфляції, якій багато в чому сприяли ковидні обмеження. Зростаюча інфляція і нестабільність світових валют – це серйозний удар по тих, хто зберігає свої заощадження в готівкових грошових одиницях, тому люди хочуть володіти будь-якими активами, які мають хоч якусь надію на підвищення. *Оригінальність та практичне значення дослідження.* Доведено, що перегріті ринки іноді «схлопуються» з жахливими наслідками економіки країни. А це вже відповідальність регуляторів, які повинні передбачати і запобігати подібним тенденціям на ринках. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Поточна ситуація з пандемією не вплинула на ринок нерухомості, що, мабуть, і дивно. Населення Чехії сприймає зараз житло як безпечну гавань та захищає свої заощадження шляхом купівлі нерухомості. Головним завданням сьогодні всіх регуляторів фінансового ринку не тільки в Чеській Республіці, а й у всьому світі, є і буде завдання щодо запобігання різкому хлопоту бульбашок, що утворилися, у тому числі й ринку нерухомості.

Ключові слова:

вартість грошей, інфляція, ринок нерухомості, іпотека, облікова ставка, обсяг кредитування.

¹ Кієвич Олександр Володимирович, д-р екон. наук, професор кафедри фінансового менеджменту, Полеський державний університет, м. Пінськ, Республіка Білорусь.

Kievich Aleksandr, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Finance Management Department, Polesky state University, Pinsk, Republic of Belarus.

ORCID ID: 0000-0003-4249-7644

e-mail: a.v.kievich@yandex.ru

ПОЛИТИКА ЧЕШСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО БАНКА В ОТНОШЕНИИ РЫНКА НЕДВИЖИМОСТИ

Постановка проблемы. В настоящее время, когда мы по-прежнему наблюдаем воздействие covid не только в Чешской Республике, но и во всём мире, когда стоимость денег постоянно снижается из-за инфляции и негативных тенденций в экономике, люди обычно пытаются сберечь свои сбережения там, где они уверены, что они не потеряют ценность. *Цель статьи* – охарактеризовать политику Национального банка Чехии в отношении рынка недвижимости. *Гипотеза исследования.* Население Чехии воспринимает сейчас жильё как безопасную гавань и защищает свои сбережения путём покупки недвижимости. Именно поэтому, по мнению практикующих экономистов, огромный интерес чехов к инвестированию в недвижимость в ближайшие годы сохранится. *Изложение основного материала.* Обеспеченные люди Чехии вкладывают сейчас свои деньги в квартиры, чтобы защитить свои сбережения от инфляции, которой во многом способствовали ковидные ограничения. Растущая инфляция и нестабильность мировых валют – это серьёзный удар по тем, кто хранит свои сбережения в наличных денежных единицах, поэтому люди хотят владеть любимыми активами, которые имеют хоть какую-то надежду на повышение. *Оригинальность и практическое значение исследования.* Доказано, что перегретые рынки иногда «схлопываются» с ужасающими последствиями для экономики страны. А это уже ответственность регуляторов, которые должны предвидеть и предотвращать подобные тенденции на рынках. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Текущая ситуация с пандемией не повлияла на рынок недвижимости, что, возможно, и удивительно. Население Чехии воспринимает сейчас жильё как безопасную гавань и защищает свои сбережения путём покупки недвижимости. Главной задачей сегодня всех регуляторов финансового рынка не только в Чешской Республике, но и во всём мире, есть и будет задача по предотвращению резкого схлопывания образовавшихся пузырей, в том числе и рынка недвижимости.

Ключевые слова:

стоимость денег, инфляция, рынок недвижимости, ипотека, учётная ставка, объём кредитования.

Formulation of the problem. One of the differences between Czechs and the rest of Western Europe is that in the Czech Republic it is customary to save money to ensure the future of their children, while in Western Europe people save money for retirement. Thus, in the Czech Republic, traditionally, there is a redistribution of money from generation to generation. The question today is especially acute: will this behavior of people change due to the growing instability in the country and in the world? However, on top of everything else, this situation has become an incentive to support housing construction in the country.

Currently, everyone in the Czech Republic is well aware that the supply of apartments for sale in the country is extremely low. According to the results of the first half of 2021, there were only 3,350 vacant apartments in the price lists of developers, compared to 5,800 a year earlier, i.e. over the past year, the number of vacant apartments has decreased by more than 40%. The reason lies in the paperwork at the stage of preparing the territory for development, as well as the fact that some apartments do not enter the market at all, since they are purchased by institutional investors for the purpose of renting them out [1].

Analysis of recent research and publications. The growing interest in real estate is also evidenced by the attendance of the largest real estate advertising portal Sreality.cz. So, if in June

2019, according to the official measurement of Netmonitor traffic, there were 1.5 million real users (RU), in 2020 this number was 1.9 million RU, and in mid-2021 already 2.1 million RU [2].

And as a result, a record rate of new apartment sales for several months of 2021. In the first half of 2021, Prague sold twice as many units as last year. But mostly smaller layouts are sold (1 + kk and 2 + kk), the share of which in sales has been growing for a long time. Previously, their share in sales of new apartments in Prague was less than 50-60%, but in recent years it is approaching 70%. In addition, the overwhelming majority of apartments today are sold through the so-called paper transaction, i.e. before completion [3].

Moreover, wealthy people in the Czech Republic are now investing their money in apartments in order to protect their savings from inflation, which was largely facilitated by covid restrictions. Rising inflation and volatility in world currencies is a serious blow to those who keep their savings in cash, so people want to own any asset that has any hope of going up. In times when the value of money is declining, people usually try to save their savings where there is confidence that they will not lose value [4].

Purpose of the article. is to characterize the policy of the Czech National Bank in relation to the real estate market.

Presentation of the main material of the study. According to domestic economists, it is already clear today that the great interest of Czechs in investing in real estate will continue. But buying an apartment protects a person from inflation only if the rise in apartment prices increases by this inflation. If not, inflation is eating up the cost of this price increase. Although in 20 years, real estate may be sold and more expensive due to rising prices.

And everyone now perfectly understands that unexpectedly rising inflation always favors the debtor, who can pay off his debt with devalued money. It also follows from this that if a person is on the rights of a debtor and expects inflation to rise, then in some cases it may even be profitable for him to borrow even more. Inflation can reduce the cost of credit [5]. With today's mortgage index at 2.1% and inflation at 3.4%, the real interest rate on mortgages in the Czech Republic (for the fixing period) is -1.3%.

Let's see what is happening with inflation in the Czech Republic now? Prices continue to rise. In July 2021, it reached 3.4%, the highest in recent years [6].

In general, inflation by the end of 2021, according to forecasts of local economists, will grow to 4% compared to the same period last year. For the Czech National Bank (CNB), this means only one thing - the national bank is likely to raise its key interest rate twice by the end of 2021 in order to try to reduce inflation.

According to many economists, inflation in the Czech Republic will affect everyone.

For example, for the third time in a row in a year, price increases in the transport sector had the greatest impact on overall price increases in 2021 (YoY). Prices for cars increased by 5.4%, fuel and oils - by 18.5%. For example, natural-95 gasoline was sold at petrol stations in July 2021 at an average price of CZK 33.5 per liter, the highest since December 2014.

Prices for food and non-alcoholic beverages also increased. Vegetable prices rose in 2021 from 6.8% in June to 6.9% in July, of which potato prices rose 2.8%. At the same time, in July 2021, fruit prices decreased by 4.8% year on year, and meat prices - by 1.4% [6].

In food and lodging, prices in restaurants and cafes rose 4.4% year over year.

In the housing section, prices for renting an apartment increased by 2.5%, and prices for goods and services for the current maintenance and repair of an apartment - by 5.5%.

Still, it's better to focus on monthly numbers. They clearly show that the difference between industries and services is not only in volume, but also in prices. If in July 2021 the prices of goods grew by 5% on an annualized basis, then the prices for services increased by 25%. Because service prices are determined by seasonal and holiday prices, it can be expected that prices will rise again in autumn and winter. In addition, the service industry experienced the maximum bankruptcy. And if there was bankruptcy, then in the service sector the remaining companies increase prices, which must also make up for lost income from the consequences of the quarantine or pay off the debts that were financed in this regard.

So, when inflation is zero, it doesn't really matter that the savings account will not be charged interest. But as inflation rises, so does the "fee" for keeping money in the bank. And now the Czechs must prepare for inflation, which they have not experienced for a long time: ordinary savings will be the fastest way to depreciate money, inflation will quickly absorb these savings. And the most effective way of protection today is to buy inflationary bonds, the face value or coupon of which is adjusted depending on the development of the consumer price index. However, the availability of these instruments on the Czech financial market is still limited.

The second major reason for the growth in demand for real estate in the Czech Republic is the reduction of the interest rate by the Czech National Bank (CNB). These are also the consequences of the coronavirus and the drop in business activity in the country.

For the most part, this is a direct reflection of the covid pandemic. The whole world is now trying to make up for lost in the past 2020. Taking advantage of the moment, he wants to do everything faster, build faster. And it is not possible to produce all this at an accelerated pace also because, until recently, strict anti-pandemic measures were applied at the factories. This slowed down both the production process and consumption.

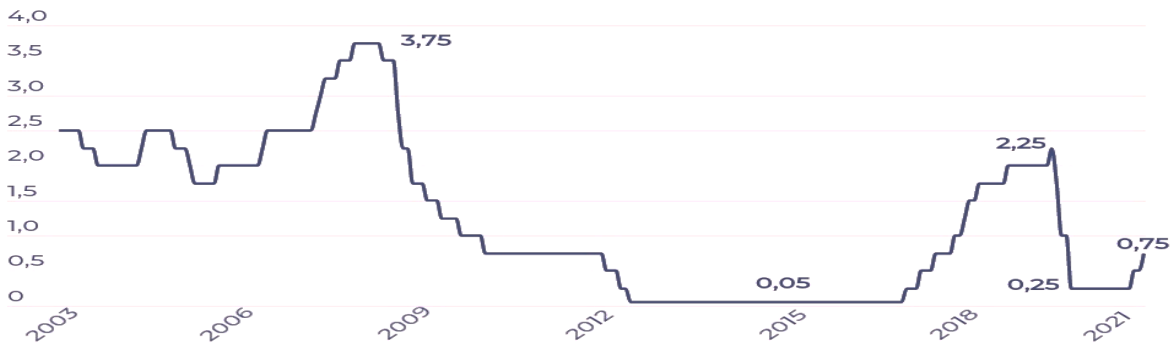

Figure 1 – Change in the interest rate of the Czech National Bank
Source: [7]

In addition, the situation is complicated by the transport crisis. There are no shipping containers. In Asia, loading is reduced due to anti-pandemic measures in ports, now due to the Delta covid mutation.

The third major reason for the growth in demand for real estate in the Czech Republic is the volume of mortgage loans issued. Interest in their own housing has not cooled down even during the covid pandemic, so banks and savings banks in the Czech Republic report on records of loans issued.

According to the ČSOB Group, in 2020 banks and construction companies lent a lot of money for housing. The volume of mortgage loans granted last year reached 250 billion kroons, which was the highest figure in the history of the Czech Republic. The volume of these loans increased by 38% compared to the same period in 2019.

The record growth is mainly attributable to the Czechs' continued interest in solving the problem of their own housing and very low interest rates, which have been practically falling since April 2020 (Figure 2.)

The situation is similar with loans from construction companies. In 2020, they provided

loans in the amount of 65 billion kroons, which is 36% more than in 2019. The current situation with the pandemic has not affected the market, which is perhaps surprising. People now perceive housing as a safe haven for their savings, so interest in home loans has grown dramatically [7].

It should be added here that today's record year 2021 will be associated not only with completely new mortgage loans, but also with the refinancing of existing loans. There was quite a lot of interest in refinancing in 2021, because interest rates hit their bottom in 2020 and mortgages could be taken out at a rate just above 1.5%. There was also a great deal of interest in longer interest rate fixations for a period of 7 to 10 years. For example, in Česká spořitelna, the interest rate was fixed for 8, 10 and more years [7].

The current popularity of long-term fixing of the % rate is the reaction of clients to the development of the mortgage market in recent years, especially to a series of tightening measures by the national bank. However, Czech banks today must somehow withstand the sharply increased risks of interest rate growth and have already begun to shorten the periods for fixing interest rates.

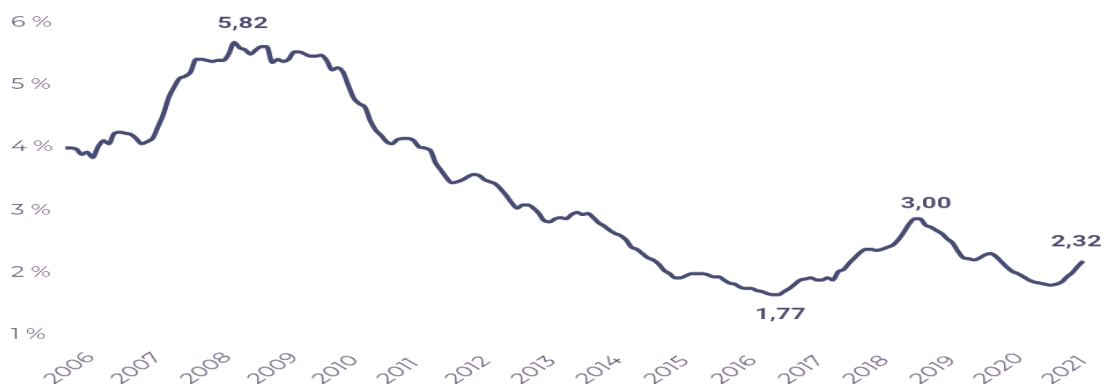

Figure 3 – Index of interest rates on mortgages
Source: [11]

At the same time, last year the Czech National Bank relaxed the parameters that banks must control for loan applicants. From April 1, 2020, the CNB canceled the DTI limit (the ratio of the loan applicant's total debt to the net annual income) and weakened the LTV (indicating the maximum loan cost relative to the estimated real estate price) and DSTI (the ratio of total monthly payments) to the loan applicant's net monthly income.

Currently, the CNB sets an upper limit on only one of the three indicators of creditworthiness, namely the so-called LTV. According to the guidelines, banks should not issue mortgages for more than 90% of the value of a home.

Another recommendation of the CNB at the present time is that the mortgage applicant should spend no more than 40% of their net monthly income on debt repayment [7].

But the question now is not only to what extent these indicators or which of them will be set for banks in the Czech Republic, but also whether these indicators will be nationwide. Will they be defined differently, for example, for certain regions or even for certain types of real estate, because the general definition of a financial indicator does not reflect relatively fundamental differences in real estate prices in individual regions and in the rate of their rise in price or in the ratio of the cost of comparable real estate to the average income of the applicant.

At the same time, from 2021, credit indicators will be more favorable for young mortgage applicants under the age of 36. These applicants will have a higher credit score limit, namely 10% points in LTV (the ratio of the volume of the mortgage to the price of the real estate object), 5% points in terms of DSTI (the amount of installments to monthly income), and one year of net profit for DTI (total debt to income). For example, if the total LTV limit in the market is 80%, young people will be able to take mortgage loans up to 90% [7].

Today it is important to understand that so far all types of real estate are becoming more expensive. In the Czech capital, there are no longer any districts that could be called depressed, with unclaimed housing. Even old panel houses are growing in price following new buildings. But it is the latter that set price trends.

Here we especially note that the modern world of finance, and not only in the Czech Republic, is rapidly changing and brings with it a number of new problems. Therefore, it is necessary to constantly expand the arsenal of tools that the CNB can use if necessary. The key to success is that the CNB can fulfill its mission of ensuring price stability.

For example, we know of cases where central banks applied negative interest rates and were forced to implement quantitative easing. However,

unlike many other central banks, the CNB has its hands tied in this regard due to rising inflation.

As a result, what can we see in the real estate sector in the Czech Republic? According to local economists, the demand for housing loans will continue. Even a slight correction of up to 10% can be expected, but interest in housing loans in the Czech Republic will remain very high.

Interest rates have increased slightly in 2021. The main reason for the growth was the increase in rates in the interbank market, including the CNB repo rate (at which banks borrow from the central bank - author's note), in response to the beginning of the "rapid recovery" of the Czech economy.

In the meantime, the Czech National Bank has not changed interest rates much and has not changed the restrictions on mortgage loans, and the countercyclical capital buffer rate has remained the same. Given the current development of inflation and the crisis in the economy, key interest rates will change very slowly.

However, Czech banks are no longer making mortgages cheaper. The main reason is the price at which banks receive money for further lending in the interbank market. And it was the price of money in the interbank market that began to grow rapidly from November 2020. However, this does not necessarily mean that mortgages will immediately begin to rise in price [8]. Competition in the mortgage market in the Czech Republic is very strong, and the uncertainty associated with the crisis due to the coronavirus remains. Thus, in the near future, mortgage rates may stabilize at current levels, as mortgage interest rates are based on long-term market interest rates such as 10-year government bonds or long-term IRS rates. And this link with long-term rates has intensified in recent years as the average time it takes to set mortgage rates has increased. We do not expect these long-term rates to fall to historic lows in 2016, so this will not happen with mortgage rates either.

At the same time, the emerging increase in interest rates of the CNB will not be able to cope with this special type of inflation, caused by rising costs rather than rising demand. But according to experts from the CNB, interest rates will have to significantly reduce demand in order to compensate for the increase in production costs in producer prices, which, in turn, may ultimately have serious consequences for the health of the economy. Now, the impact of COVID on inflation, not only in the Czech Republic, but around the world, is more reminiscent of the oil shock of the 1970s.

Conclusions and prospects for further research. We are now still seeing the impact of COVID not only in the Czech Republic, but all over the world.

The Czech National Bank found itself hostage to the situation:

a) on the one hand, it was supposed to weaken the parameters of monetary regulation and help the domestic economy,

b) on the other hand, it still cannot curb the emerging growth of inflation in the country.

The current situation with the pandemic has not affected the real estate market, which is perhaps surprising. The population of the Czech Republic now perceives housing as a safe haven and protects their savings by buying real estate.

According to local economists, in the near future the demand for housing loans in the Czech Republic will remain. Even a slight correction of up to 10% can be expected, but interest in housing loans in the Czech Republic will remain very high.

The main task today of all financial market regulators, not only in the Czech Republic, but throughout the world, is and will be the task of preventing a sharp collapse of the resulting bubbles, including the real estate market.

References

1. It will take two months for Druzhba to fully recover its oil transportation. Retrieved from: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/spirala-se-diky-inflaci-jeste-vic-roztaci-vlastni-bydleni-bude>
2. A day in business: Madeta's boss revealed how fast prices are rising in the Czech Republic. Retrieved from: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/spirala-se-diky-inflaci-jeste-vic-roztaci-vlastni>
3. Štuková, K. The apartments have run out. There are the fewest new buildings on the market in recent years. Retrieved from: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/byty-dosly-na-trhu-je-nejmene-novostaveb-za-posledni178857>
4. Kievich, A. (2017). Social sphere as a driver of economic growth. *Modern aspects of the economy*, 12 (244), 93–98.
5. Kievich, A. (2019). Sobering reality: the global economy is going through the worst crisis. *Modern aspects of the economy*, 5 (261), 189–194.
6. Inflation is the highest in a year. The rise in prices will last until the end of the year, analysts

warn. Retrieved from: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/inflace-je-nejvyssi-za-rok-171747>

7. Moniová E. The magical frontier is subdued. Mortgages fell below two percent. Retrieved from: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/magicka-hranice-pokorena-hypoteky-se-dostaly-pod-dve>

8. Beloglazova, G., Kievich, A. (2011). Modernizing the regulation of financial systems: searching for new models. *Banking*, 7, 14–20.

Література

1. Для повного відновлення транспортування нафти «Дружбі» знадобиться два місяці URL: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/spirala-se-diky-inflaci-jeste-vic-roztaci-vlastni-bydleni-bude>
2. День у бізнесі: Мадети розкрив, як швидко зростають ціни в Чехії. URL: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/spirala-se-diky-inflaci-jeste-vic-roztaci-vlastni-bydleni-bude>
3. Štuková K. Квартрири закінчилися. Найменше за останні роки новобудов на ринку. URL: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/byty-dosly-na-trhu-je-nejmene-novostaveb-za-posledni178857>
4. Києвич А. В. Соціальна сфера як драйвер економічного зростання. *Сучасні аспекти економіки*. 2017. № 12 (244). С. 93-98.
5. Києвич А. В. Протверезна реальність: глобальна економіка переживає гіршу кризу. *Сучасні аспекти економіки*. 2019. №5 (261). С. 189-194
6. Інфляція найвища за рік. Зростання цін триватиме до кінця року, попереджають аналітики URL: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/inflace-je-nejvyssi-za-rok-171747>
7. Moniová, E. Чарівний кордон упокорений. Іпотека впала нижче двох відсотків. URL: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/magicka-hranice-pokorena-hypoteky-se-dostaly-pod-dve-procenta-133848>
8. Белоглазова Г. М., Києвич А. В. Модернізація регулювання фінансових систем: пошук нових моделей. *Банківська справа*. 2011. № 7. С. 14–20.

Стаття надійшла до редакції : 12.09.2021 р.

Стаття прийнята до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Kievich A. Policy of the Czech national bank on the real estate market / A. Kievich // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 4(44). – С. 70–75.

УДК 336.7

JEL Classification: E44, F15

KOROL O.¹

FINANCIAL MARKET OF THE BELARUS REPUBLIC UNDER THE CONDITIONS OF THE EURASIAN ECONOMIC INTEGRATION: PROBLEMS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

DOI: 10.32620/cher.2021.4.11

Formulation of the problem. The financial market of the Republic of Belarus is traditionally considered to be quite developed in relation to states with an emerging market. However, the analysis of the main macroeconomic indicators of the national economy development and financial depth indicators indicates that the market potential is not fully realized to ensure the country's economic growth. *The purpose of the research* is to identify the main directions for improving the financial market of Belarus within the framework of the Eurasian economic integration. *The methodological basis of the research* was analytical reviews, regulatory legal acts, scientific research on the study of problems and prospects for the development of the financial market of the Republic of Belarus. The study used the methods of dialectics, formal logic and systems analysis, in particular, general logical methods of analysis, analogies, methods of description and comparison, statistical methods to assess the dynamics of the Belarussian financial market development and substantiate proposals for its improvement. *The main hypothesis of the research* was the assumption that improving the Belarussian financial market development will stimulate the country's economic growth and create conditions for deepening the Eurasian economic integration on the way to creating a common financial market of the Eurasian Economic Union (hereinafter – the EAEU). *Presentation of the main material.* The financial market of Belarus is currently operating in the conditions of Eurasian economic integration and is involved in the active process of harmonizing the national legislations of the EAEU member states to create a common financial market. The Belarussian financial market development will stimulate the country's economic growth, that's why it's important to achieve a sufficient level of financial depth. The paper analyzes the main indicators of the financial depth of the Belarussian financial market in 2011-2020. The main problems of the country's financial market development have been identified and a set of measures to improve it has been proposed. *The originality and practical significance* is confirmed by the proposed directions for improving the Belarussian financial market within the framework of the Eurasian economic integration. *Conclusions and prospects for further research.* The financial market of the Republic of Belarus is dynamically developing and quite sustained, however, its potential is not being fully realized. The structural imbalance of the market is manifested in the dominance of the banking sector, in which a significant part of the savings of individuals and legal entities is concentrated. It's necessary to reduce the active participation of the state in the redistribution financial resources to close the gaps in institutional development. The implementation of the proposed set of measures to improve the Belarussian financial market in the context of the formation of a common financial market of the EAEU member states will create a stable, transparent and liquid national financial market. Further research will focus on the development of a strategy for the development of the financial market of the Republic of Belarus in the course of the formation of a common financial market of the EAEU states.

Key words:

financial market, financial depth, economic growth, Eurasian Economic Union, economic integration.

ФІНАНСОВИЙ РИНОК РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ В УМОВАХ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Фінансовий ринок Республіки Білорусь традиційно вважається досить розвиненим щодо країн з ринком, що розвивається. Однак під час аналізу основних макроекономічних показників розвитку національної економіки та індикаторів глибини фінансового ринку стає очевид-

¹ **Король Ольга Василівна**, аспірант кафедри банкінгу та фінансових ринків, Полеський державний університет, м. Пінськ, Республіка Білорусь.

Korol Olga, Ph.D. student at the Banking and Financial Markets Department, Polesky state University, Pinsk, Republic of Belarus.

ORCID ID: 0000-0002-7853-8180

e-mail: ov_korol@mail.ru

ним той факт, що потенціал ринку не реалізується повною мірою для забезпечення економічного зростання країни. *Мета дослідження* полягає у визначенні основних напрямів удосконалення фінансового ринку Білорусі у рамках євразійської економічної інтеграції. *Методологічною основою* дослідження стали аналітичні огляди, нормативно-правові акти, наукові дослідження з вивчення проблем та перспектив розвитку фінансового ринку Республіки Білорусь. У проведеному дослідженні використано методи діалектики, формальної логіки та системного аналізу, зокрема, загальнологічні методи аналізу, аналогії, методи опису та порівняння, статистичні методи для оцінки динаміки розвитку фінансового ринку Білорусі та обґрунтування пропозицій щодо його вдосконалення. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення, що вдосконалення розвитку фінансового ринку Білорусі дозволить стимулювати економічне зростання країни та створить умови для поглиблення євразійської економічної інтеграції на шляху створення спільного фінансового ринку Євразійського економічного союзу (далі – ЄАЕС). *Виклад основного матеріалу.* Фінансовий ринок Білорусі наразі функціонує в умовах євразійської економічної інтеграції та залучений до активного процесу гармонізації національних законодавств країн-членів ЄАЕС для створення спільного фінансового ринку. Розвиток білоруського фінансового ринку стимулюватиме економічне зростання країни, а для цього важливо досягти достатнього рівня фінансової глибини ринку. У роботі проаналізовано основні індикатори фінансової глибини фінансового ринку Білорусі у 2011-2020 роках. Визначено основні проблеми розвитку фінансового ринку країни та запропоновано комплекс заходів щодо його вдосконалення. *Оригінальність та практична значимість* підтверджується запропонованими напрямками вдосконалення білоруського фінансового ринку у рамках євразійської економічної інтеграції. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Фінансовий ринок Республіки Білорусь є динамічно розвивається і досить стійким, проте його потенціал не реалізується повною мірою. Структурна незбалансованість ринку проявляється у домінуванні банківського сегмента, в якому сконцентровано значну частину заощаджень фізичних та юридичних осіб. Для ліквідації прогалів в інституційному розвитку необхідно знизити активну участь держави у перерозподілі ресурсів на фінансовому ринку. Реалізація запропонованого комплексу заходів щодо вдосконалення білоруського фінансового ринку за умов формування спільного фінансового ринку країн-членів ЄАЕС дозволить створити стійкий, транспарентний та ліквідний національний фінансовий ринок. Подальші дослідження будуть спрямовані на вироблення стратегії розвитку фінансового ринку Республіки Білорусь у ході формування спільного фінансового ринку країн ЄАЕС.

Ключові слова:

фінансовий ринок, фінансова глибина, економічне зростання, Євразійська економічна спілка, економічна інтеграція.

ФИНАНСОВЫЙ РЫНОК РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В УСЛОВИЯХ ЕВРАЗИЙСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Постановка проблемы. Финансовый рынок Республики Беларусь традиционно считается достаточно развитым относительно стран с развивающимся рынком. Однако при анализе основных макроэкономических показателей развития национальной экономики и индикаторов глубины финансового рынка становится очевидным тот факт, что потенциал рынка не реализуется в полной мере для обеспечения экономического роста страны. *Цель исследования* состоит в определении основных направлений совершенствования финансового рынка Беларуси в рамках евразийской экономической интеграции. *Методологической основой исследования* стали аналитические обзоры, нормативно-правовые акты, научные исследования по изучению проблем и перспектив развития финансового рынка Республики Беларусь. В проведенном исследовании использованы методы диалектики, формальной логики и системного анализа, в частности, общелогические методы анализа, аналогии, методы описания и сравнения, статистические методы для оценки динамики развития финансового рынка Беларуси и обоснования предложений по его совершенствованию. *Основной гипотезой исследования* стало предположение, что совершенствование развития финансового рынка Беларуси позволит стимулировать экономический рост страны и создаст условия для углубления евразийской экономической интеграции на пути создания общего финансового рынка Евразийского экономического союза (далее – ЕАЭС). *Изложение основного материала.* Финансовый рынок Беларуси в настоящее время функционирует в условиях евразийской экономической интеграции и вовлечен в активный процесс гармонизации национальных законодательств стран-членов ЕАЭС для создания общего финансового рынка. Развитие белорусского финансового рынка будет стимулировать экономический рост страны, а для этого важно достичь достаточного уровня финансовой глубины рынка. В работе проанализированы

основные индикаторы финансовой глубины финансового рынка Беларуси в 2011-2020 годы. Определены основные проблемы развития финансового рынка страны и предложен комплекс мер по его совершенствованию. *Оригинальность и практическая значимость* подтверждается предложенными направлениями совершенствования белорусского финансового рынка в рамках евразийской экономической интеграции. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Финансовый рынок Республики Беларусь является динамично развивающимся и достаточно устойчивым, однако, его потенциал не реализуется в полной мере. Структурная несбалансированность рынка проявляется в доминировании банковского сегмента, в котором сконцентрирована значительная часть сбережений физических и юридических лиц. Для ликвидации пробелов в институциональном развитии необходимо снизить активное участие государства в перераспределении ресурсов на финансовом рынке. Реализация предложенного комплекса мер по совершенствованию белорусского финансового рынка в условиях формирования общего финансового рынка стран-членов ЕАЭС позволит создать устойчивый, транспарентный и ликвидный национальный финансовый рынок. Дальнейшие исследования будут направлены на выработку стратегии развития финансового рынка Республики Беларусь в ходе формирования общего финансового рынка стран ЕАЭС.

Ключевые слова:

финансовый рынок, финансовая глубина, экономический рост, Евразийский экономический союз, экономическая интеграция.

Formulation of the problem. The financial market of the Republic of Belarus is traditionally considered to be quite developed in relation to states with an emerging market. However, the analysis of the main macroeconomic indicators of the national economy development and financial depth indicators indicates that the market potential is not fully realized to ensure the country's economic growth.

Belarus is a member of the Eurasian Economic Union, which began its activities in 2015 and was preceded by a long period of the formation of Eurasian integration in the Post-Soviet Space [1, p. 125]. Thus, Belarus is an active participant in the process of Eurasian economic integration, within the framework of which the creation of a common financial market of the EAEU member states is envisaged by 2025. In this regard, it is especially important to identify and eliminate problems in the development of the Belarusian financial market in order to create a stable, liquid, competitive and transparent financial market.

Analysis of recent researches and publications. The works of such scientists as M. Kovalev, С. Gospodarik [2], G. Verenko [3], S.S. Osmolovec [4], D.E. Kruk [5; 6], L.I. Stefanovich [7], Ya.M. Mirkin [8], E.Yu. Vinokurov [9], A.M. Akhunbaev, T.Sh. Dauranov, A.S. Kuznetsov, Yu.V. Nikitushkina [10] are devoted to the research of problematic issues of the development of the financial market of the Republic of Belarus, as well as prospects in the context of Eurasian economic integration.

Consequently, **the purpose of the research** is to determine the main directions for improving the financial market of Belarus within the framework of the Eurasian economic integration.

Presentation of the main material of the research. The financial market of Belarus is represented by a neo-continental model, which is also inherent in all EAEU states. This model is characterized by the prevalence of the banking sector in terms of assets (78-98% of the total market), a low level of financial depth and corporate governance, a high concentration of ownership, significant state ownership, the use of traditional debt instruments (loans, bonds of large issuers) [8, p. 17-18].

The development of the financial market and the growth of its depth are of great importance for stimulating the economic growth of the country as a whole. A number of macroeconomic indicators testify to the insufficient efficiency of financial intermediation in Belarus. In particular, for many years there has been a low quality of resource allocation in the economy and a decrease in the return on capital. Similar evidence exists within the financial system [6].

Table 1 shows the dynamics of the main indicators of the financial depth of the financial market in Belarus, which reflects the main trends in the development of the banking, stock and insurance markets. The development of the Belarusian financial market is small in terms of scale and depth. This indicates a low level of depth and capacity of the national financial market and the continuing high potential for its development.

Financial sector assets as of 01.01.2021 amounted to 123,6 billion rubles. The ratio of these assets to GDP was 84,1%, which is 16%

higher than in 2011. The share of banking assets decreased in the total assets of the financial sector from 97% (2010) to 79% (2018). The share of assets of insurance companies in the structure of assets of the financial sector has been in the range of 3-4% of the total over the past years; 6% were assets of leasing organizations; 1,9% – State Agency «Agency for Guaranteed Reimbursement of Bank Deposits of Individuals»; 0,8% – OJSC «Agency for Asset Management». Since 2012 7-9% of the total volume of assets in the financial sector has been accounted for by the Development Bank of the Republic of Belarus. The share of assets of JSC «Belarusian Currency and Stock Exchange» and microfinance organizations does not exceed 0,06% in the structure of assets of the financial sector.

A high level of concentration of assets and capital of the banking sector remains: the share of the five largest banks is 77% of assets (a decrease in the share by 6% since 2010) and 73% of the capital of the banking sector (a decrease in the share by 5% since 2010). A high degree of state participation in the ownership of banks is noted – 80% in the authorized capital of banks. The state participates on a large scale in lending to a number of programs and activities, and also performs some social functions [7, p. 52]. At the same time, the share of state participation in Kazakhstan is only 5% of the assets of the banking sector. Thus, this indicator does not exceed 0,2% in developed countries (Netherlands – 0,2%, Germany – 0,14%, Japan – 0,12%, Greece – 0,14%).

Table 1 – Indicators of the depth of financial market of the Republic of Belarus, % of GDP

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Financial system assets	67,9	61,2	61,8	62,6	84,7	107,5	80,9	79,5	79,0	84,1
Bank assets	52,4	58,5	57,0	55,1	63,3	67,4	64,0	50,0	61,7	58,6
Economy monetization	13,9	12,4	12,2	12,0	10,0	11,4	13,3	13,8	16,0	14,2
Broad money	25,6	25,5	27,5	27,7	34,0	35,7	37,7	32,8	33,0	34,1
Bank credit to the private sector	21,1	12,8	12,1	12,4	13,8	13,1	12,1	11,4	11,5	12,7
Financial system deposits	29,0	25,5	26,1	29,1	33,6	31,6	32,9	30,6	31,4	30,2
Trading volume in stock market	0,8	0,1	0,8	0,6	0,2	0,08	0,08	0,08	0,03	0,07
Trading volume in bonds	n/a	n/a	n/a	8,5	11,1	10,1	7,4	10,6	8,0	8,4
Insurance company assets	1,6	2,7	2,8	2,7	2,9	3,0	3,0	2,9	2,9	3,2
Insurance premium	0,9	0,8	1,0	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0	1,1	1,0

Source: Own development based on data [11; 12]

The banking sector dominates the Belarusian financial system, accumulating a significant part of the funds of legal entities and savings of the population [13, p. 74]. The ratio of bank assets to GDP has increased since 2011 by 6,2% and amounted to 58,6% in 2020, but remains insufficient to meet the economy's needs in credit resources (Armenia – 102%, Russia – 95%, Kazakhstan – 44%, Kyrgyzstan – 52%). The ratio of banks' assets to GDP in 2018 was 91, 130, 175 percent in Germany, Spain, China, respectively.

The ratio of bank credit to the private sector to GDP is also insufficient (12,7% in 2020). The broad money to GDP ratio reached 34,1% in 2020.

The monetization coefficient of the economy is at the level of 14% (the lowest indicator among the EAEU states), which indicates the absence of significant positive changes in the Belarusian economy in the near future. Monetization of the economies of developed countries exceeds 60% of GDP, including more than 80% of GDP in 75% of developed countries. Thus, the Belarusian financial sector is close to the level of the EAEU member states in a number of indicators. However, it lags behind the global level.

The stock market is underdeveloped, since the financial market in Belarus is largely a banking one. However, the full-fledged development

of the stock market ensures the efficient functioning of the financial market as a whole.

In general, the stock market is underdeveloped, which is confirmed by its insignificant volume in relation to the country's GDP. Thus, the ratio of trading volume in stock market to GDP in 2011-2020 didn't exceed 1%, as in other EAEU states, except for Russia (22% of GDP in 2020). The capitalization of the Belarusian stock market for the period under review doesn't exceed 1-2% of GDP (Russia – 40% in 2017, Kazakhstan – 29%, Armenia – 3%, Kyrgyzstan – 4%). The stock market in Belarus is not attractive enough for investors and continues to be characterized by small volumes of transactions due to insufficient legal protection, as well as the availability of more favorable conditions on the deposit market. It should be noted that there is a direct relationship between the degree of development of the stock market and the monetization of the economy: the stock market develops to a greater extent in countries with a more saturated money market.

It should be noted that the Belarusian securities market is characterized by the predominance of the bond segment, which accounts for 95-97% of transactions on the entire market. The ratio of the trading volume in bonds to GDP in Belarus was 0,8% of GDP in 2020 (Russia – 11% of GDP). The main issuers of bonds are the Ministry of Finance, the National Bank, banks, enterprises of the real sector of the economy and other business entities, local executive and regulatory bodies.

On the whole, the legislative framework governing the activities of the securities market has been formed. Work is in progress to attract individuals and legal entities. So, since August 2021, legal entities and individuals can buy and sell foreign currency at exchange auctions bypassing banks. The service was developed by the specialists of the exchange and it allows clients to take part in exchange trading in all three traded currencies (US dollar, euro, Russian ruble) and make transactions at a more favorable rate due to the absence of commissions included in the rates when buying or selling currency through Belarusian banks. But the offer of the exchange is beneficial for large and regular buyers and sellers of foreign currency, for example, business entities engaged in foreign economic activity. For other customers, the costs of connecting the service may be unjustified due to the high volume of operations, at which the investments will pay off.

It should be noted that the main components of the market infrastructure are functioning,

namely: depository, exchange and settlement and clearing systems. At the same time, the secondary stock market, the market for derivatives and securitized assets, as well as investment and pension funds, remain undeveloped. As a result, enterprises mainly receive loans from banks due to insufficient development of the securities market.

The insurance sector in terms of the ratio of assets to GDP of the country is quite developed, this ratio increased from 1,6% (2011) to 3,2% (2020). The concentration of the insurance sector remains quite high. Ten companies, mostly state-owned, which are leaders in terms of the amount of insurance premiums received (over 90%), own the bulk of the insurance business. According to this indicator, Belarus is behind Russia (3,6% of GDP) and ahead of Armenia (1,1%), Kazakhstan (2,1%) and Kyrgyzstan (0,9%).

The volume of insurance premiums has increased since 2010, amounting to 1,5 trillion rubles in 2020. Including the share of premiums for voluntary types of insurance in the total volume of insurance premiums increased from 50% in 2010 to 63% in 2020. The increase in the amount of collected premiums was provided by the growth of insurance premiums for types of insurance related to life insurance. At the same time, there is an increase in the share of life insurance and supplementary pensions in the insurance market, which reached 13% in 2020 (6% in 2010). The ratio of the volume of insurance premiums to GDP in Belarus was 1% (Russia – 1.4%; the rest of the EAEU countries – less than 1%), with an average world level of 6-7% of GDP.

The current ratio was 150% in 2020, which indicates the sufficiency of insurers' assets to carry out financial and economic activities. Thus, the Belarusian insurance market is financially stable, as evidenced by the level of capitalization of insurers. The average capital for one insurance organization is about 30 million dollars. At the same time, the volume of liabilities is at a low level. Almost 50% of insurance premiums fall on insurance payments (70-80% – in developed states).

The main reasons that the potential of the financial market in Belarus is not fully realized, both in terms of efficiency and scale, are as follows.

Firstly, the state takes on an important role in the allocation of financial resources in the country and influences the practice and mechanisms of lending in a regulatory manner, through property in state banks and the Development Bank of the Republic of Belarus, and also acts as

a direct holder of a significant part of the debt of the state commercial enterprise sector [5].

In addition, the state actively participates in the distribution of financial flows through the implementation of the state investment program, sectoral development programs, as well as medium and long-term programs for the development of the economy as a whole. Financial intermediaries in these conditions are limited in the implementation of the function of assessing investment opportunities [14].

Secondly, the Belarusian financial market is represented by a bank-oriented model, that is, the role of banks in the market structure is significant, which negatively affects the distribution of financial flows in other segments. The main part of savings is concentrated in the banking system in the form of bank deposits. Thus, the banking sector is a financial intermediary in the credit and deposit market and the securities market, since banks are holders or issuers of a significant amount of debt securities.

Thirdly, the country's financial market is characterized by a high degree of dollarization and a relatively short term of financial contracts, as a result of the dominance of the banking system in the distribution of financial resources, which, in turn, depends on the characteristics of its deposit portfolio. In this regard, the choice of certain deposits by depositors affects the corresponding characteristics of all segments of the credit and financial system, which do not seek to assume high risks. As a result, a significant share of the population savings in the banking system falls on short-term foreign currency deposits. However, in recent years, there has been a trend towards lengthening the terms of financial contracts and an increase in the share of ruble deposits.

The strategy to increase confidence in the local currency, adopted in 2020, is an important step towards reducing dollarization and increasing the duration of financial contracts. At the same time, additional measures to «rationalize» trust in economic policy could substantially complement and strengthen it. In this context, the issue of an inflation-protected government bond is seen as an effective measure. Such a bond could become the basis for the development of the bond market and would provide a fixed real income to the owners. The responsibility for the failure to achieve the goal of stabilizing inflation was assigned to the economic authorities. Therefore, the «de-dollarization potential» of such an instrument may turn out to be very great.

An important step in the development of the stock market is the fact that in 2020 for the first time a joint stock company with a state share in the authorized capital (OJSC «Belavtodor») passed the listing procedure and received the status of a public company [15]. Since 2019, the State Property Committee has begun to actively study the issue of applying a differentiated approach to admitting shares of key OJSCs with state shares to circulation on the stock market through their inclusion in quotation lists. The company's activities become transparent, that is, information about its activities and financial statements become transparent, the company is more open, and the circulation of its securities is more understandable for investors.

Despite the improvement of the legal framework for regulating activities in the financial market, there was no significant breakthrough in its development. The growth of financial depth was also not observed due to the persistence of the institutional barriers discussed above.

Improving the activity of the Belarusian financial market is an important goal on the way of forming a common financial market of the EAEU member states [16, p. 98]. The author of the research proposes a set of measures to improve the financial market of the Republic of Belarus, based on the analysis of the main segments of the Belarusian financial market and its importance in the system of integration processes of the Union (Figure 1).

The purpose of this complex of measures is to improve the financial market of the Republic of Belarus towards the formation of a common financial market of the EAEU member states. To successfully integrate national financial markets into the overall financial system of the EAEU, it's necessary to create a stable, transparent and liquid national financial market.

The objective is achieved by solving the following tasks: 1) ensuring the financial stability of the financial market; 2) creating a competitive environment and increasing the availability of financial services.

Financial stability of the financial sector in Belarus will be ensured through a number of mechanisms. Firstly, it is necessary to implement the principle of competitive neutrality on the example of Russia, which will reduce the influence of the state in the distribution of financial resources – the main institutional factor holding back the development of the country's financial market.

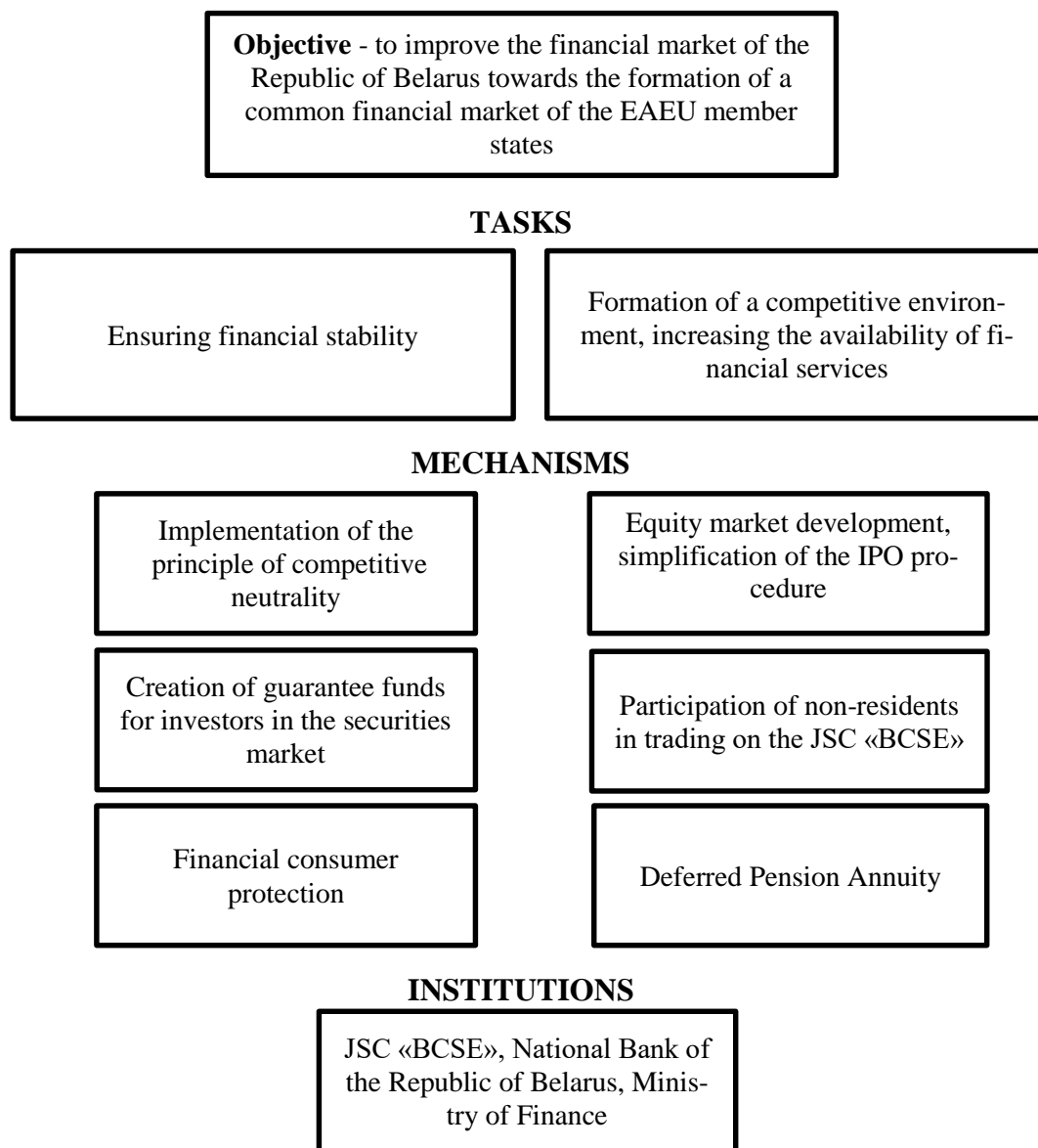

Figure 1 – Complex of measures to improve the financial market of the Republic of Belarus

Source: own development of the author

It is also necessary to reduce the degree of market concentration – a high share of several participants in a separate market segment to stimulate other entities, reduce risks and ensure the stable functioning of the financial sector. The principle of competitive neutrality will create equal conditions for doing business for all market participants, including access to piloting government projects. The government provides for the exit of the state from the capital of financial organizations if its participation is not justified by the goals of state policy, or compliance with the principles of competitive neutrality, if privatization is impractical.

Secondly, the creation of guarantee funds for investors in the securities market is required,

which will ensure the protection of their interests and strengthen confidence on the part of non-residents. None of the EAEU states have created guarantee (compensation) funds to cover losses of investors in the event of illegal actions or bankruptcy of participants in the securities market.

Thirdly, it is important to continue work on improving the system of protecting the rights of consumers of financial services, creating the institution of a financial ombudsman to resolve disputes in the main sectors of the financial market, within which the process of harmonization of legislation is underway towards the formation of a common financial market of the EAEU member states (banking, insurance and stock markets).

So, in September 2021 the National Bank of the Republic of Belarus, the Association of Belarusian Banks, the Association of Lessors, the Association for the Development of the Financial Market, the Republican Association of Micro-finance Organizations signed a Memorandum of Cooperation and Interaction in order to strengthen the confidence of consumers of financial services in the financial system. The documents they develop should include both the rules of market behavior, which are binding on their members, and general approaches to socially responsible provision of financial services, to improve the financial literacy of the population and to the procedure for considering consumer appeals [17].

The solution to the problem of creating a competitive environment and increasing the availability of financial services will be carried out through the following mechanisms.

Firstly, the continued development of the equity market, simplification of the IPO procedure. Minority stakes in Belarusian blue chips owned by the state (Belaruskali, Beltelecom, Belarussian Railway, Belpochta, etc.) must be put up for public trading on the stock market. These blocks of shares could become the «core» of the formation of the national stock market and at the same time create new incentives for long-term investment. In turn, the partial people's privatization of these companies would be an additional step towards increasing the transparency of the national economy. The development of the securities market would be facilitated by the creation of pension funds, as well as the elimination of barriers that restrict competition in the insurance sector, since traditionally pension funds and insurance companies are «core» participants in the securities market.

Secondly, the participation of non-residents in exchange trading. In all EAEU states the procedure for admitting securities of foreign issuers to trading is provided. In practice, their number is minimal, although the legislative regulation is detailed. Thus, depositary receipts are provided for in Armenia, Kazakhstan and Russia, but issued only in the Russian Federation, so far only as an isolated case. Bonds of international financial institutions investing in the internal markets of the EAEU (Armenia, Kazakhstan, Russia) became an «ordinary case».

The possibility of simplified admission to the placement and circulation of securities of a foreign issuer is provided in Armenia, Kazakhstan and Russia, but the mechanisms are different. In Armenia, the requirements for the language of

issue documents have been reduced. In Kazakhstan, the simplified regime applies only to the procedures for admitting to the exchange, while the requirements for foreign issuers are higher than for national ones. Only in Russia there is a simplified regime for admitting to circulation on the exchange without the participation of the regulator on the basis of the documents of the primary listing.

The bonds of the Eurasian Bank for Reconstruction and Development were listed on the exchanges of Armenia, Kazakhstan and Russia. In Belarus and Kyrgyzstan, bonds of international financial organizations are not listed on the stock exchange. In Belarus, one of the state languages is Russian, therefore, admission to the appeal can be based on the prospectus in Russian (subject to the requirements of national legislation).

Thirdly, the application of the practice of deferred pension annuity on the example of Kazakhstan in the framework of the development of pension insurance. The pension annuity allows the contributors of the Unified Accumulative Pension Fund to start receiving a «pension» ahead of schedule, but subject to the sufficiency of pension savings [18].

Achievement of the set objective of improving the Belarusian financial market will be implemented by market institutions: the National Bank, the Belarusian Currency and Stock Exchange and the Ministry of Finance, which have the appropriate powers to regulate the financial sector.

Conclusions and prospects for further research. The financial market of the Republic of Belarus is dynamically developing and quite stable, however, its potential is not fully realized. At the same time, it is characterized by a structural imbalance, which manifests itself in the absolute dominance of the banking sector: the banks are the main participants and intermediaries in transactions in the credit and deposit market and securities markets. Individuals don't have direct access to the use of alternative savings instruments (securities of foreign issuers, Eurobonds of Belarus, etc.), their opportunities in this area are limited.

At present, there remains the problem of the significant influence of the state in the redistribution of resources in the financial market, and, as a consequence, the growth of the volume of non-serviced credit debt, as well as its significant share of participation in the authorized funds of legal entities (banks, insurance companies).

Thus, to close the gaps in institutional development, it is necessary to abandon direct directed lending and minimize the influence of economic authorities on investment decisions of state-owned enterprises, including through the formulation of so-called sectoral priorities and corresponding development programs. Minimizing the state's distributive function can weaken the concentration of financial flows through bank financing mechanisms.

According to the author, for the development of the Belarusian financial market, it is necessary to increase its competitiveness, to ensure the growth of the capitalization of financial institutions, the inflow of investments and savings, a decrease in the level of dollarization, as well as the influence of the state on the distribution of financial resources. An important impetus in the development of the Belarusian securities market will be the organization of open trades in minority stakes in Belarusian blue chips, including the country's banks, to improve the quality of corporate governance. The implementation of the proposed complex of measures to improve the Belarusian financial market in the context of the formation of a common financial market of the EAEU member states will create a stable, transparent and liquid national financial market.

Further research will focus on the development of a strategy for the development of the financial market of the Republic of Belarus in the course of the formation of a common financial market of the EAEU member states.

References

1. Kievich, A.V., Korol, O.V. (2016). Eurasian integration: stages of formation and prospects of development. *Economic Sciences*, 1(134), 123–129.
2. Gospodarik, C., Kovalev, M. (2020). Analysis of the EEU Countries' Financial Systems and Their Impact on Economic. *Bank Bulletin Journal*, 8 (685), 18–25.
3. Verenko, N. (2016). Development of securities markets and rating services in Belarus at the present stage. *Bank Bulletin Journal*, 4(633), 10–17.
4. Osmolovec, S.S. (2015). Institutional features of the securities market development in Belarus. *The Journal «Belarusian State Economic University Bulletin»*, 3, 90–97.
5. Kruk, D.E. (2019). *Financial Sector and Capital Market in Belarus*. World Bank. Minsk, 34.

6. Kruk, D.E. Causes and characteristics of the economic recession in Belarus: the role of structural factors. *Belarusian Economic Research and Outreach Center*. Retrieved from: http://www.beroc.by/webroot/delivery/files/PP_42.pdf. Date of access: 12.09.2021.

7. Stefanovich, L.I. Ensuring Financial Stability of the Belarus Financial Sector. *Journal of the Belarusian State University. Economics*, 2. Retrieved from: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/240941/1/48-56.pdf>. Date of access: 20.10.2021.

8. Mirkin, Ya.M. (2017). *Financial markets of Eurasia: design, dynamics, future*. Moscow: Magistr, 384.

9. Vinokurov, E.Yu. (2017). *Eurasian Economic Union*. St. Petersburg: EDB Centre for Integration Studies, 296.

10. Eurasian Economic Integration (2020). Moscow: EDB Publications, 80.

11. National Bank of the Republic of Belarus. Retrieved from: <https://www.nbrb.by/publications/bulletinyearbook>. 10.10.2021.

12. Ministry of Finance of the Republic of Belarus. Retrieved from: https://minfin.gov.by/ru/securities_department/reports/. Date of access: 20.10.2021.

13. Kievich, A.V., Korol, O.V. (2016). Eurasian Economic Union: the Results of Activities for the Year. *Vesnik of Yanka Kupala State University of Grodno. Series 5. Economics. Sociology. Biology*, 6 (2), 69–76.

14. Kievich, A.V., Korol, O.V. (2017). EAEU: Macroeconomic Stabilization in the Conditions of the Global Crisis. *Economy and banks*, 1, 26–34.

15. State assets for the first time entered the stock market of Belarus. National Center of Legal Information of the Republic of Belarus. Retrieved from: <https://pravo.by/novosti/obshchestvenno-politicheskie-i-v-oblasti-prava/2020/june/51119/>. Date of access: 20.10.2021.

16. Karol, V. (2018). The prospects for the creation of common financial market of the Eurasian Economic Union. *Economics. Management. Innovations*, № 2 (4), 95–99.

17. Memorandum on cooperation and interaction in order to strengthen the confidence of consumers of financial services in the financial system. National Center of Legal Information of the Republic of Belarus. Retrieved from: <https://pravo.by/novosti/obshchestvenno-politicheskie-i-v-oblasti-prava/2021/september>. Date of access: 25.10.2021.

18. Pension annuity. Pension Fund. – Retrieved from: <https://www.enpf.kz/>. Date of access: 20.10.2021.

Література

1. Києвич А. В., Король О. В. Євразійська інтеграція: етапи становлення та перспективи розвитку. *Економічні науки*. 2016. № 1 (134). С. 123-129.

2. Господар Є., Ковальов М. Аналіз фінансових систем країн ЄАЕС та їх впливу на економічне зростання. *Банківський вісник*. 2020. № 8 (685). С. 18-25.

3. Веренько Н. Розвиток ринків цінних паперів та рейтингових послуг Білорусі на сучасному етапі. *Банківський вісник*. 2016. № 4 (633). С. 10-17.

4. Осмоловець С. С. Інституційні особливості розвитку ринку цінних паперів Білорусі. *Вісник Білоруського державного економічного університету*. 2015. № 3. С. 90-97.

5. Крук Д. Е. *Фінансовий сектор та ринок капіталу в Білорусі*. Всесвітній банк. Мінськ, 2019. 34 с.

6. Крук Д. Е. *Причини та показники економічного спаду в Білорусі: роль структурних факторів*. Білоруський економічний дослідно-освітній центр. [Електронний ресурс]. URL: http://www.beroc.by/webroot/delivery/files/PP_42.pdf. Дата доступу: 12.09.2021.

7. Стефанович Л. І. Забезпечення стабільності фінансового сектора Республіки Білорусь. *Журнал Білоруського державного університету. Економіка*. № 2. [Електронний ресурс]. URL: https://elib.bsu.by/bitstream/12345_941/1/48-56.pdf. Дата доступу: 20.10.2021.

8. Міркін, Я.М. *Фінансові ринки Євразії: пристрій, динаміка, майбутнє / за ред. проф. Я.М. Міркіна*. - М.: Магістр, 2017. - 384 с.

9. Винокуров Є. Ю. *Євразійський економічний союз*. Санкт-Петербург: ЦДІ ЄАБР, 2017. 296 с.

10. Євразійська економічна інтеграція - 2020. Москва: ЄАБР, 2020. 80 с.

11. Національний банк Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. URL: <https://www.nbrb.by/publications/bulletinyearbook> Дата доступу: 10.10.2021.

12. Міністерство фінансів Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. URL: https://minfin.gov.by/ua/securities_department/reports/. Дата доступу: 20.10.2021.

13. Києвич А. В., Король О. В. Євразійський економічний союз: підсумки діяльності за рік. *Вісник Гродзенського державного університету імені Янки Купали*. Серія 5. Економіка. Соціологія. Біологія. 2016. Том 6. № 2. С. 69-76.

14. Києвич А. В., Король О. В. ЄАЕС: макроекономічна стабілізація в умовах глобальної кризи. *Економіка та банки*. 2017. № 1. С. 26-34.

15. Держактиви вперше вийшли на фондовий ринок Білорусі. Національний центр правової інформації Республіки Білорусь. [Електронний ресурс]. URL: <https://pravo.by/novosti/obshchestvenno-politicheskie-i-v-oblasti-prava/2020/june/51119/>. Дата доступу: 20.10.2021.

16. Король О. В. Перспективи створення спільного фінансового ринку Євразійського економічного союзу. *Економіка. Управління. Інновації*. 2018. № 2 (4). С. 95-99.

17. Меморандум про співробітництво та взаємодію з метою зміцнення довіри споживачів фінансових послуг до фінансової системи. Національний центр правової інформації Республіки Білорусь. [Електронний ресурс]. URL: <https://pravo.by/novosti/obshchestvenno-politicheskie-i-v-oblasti-prava/2021/september/66>. Дата доступу: 25.10.2021.

18. Пенсійний ануїтет. Пенсійний фонд. – [Електронний ресурс]. URL: <https://www.enpf.kz/ru/elektronnye-servisy/calck/>. Дата доступу: 20.10.2021.

Стаття надійшла до редакції : 22.09.2021 р.

Стаття прийнята до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Korol O. Financial market of the Republic of Belarus under the conditions of the eurasian economic integration: problems and prospects of development / O. Korol // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 4(44). – С. 76–85.

УДК 338.439.02(470.1)

JEL Classification: D23; L22

GANJIYEV G.¹, ALIYEV V.²

PRODUCTION AND EXPORT RESOURCES OF THE REGION AND THEIR USE

DOI: 10.32620/cher.2021.4.12

Formulation of the problem. The article substantiates the directions of increasing production and exports in the East Zangezur region on the basis of a green economy model, shows the ways of introducing new resources into the economy, examines ways to provide various sectors of the domestic market with food and other goods. *The purpose of the article* is to characterize the use of production and export resources of the region. *The subject of the research* is the process of managing the production and export resources of the region. *Research hypothesis.* Agriculture plays a leading role in the employment of the population of this region. In accordance with this tradition, agriculture is being created in the regions on the basis of a modern material and technical base and new production management technologies based on the new structure of the green economy model. *Presentation of the main material.* Effective use of the country's export potential plays an important role in strengthening Azerbaijan's integration into the world economy. From this point of view, the effective use of the economic potential of the territories opens up new horizons in increasing the production and export potential of the republic and creating an alternative export sector. *Originality and practical significance of the research.* On the basis of the proposed model, special attention is paid to the production of environmentally friendly products in developing regions. This approach is due to the fact that Azerbaijan ranks 10th in the world for the production of environmentally friendly products. *Conclusions of the study.* The rich natural resources of the Republic of Azerbaijan in some areas should be re-evaluated, and the results of the assessment should be promoted in international advertising channels, posting them on the website of the World Tourism Organization. It is advisable to assess, first of all, the mineral and natural landscape resources of the republic.

Key words:

green economy, resources, economic zone, agriculture, domestic demand, world market, social development, export potential.

ВИРОБНИЧІ ТА ЕКСПОРТНІ РЕСУРСИ РЕГІОНУ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Постановка проблеми. У статті обґрунтовано напрями збільшення виробництва та експорту у Східно-Зангезурському регіоні на основі моделі зеленої економіки, показано способи впровадження нових ресурсів в економіку, досліджуються способи забезпечення різних секторів внутрішнього ринку продуктами харчування та іншими товарами. *Метою статті* є характеристика використання виробничих та експортних ресурсів регіону. *Предмет дослідження* – процес управління виробничими та експортними ресурсами регіону. *Гіпотеза дослідження.* Сільське господарство відіграє провідну роль у зайнятості населення цього регіону. Відповідно до цієї традиції у регіонах створюється сільське господарство на базі сучасної матеріально-технічної бази та нових технологій управління виробництвом на основі нової структури моделі зеленої економіки. *Вклад основного матеріалу.* Ефективне використання експортного потенціалу країни відіграє важливу роль у посиленні інтеграції Азербайджану до світової економіки. З цієї точки зору ефективно використання економічного потенціалу територій відкриває нові горизонти у збільшенні виробничого та експортного потенціалу республіки та

¹ Ганджієв Ганджалі Азіз огли, професор, завідувач кафедри світової економіки, Азербайджанський університет співробітництва, м. Баку, Азербайджан.

Ganjyev Ganjali Aziz oglu, Professor, Head of World Economy Department, Azerbaijan Cooperation University, Baku, Azerbaijan.

ORCID ID: 0000-0002-8910-0280

e-mail: info@aku.gen.az

² Алієв Вусал Орудж огли, докторант, Азербайджанський університет співробітництва, м. Баку, Азербайджан.

Aliyev Vusal Oruj oglu, doctoral student, Azerbaijan Cooperation University, Baku, Azerbaijan.

ORCID ID: 0000-0002-8910-0280

e-mail: documentva1992@gmail.com

створенні альтернативного експортного сектора. *Оригінальність та практичне значення дослідження.* На базі запропонованої моделі приділено особливу увагу виробництву екологічно чистої продукції в регіонах, що розвиваються. Такий підхід зумовлений тим, що Азербайджан займає 10-те місце у світі з виробництва екологічно чистої продукції. *Висновки дослідження.* Багаті природні ресурси Азербайджанської Республіки в деяких областях мають бути переоцінені, а результати оцінки слід просувати в міжнародних рекламних каналах, розміщуючи їх на веб-сайті Всесвітньої туристичної організації. Доцільно проводити оцінку, передусім, мінеральних та природних ландшафтних ресурсів республіки.

Ключові слова:

зелена економіка, ресурси, економічна зона, сільське господарство, внутрішній попит, світовий ринок, соціальний розвиток, експортний потенціал.

ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ И ЭКСПОРТНЫЕ РЕСУРСЫ РЕГИОНА И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ

Постановка проблемы. В статье обоснованы направления увеличения производства и экспорта в Восточно-Зангезурском регионе на основе модели зеленой экономики, показаны способы внедрения новых ресурсов в экономику, исследуются способы обеспечения различных секторов внутреннего рынка продуктами питания и другими товарами. *Целью статьи* является характеристика использования производственных и экспортных ресурсов региона. *Предмет исследования* – процесс управления производственными и экспортными ресурсами региона. *Гипотеза исследования.* Сельское хозяйство играет ведущую роль в занятости населения этого региона. В соответствии с этой традицией в регионах создается сельское хозяйство на базе современной материально-технической базы и новых технологий управления производством на основе новой структуры модели зеленой экономики. *Изложение основного материала.* Эффективное использование экспортного потенциала страны играет важную роль в усилении интеграции Азербайджана в мировую экономику. С этой точки зрения эффективное использование экономического потенциала территорий открывает новые горизонты в увеличении производственного и экспортного потенциала республики и создании альтернативного экспортного сектора. *Оригинальность и практическое значение исследования.* На базе предложенной модели уделено особое внимание производству экологически чистой продукции в развивающихся регионах. Такой подход обусловлен тем, что Азербайджан занимает 10-е место в мире по производству экологически чистой продукции. *Выводы исследования.* Богатые природные ресурсы Азербайджанской Республики в некоторых областях должны быть подвергнуты переоценке, а результаты оценки следует продвигать в международных рекламных каналах, размещая их на веб-сайте Всемирной туристской организации. Целесообразно проводить оценку, прежде всего, минеральных и природных ландшафтных ресурсов республики.

Ключевые слова:

зеленая экономика, ресурсы, экономическая зона, сельское хозяйство, внутренний спрос, мировой рынок, социальное развитие, экспортный потенциал.

Formulation of the problem. The development of territories forces us to approach the use of these lands from a new point of view. This approach is primarily due to the fact that these lands are rich in natural resources. At the same time, the strategic importance of the liberated regions, their location at the junction of important roads, historical monuments, water sources, favorable conditions for the development of tourism, mining, agriculture, etc. It is one of the most diverse regions in terms of development benefits. Taking into account all these and other advantages we have mentioned, President Ilham Aliyev has set a completely new approach to the restoration of the liberated regions, and work in this direction is being carried out.

Analysis of recent research and publications. Among the measures implemented on the basis of the model of the "green" economy of the regions, unique tasks will be solved in the country.

As you know, Lachin, Kelbajar, Shusha, Zangilan, Gubadly and Jeyrail districts were part of our republic, where agriculture has been developing since ancient times.

Agriculture plays a leading role in the employment of the population of this region. In accordance with this tradition, agriculture is being created in the regions on the basis of a modern material and technical base and new production management technologies based on the new structure of the green economy model.

It should be noted that the economic zone of East Zangezur has very favorable conditions for the development of grain growing, tobacco growing, livestock, sheep and beekeeping, which are important areas of agriculture. These areas are also rich in formoconiosis plants, i.e. medicinal plants. [1, p. 215]. According to statistics, there are 1.1 million hectares of summer pastures in the Eastern Zangezur economic zone, which is an invaluable basis for the development of sheep breeding.

The purpose of the article is to characterize the use of production and export resources of the region.

Presentation of the main material. Undoubtedly, most of the products produced in these regions with great natural potential will be sold on the domestic market to meet domestic demand, and the rest of the food will be exported to the world market. As a result, the inflow of foreign currency from our country to foreign markets for grain imports, which accounts for a large share in the republic's imports, will be significantly reduced. It should also be noted that, based on the new model, attention should be paid to the production of environmentally friendly products in developing regions. This approach is due to the fact that Azerbaijan ranks 10th in the world for the production of environmentally friendly products. However, the republic is not represented among the countries that differ in this direction in the production of environmentally friendly products.

It can make millions by selling organic products from the East Zangezur Economic Zone to the international market, especially in the markets of Saudi Arabia, the United Arab Emirates and Malaysia.

The structure of Azerbaijan's imported products shows that a large number of tobacco products are supplied to our domestic market every year. There is an opportunity to create large tobacco plantations in the regions of the East Zangezur economic region. By developing tobacco growing, it is possible to achieve progressive progress in the structure of imports and exports of goods in our country. In this regard, serious attention should be paid to the construction of fermentation facilities, which play an important role in the development of the industry, so that the raw materials do not deteriorate and do not lose their quality. It is known that high-quality tobacco cigarettes are quickly bought by consumers. Based on our personal observations, we would like to note that

tobacco products produced in Azerbaijan, Great Britain and other countries are sold faster in the markets. This shows that in order to export agricultural products to the world market, which are developing on the basis of a green economy model, marketers must conduct some research and study the situation in international markets.

The East Zangezur economic region has very favorable conditions for the development of animal husbandry, especially sheep breeding. As a rule, mutton and wool are used in our country. Hundreds of thousands of slaughtered sheep skins are supplied by Turkish companies and sent to Turkish cities for finishing. After processing, millions of sheep skins are exported to the markets of Germany and other European countries. In our opinion, an integrated approach to the development of sheep breeding in the context of a green economy model can become a source of additional currency for our country.

Strengthening the production and export potential of the region

Since agriculture is the backbone of the green economy development model, there is a need to pay serious attention to the development of additional subsectors. It will be more effective if grain growing prevails in the East Zangezur economic zone. The development of poultry farming will solve the problem of providing the domestic market with eggs and chicken meat and exporting these products to international markets.

One of the characteristic features of the East Zangezur economic zone is that its flora is very favorable for the development of beekeeping. Considering that this region is very rich in terms of tourism development, then you can be sure that the directions we have studied play an important role in the world market. It can be very useful for our republic to use the experience of Bulgaria and other European countries in this area.

Providing the same service to tourists and guests visiting the East Zangezur economic region in our republic, the initial conditions will be created for bringing Kelbajar honey to the world market as an Azerbaijani brand.

The fact that the East Zangezur economic region is in a more advantageous position in terms of tourism development is associated with increased government concern for the development of social infrastructure and logistics. Thus, the opening of the international airport in Fizuli on the initiative of President I.G. Aliyev will become a more interesting place for foreign tourists with nature, historical monuments and

mineral springs of the region. In our opinion, the organization of excursions to the East Zangezur region, especially to the historical monuments of Shushi, will allow attracting more tourists in the coming years.

The construction of modern highways in the region, the construction of modern hotels with the support of local and foreign companies will help to make this region of Azerbaijan more famous in the world. One of the main conditions for accelerating the tourist flow to the region is the relatively low cost of transport for tourists. Solving the problem will also help attract labor to other areas.

Azerbaijan 2030: National Priorities for Socio-Economic Development In accordance with the decree of President Aliyev I.Kh. From February 2, 2021, there are potential opportunities for the development of winter tourism in Shusha, Kelbajar, Lachin and other areas of the East Zangezur economic region. ...

Undoubtedly, the attraction of these resources will turn Azerbaijan into a superpower in the South Caucasus. In our opinion, the construction of modern sanatoriums for recreation and treatment of tourists near the hot springs in Kelbajar can be of great benefit. We believe that such a sanatorium as a medical sanatorium, organized on the "Salt Mountain" of Nakhchivan, will soon attract not only domestic but also foreign tourists to the region.

The introduction of a green economy model should focus on increasing crop and livestock production in order to provide the population living in the liberated areas with essential food. Considering that at present, most of the population's demand for many products of the domestic market of Azerbaijan, including corn and sunflower oil, is met through imports and foreign sources. In this regard, in order to reduce imports and minimize the inflow of foreign exchange, Kelbajar, Lachin, Gubadli and other regions, especially Tatar, Khakari, etc. It is possible to mitigate the consequences in meeting the population's demand for these products by planting corn, sunflower and a number of vegetables on suitable lands around rivers. The development of the processing industry in the region will allow avoiding losses, primarily due to the processing of manufactured products. Secondly, it will create new jobs and solve the problem of employment in the region; thirdly, it will significantly reduce the migration of the population from rural to urban areas, and fourthly, it will create conditions for the development of

productive forces. For this, the construction of production infrastructure facilities for storing corn, sunflower and other products in the region in post-production refrigeration chambers and their activities should be coordinated within a single management system. We believe that as the production of food products increases, their development will meet the needs of the population at low prices in the domestic market, and conditions will be created for the export of surplus products to foreign markets. Thus, conditions will be created for the development of an alternative export sector in our country by increasing the production of agricultural products. At the same time, the inflow of foreign currency from Azerbaijan will significantly decrease due to the import of vegetable oils.

The development of industrial exports in the region will lead to an increase in the share of manufacturing in GDP, which characterizes the country's macroeconomic level. It should be noted that in most countries of the world, manufacturing accounts for 20 to 25 percent of GDP. In our country, this figure is 5-6 percent. In accordance with the requirements of green economy models in the liberated territories, the organization of the production of sunflower and corn oils as the first stage in the production and processing of vegetable oils can be applied in the field of horticulture in the future. In this case, it may be effective to rely on innovative technologies rather than traditional production methods. The facts show that the agricultural sector of our country has a great potential for innovative development, but the costs for these purposes are small, and their use is not encouraging.

Currently, there are machines and equipment for processing wool and making carpets, the use of which not only increases productivity, but also simplifies the work process. The development of carpet weaving will allow the restoration of ancient carpets that existed in the region and have no analogues in the world market, and their export to foreign markets as an Azerbaijani brand. At the same time, the production of ancient Azerbaijani carpets will regain the lost glory among the most valuable exhibits of museums.

For the dynamic development of this sector, its uninterrupted supply of raw materials, it is necessary to widely use state support and a stimulating economic mechanism [2, p. 93]. Because the older generation knows the secrets of making high-quality carpets. It should be noted

that the quality of the carpet is characterized not only by the good harmony of its colors. Quality and competitive carpets are valued in the number of knots per meter. Thus, the greater the number of knots per meter of woven carpet, the higher the quality of the carpet. Ancient Karabakh carpets were known in the world for this indicator, description of nature and shades of color. Taking this factor into account, the efficient use of sufficient raw materials for the production of carpets in the region will help to increase the export of products in the region.

The Karabakh region, especially the Kelbajar, Lachin, Gubadli regions, are distinguished by their forests. In general, it should be noted that 64% of the territory of Azerbaijan is forests. Most of the existing forests in the country are located in the East Zangezur economic region. Also, the forests in this region are distinguished by their diversity. We believe that the expansion of the scale of construction work, which is planned to be carried out in the near future after the complete restoration of the transport infrastructure in the region, will make the development of the building materials industry an objective necessity. Furniture produced by building materials enterprises using innovative technologies will play an important role in meeting the needs of the local population for these products and providing the domestic market with furniture.

It is impossible to attract and use these potential opportunities without attracting foreign investors. This does not require giving up the investment opportunities of transnational corporations and loans from international financial and economic organizations. Because the external debt of the Azerbaijani state is only \$ 17.4 billion. To increase the efficiency of the green economy model in practice, the state should take measures to improve the investment provision of various enterprises producing agricultural products in the region. These measures include increasing tax breaks, subsidizing fuel and energy prices at a higher level than in other regions, and so on. should think about it. Meeting the needs of the forms of entrepreneurship that will be created in the region, both for domestic and foreign investment, is important from the point of view of improving effective economic indicators that reflect economic activity. In particular, the full satisfaction of the needs of agricultural entrepreneurs in foreign investment protects them from the threat of bankruptcy. In general, in a

market economy, each entrepreneur acts in conditions of free competition, which makes the possibility of bankruptcy of commodity producers as a whole in a market environment an objective reality. In other words, with the current investment deficit, commodity producers cannot work in conditions of large-scale reproduction, especially intensive large-scale reproduction, which is reflected in their financially strained activities.

To avoid such a situation, attracting investment in the agricultural sector plays a leading role in preventing bankruptcy. At the same time, increasing investment security creates favorable conditions for increasing the share of local production and increasing competitiveness in the domestic food market.

Entrepreneurs working in agriculture, especially in mountainous and foothill areas, are less profitable than other sectors of the economy and depend on natural and climatic conditions [4, p. 318]. For this reason, the level of economic entities working in agriculture is higher than in other sectors of the economy. This is due to the fact that the efficiency of agricultural entrepreneurs is much lower than in other areas. It is this factor that negatively affects the increase in the investment attractiveness of agricultural entrepreneurship as an important and strategic sector of the economy in agriculture and other related areas. It should be noted that the change in the environment surrounding agricultural producers is due to two factors. The first of them is implemented by the state through adjusting the influence of objective factors. The second is to improve the factors of the internal environment in the development of agricultural production. This process is regulated by the manufacturers themselves. Thus, the measures taken to change the current situation have macro- and microeconomic aspects. The environment that benefits from the macroeconomic aspect is economic policy, as well as the policy of attracting foreign investment, which is implemented within the framework of the forms and methods of government regulation. Changes to be made by producers who will produce products based on the green economy model are based on the improvement of internal factors of development.

In our opinion, for a more efficient use of foreign investments in our country, it is necessary to improve the methodology for their distribution by industry. The use of foreign investment should be directed not only to the manufacturing sector,

but also to new structures of processing, social and industrial infrastructure.

The green economy model will lead to the creation in the region of a wide network of production facilities in various directions, as well as processing, trade, transport, service, in short, production and social infrastructure. The development of various forms of entrepreneurship in the region through the implementation of state support will soon create a powerful incentive for economic development. In our opinion, along with peasant, peasant and other forms of property in the region, it is advisable to create export-production cooperatives in the liberated regions. During the peak of agricultural production in the summer, export-production cooperatives will be able to export their products to foreign countries, as well as to the domestic market in the winter months, supplying products grown both on their own and on private farms. In order to accelerate the efficient operation of export-production cooperatives in a green economic model, the state and the Central Bank will provide them with long-term loans with a soft and low interest rate, tax incentives, and a temporary cancellation of export and import duties. There should be such a flexible organizational and economic mechanism for the functioning of various forms of ownership in the region, which will increase the attractiveness of the region for both domestic and foreign investors.

It should be noted that in Kelbajar there are sources of mineral water "Hot Water", which is of medical importance, and until the beginning of the 90s our republic met the needs of the population and was exported to the markets of the CIS countries. The sources of "Hot Water" of Kalbajar, which had been under occupation for more than 30 years, were trampled by the enemy, and our enemies renamed this water and sold it on international markets, earning large sums of money. Our country, which won the 44-day World War II, did not return the Istu Su springs in Kelbajar to its ownership. And now, thanks to domestic and foreign investments, he has provided this healing water to our people.

Стаття надійшла до редакції : 25.10.2021 р.

Undoubtedly, in order to sell Ista Suyu in the domestic market and export, our state and various advertising agencies must promote its export in large volumes through advertising.

Undoubtedly, sufficient funds are needed for the planned development of the industry. To solve the above problems, it is necessary to mobilize the financial capabilities of the state and private financial structures of the republic.

Conclusions and prospects for further research. We believe that the rich natural resources of the Republic of Azerbaijan in some areas should be reassessed, and the results of the assessment should be promoted in international advertising channels, posting them on the website of the World Tourism Organization (WTO). In our opinion, it is advisable to assess, first of all, the mineral and natural landscape resources of our republic.

The application of the green economy model will contribute to positive development in tourism, production, supply, trade, processing and consumption of agricultural products in our country. As a result, the liberated territories should use the green economy model as soon as possible and effectively use the potential of the East Zangezur economic zone.

References

1. Ganjiyev, G. (2012). *International Economic Relations*. Baku, 346.
2. Ganjiyev, G. (2003). *Directions for improving the use of export resources*. Baku, 127.
3. Valiyev, D. (2012). *International Economy*. Baku, 400.
4. Hajizadeh, E. (2018). *World Economy and Azerbaijan*. Baku, 906.

Література

1. Ганджієв Г. А. *Міжнародні економічні відносини*. Баку. 2012. 346 с.
2. Ганджієв Г. А. *Напрями вдосконалення використання експортних ресурсів*. Баку. 2003. 127 с.
3. Валієв Д. *Міжнародна економіка*. Баку. 2012. 400 с.
4. Гаджизаде Е. *Світова економіка та Азербайджан*. Баку. 2018. 906 с.

Стаття прийнята до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Aliyev V. Production and export resources of the region and their use / V. Aliyev // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 4 (44). – С. 86–91.

УДК 330.322.01

JEL Classification: B41, D24, E22

БУРЛУЦЬКА С. В.¹, БУРЛУЦЬКИЙ С. В.²

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДГРУНТЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДЕСКРИПТОРІВ ТА КОНТУРІВ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

DOI: 10.32620/cher.2021.4.13

Постановка проблеми. Використання системного підходу до управління соціально-економічними процесами пов'язано з існуванням іманентного протиріччя, обумовленого високим рівнем абстракції дефініції «система» та значним рівнем конкретності реальних економічних завдань. Зазначене потребує формалізації дескрипторів соціально-економічних систем та ідентифікації базових контурів управління. *Метою статті* є обґрунтована необхідність використання системного підходу до побудови конструкту соціально-економічної системи на підґрунті ідентифікації відповідних дескрипторів та контурів управління. *Методологічною основою дослідження* стало поєднання в межах системної парадигми напрацювань марксистської школи політичної економії, сучасного економічного мейнстріму та неортодоксальних течій. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення щодо можливості та доцільності використання дескриптивної методології ідентифікації систем до потреб управління соціально-економічними системами. *Виклад основного матеріалу.* На підставі проведеного аналізу забезпечене певне підґрунтя для формування співвідношень відповідності дескрипторів національної соціально-економічної системи відповідним аксіоматичним умовам та базовим компонентам. Доведено, що дуалістичне розуміння людини як економічного та інституційного базового елементу соціально-економічної системи є цілком доцільним до розуміння сутності національної економіки. Інститути слід розглядати як структуру зв'язків, що поєднують елементи у єдину цілісність. Доведено, що держава та її інститути відіграють діалектичну роль у забезпеченні цілісного існування національної соціально-економічної системи ринкового типу. *Оригінальність та практична значущість дослідження.* Отриманий теоретико-методологічний концепт має теоретичну значущість та може бути трансформований у відповідний інструментарій розробки науково-практичних рекомендацій з управління соціально-економічними системами. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Результати узагальнення теоретичних положень щодо сутності та змісту дефініцій «соціально-економічна система» та «національна економіка» обумовили висновок щодо неможливості розгляду економічної підсистеми (національної економіки) окремо від інших підсистем. Доведено доцільності та достатності використання дефініції «національна соціально-економічна система» як більш придатної для розв'язання діалектичної єдності соціальної та економічної підсистем суспільства. Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку методичного забезпечення ідентифікації контурів управління на основі соціально-економічних дескрипторів.

Ключові слова:

система, системний дескриптор, контур управління, національна соціально-економічна система, територіальна локальність.

¹ Бурлуцька Світлана Владиславівна, д-р екон. наук, доцент, професор кафедри економіки праці та менеджменту, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна.

Burlutska Svitlana, Doctor Sciences in Economic, Associate Professor, Professor of Labour Economics and Management Department, National university of food technologies, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-9497-7917

e-mail: lanavb75@gmail.com

² Бурлуцький Сергій Віталійович, д-р екон. наук, доцент, координатор з питань моніторингу, оцінки та навчання Департаменту моніторингу, оцінки та навчання, USAID Democratic Governance East Activity, м. Київ, Україна.

Burlutski Sergii, Doctor Sciences in Economic, Associate Professor, Monitoring, Evaluation and Learning Coordinator of the Monitoring, Evaluation and Learning Department, USAID Democratic Governance East Activity, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-0157-2564

e-mail: magistrdr@gmail.com

METHODOLOGICAL BASIS OF THE DESCRIPTORS IDENTIFICATION AND CONTROL CIRCUITS OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS

Statement of the problem. Use of the system approach to management of social and economic processes is connected with existence of the immanent contradiction caused by a high level of abstraction of the definition "system" and a considerable level of concreteness of real economic tasks. The mentioned thesis needs formalization of descriptors of socio-economic systems and identification of basic management contours. *The purpose of the article* is to substantiate the necessity of using a systematic approach to the construction of the socio-economic system construct based on the identification of relevant descriptors and management contours. *The methodological basis* of the study was a combination of the Marxist school of political economy, the modern economic mainstream and unorthodox currents within the systemic paradigm. *The main hypothesis of the study* was the assumption regarding the possibility and feasibility of using descriptive methodology of systems identification to the needs of management of socio-economic systems. *Statement of the basic material.* On the basis of the analysis, a certain basis is provided for the formation of correlations of correspondence of the descriptors of the national socio-economic system to the corresponding axiomatic conditions and basic components. It is proved that the dualistic understanding of the individual as an economic and institutional basic element of the socio-economic system is fully appropriate to the understanding of the essence of the national economy. Institutions should be seen as a structure of connections that combine the elements into a unified integrity. It is proved that the state and its institutions play a dialectical role in ensuring the integral existence of the national socio-economic system of market type. *Originality and practical significance of the research.* The resulting theoretical and methodological concept has theoretical significance and can be transformed into relevant tools for the development of scientific and practical recommendations on the management of socio-economic systems. *Conclusions and prospects for further research.* The results of generalization of theoretical statements on the essence and content of the definitions of "socio-economic system" and "national economy" led to the conclusion about the impossibility of considering the economic subsystem (national economy) separately from other subsystems. The expediency and sufficiency of the use of the definition "national socio-economic system" as more acceptable for solving the dialectical unity of social and economic subsystems of society was proved. Further research will focus on the development of the methodical support for the identification of management contours on the basis of socio-economic descriptors.

Key words:

system, system descriptor, management outline, national socio-economic system, territorial locality.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ БАЗИС ИДЕНТИФИКАЦИИ ДЕСКРИПТОРОВ И КОНТУРОВ УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Постановка проблемы. Использование системного подхода к управлению социально-экономическими процессами связано с существованием имманентного противоречия, обусловленного высоким уровнем абстракции дефиниции "система" и значительным уровнем конкретности реальных экономических заданий. Отмеченный тезис нуждается в формализации дескрипторов социально-экономических систем и идентификации базовых контуров управления. *Целью статьи* является обоснованная необходимость использования системного подхода к построению конструкта социально-экономической системы на основе идентификации соответствующих дескрипторов и контуров управления. *Методологической основой исследования* стало сочетание в пределах системной парадигмы работок марксистской школы политической экономии, современного экономического мейнстрима и неортодоксальных течений. *Основной гипотезой исследования* стало предположение относительно возможности и целесообразности использования дескриптивной методологии идентификации систем к потребностям управления социально-экономическими системами. *Изложение основного материала.* На основании проведенного анализа обеспечен определенный базис для формирования соотношений соответствия дескрипторов национальной социально-экономической системы соответствующим аксиоматическим условиям и базовым компонентам. Доказано, что дуалистическое понимание человека как экономического и институционального базового элемента социально-экономической системы является полностью целесообразным к пониманию сущности национальной экономики. Институты следует рассматривать как структуру связей, которые сочетают элементы в единую целостность. Доказано, что государство и его институты играют диалектическую роль в обеспечении целостного существования национальной социально-экономической системы рыночного типа. *Оригинальность и практи-*

ческая значимость исследования. Полученный теоретико-методологический концепт имеет теоретическую значимость и может быть трансформирован в соответствующий инструментарий разработки научно-практических рекомендаций по управлению социально-экономическими системами. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Результаты обобщения теоретических положений относительно сущности и содержания дефиниций "социально-экономическая система" и "национальная экономика" обусловили вывод относительно невозможности рассмотрения экономической подсистемы (национальной экономики) отдельно от других подсистем. Доказана целесообразность и достаточность использования дефиниции "национальная социально-экономическая система" как более приемлемой для решения диалектического единства социальной и экономической подсистем общества. Дальнейшие исследования будут направлены на разработку методического обеспечения идентификации контуров управления на основе социально-экономических дескрипторов.

Ключевые слова:

система, системный дескриптор, контур управления, национальная социально-экономическая система, территориальная локальность.

Постановка проблеми. Результатом проведеного методологічного пошуку, відображеного в наших попередніх роботах [1, 2], стало обґрунтування доцільності використання дескриптивного гносеологічного визначення систем. Отже, система ідентифікувалась як здатна до саморозвитку цілісність, утворена достатньою сукупністю елементів, здатних до самовідтворення й відносно самостійного функціонування, та поєднаних мережею істотних структурних, генетичних та субординаційних зв'язків. В якості базового методологічного конструкта використовувалося шість базових компонентів: A1 – характеристика вихідних утворень (елементів, складових); A2 – характеристика сполучень вихідних утворень; α – фіксація відносин та зв'язків між вихідними утвореннями; β_1 – характеристика отриманого утворення; β_2 – фіксація функціонування отриманого утворення; γ – наявність додаткових характеристик. Перші п'ять перелічених компонентів ідентифікують систему через тріаду «елементи – зв'язки – цілісність», а компонент « γ » забезпечує конкретизацію дефініції та створює підґрунтя для визначення певних класів систем [1].

Разом з тим, слід зазначити, що використання системного підходу до управління саме соціально-економічними процесами не є ідеальним. Це пов'язано з іманентним протиріччям, обумовленим високим рівнем абстракції дефініції «система», з одного боку, та значним рівнем конкретності реальних економічних завдань, розв'язання яких передбачається шляхом системної теорії, з другого боку. Зазначене обумовлює необхідність подальшого методологічного аналізу з метою формалізації дескрипторів соціально-економічних систем та ідентифікації базових контурів управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Перші комплексні нароби саме з системного уявлення функціонування суспільства (соціально-економічних систем) належать марксистській течії економічної науки. В дослідженнях К. Маркса та Ф. Енгельса була зроблена вдала спроба узагальнення закономірностей дослідження та пізнання цілісних об'єктів. В наш час у соціально-економічному контексті проблема системного дослідження отримала визначальний поштовх після розробки «системної парадигми» Я. Корнаї [3] та концепції сферного підходу до розуміння соціально-економічних систем радянського філософа Л. Семашко [4]. Сучасний економічний мейнстрім (Г. Башнянин, А. Алієва, В. Весніна та С. Воловікова) також активно використовує термін «соціально-економічна система» [5]. Результати аналізу публікацій з даної тематики свідчать про значні нароби, але переважно в межах навчальних посібників та підручників. Нечисленні публікації наукового спрямування мають несистемний характер.

Метою статті є обґрунтована необхідність використання системного підходу до побудови конструкту соціально-економічної системи на підґрунті ідентифікації відповідних дескрипторів та контурів управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний економічний мейнстрім активно використовує термін «соціально-економічна система» та, в залежності від ступеню відокремлення системи з оточуючого середовища, передбачає економічний або соціальний підхід. Вважаємо, що безпосереднє формування абстрактного визначення соціально-економічної системи є недоцільним (ні шляхом визначення найбільш адекватного тракту-

вання, ні шляхом синтезу). Важливим є ідентифікація якісних та кількісних характеристик системи, а отже не параметрів єдності, а суттєвих відмінностей. Разом з тим, вважаємо за доцільне сконцентрувати увагу саме на системному баченні соціально-економічних процесів, системних концептуальних схемах та зразках розв'язання задач.

Діалектика сформованого завдання полягає у сутності самого системного аналізу. Системні настанови (загальність теорії систем) обумовлює необхідність ідентифікації універсальних властивостей, закономірностей розвитку соціально-економічних систем. Таке абстрагування призводить до природного виключення з аналізу національних економічних та позаекономічних особливостей, притаманних окремим господарським системам. Навіть якщо це системи одного класу (наприклад, трансформаційні економіки) їх розвиток не є і не може бути однаковим. З іншого боку зв'язка «цілісність-обмеженість» соціально-економічної системи передбачає наявність відмінностей, що дозволяють відокремити конкретну систему з загального світового господарства. Отже, врахування специфічності, національної завантаженості об'єкту нашого дослідження є обов'язковою та необхідною умовою як в методологічному, так і в прикладному аспектах. Цей висновок споріднений з тезою професора Ю. Ольсевича «національний чинник не єдиний з детермінуючих чинників, але якщо теорії чимось розрізняються або співпадають, то це обумовлено різницею або збігом національних економічних інтересів» [6]. Таким чином, логічним є аналіз національних соціально-економічних систем, національного господарства, національної економіки. Відповідно до розглянутих раніш системних компонентів фокус дослідження зміщується на національну конкретизацію дефініції (компонент «γ»).

Наявні напрацювання вітчизняних та закордонних фахівців у сфері дослідження національних соціально-економічних систем носять дещо розрізнений характер. Перш за все, це стосується розуміння об'єкту проблеми. Результати аналізу публікацій з даної тематики свідчать про значні наробки, але переважно в межах навчальних посібників та підручників. Нечисленні публікації наукового спрямування мають несистемний характер. Так, у статті професорів А. Алієва, В. Весніна та С. Воловікова «Системність національної економіки та задачі її регулювання» відсутнє

пряме визначення терміну «національної економіки», але міститься характеристика компонентів національної економіки – економічної підсистеми, правової, соціальної та природно-екологічної складових [7]. Така точка зору є цілком неприйнятною. Національна економіка – це економіка обмежена певними національними межами, а соціальна підсистема не тільки не може бути складовою економіки, а є, з нашої точки зору, системою більш високого рівня. За своїм змістом дорівнюються дефініції «національна економіка», «економічна система» та «народне господарство» у роботі Ю. Іоди. Авторка наполягає на розумінні національної економіки як державно оформленому соціально-економічному утворенні, між суб'єктами якого переважним засобом зв'язку виступає ринок [8]. В даному випадку має місце вже загадана методологічна помилка, до того ж, єдиною детермінантною взаємозв'язків між суб'єктами виступає тільки ринок, що набагато звужує розуміння змісту соціально-економічних зв'язків.

Професор Г. Залозна у своєму дослідженні використовує термін національно-державна економічна система: історично сформована в певних територіальних межах специфічна сукупність взаємодіючих та взаємозалежних елементів, локальність яких по відношенню до загального економічного середовища забезпечується відповідними державними інститутами [9]. На схожому розумінні національної економіки як механізму забезпечення відтворення економічних систем в межах державних утворень наполягає і завідувач лабораторією ЦЕМІ РАН професор В. Демет'єв [10]. Якщо провести декомпозицію останніх двох визначень, то цілком логічне відокремлення двох складових: економічна система та держава. Вже на цьому етапі зрозумілі помилки методологічного плану. Держава як інститут політичної системи, що має верховну владу над усім суспільством, є результатом історичного розвитку суспільних відносин (продуктом соціальної еволюції). Це є логічним висновком майже з усіх теорій виникнення держави (за виключенням теологічної). Отже, обмеження всього комплексу взаємодій тільки компонентами держави та економічної підсистеми ігнорує наявність суспільства з притаманною йому сукупністю соціальних відносин.

Більшою послідовністю та системністю є визначення національної економіки запропоноване колективом авторів під керівництвом

професора В. Тарасевича «національна економіка являє діалектичну єдність взаємопов'язаних та взаємодіючих економічних суб'єктів, секторів та укладів... є елементом ноосфери – надскладної людинорозмірної системи універсального типу як суперечливої єдності людини і природи» [11]. Разом з тим, в цьому визначенні існує протиріччя з аксіоматичною умовою «єдине», а саме суб'єкти, сектори та уклади не є однопорядковими елементами. До того ж, компонент «у» (а це складова дефініції «національна») не має чіткої ідентифікації. Схожі проблеми містить визначення, запропоноване професором В. Решетило: «національна економіка - це єдина економічна система суспільства, в якій стабільними, динамічними, повторюваними й стійкими взаємозв'язками поєднані умови та фактори виробництва, його результати; це сукупність економічних агентів і економічних відносин, інститути, традиції, принципи та механізми господарювання, що у своїй взаємодії формують єдиний господарський механізм нації» [12]. У цьому трактуванні, по-перше, логічна та змістовна надлишковість притаманна термінам, що характеризують властивості системних взаємозв'язків: стабільність, повторюваність, стійкість. По-друге, до елементів складових системи віднесено різні компоненти - економічні агенти, умови, фактори виробництва, що не відповідає настановам системного аналізу. По-третє, категорія «механізм господарювання» за обсягом свого поняття значно більша ніж національна економіка. Господарчий механізм існує в межах певного історичного оточення, національних особливостей відтворення суспільства з усією сукупністю не тільки економічних, але й соціальних взаємозв'язків.

Можна впевнено констатувати, що у більшості проаналізованих визначень національної економіки об'єктом є не економічна підсистема, а господарство як воно є. Основний висновок проведеного аналізу полягає у неможливості розгляду економічної підсистеми (національної економіки) не залежно від інших підсистем. Будь-які спроби це зробити призводять або до вихолощення змісту, або до протиріччя системного характеру. Використання терміну національна економіка (принаймні у існуючому у широкого загалу розумінні) є некоректним.

Дуалізм розвитку соціально-економічної системи знаходить своє логічне пояснення у працях К. Поланьї «жодне суспільство не

може обходитися без системи, спрямованої на забезпечення порядку у сфері виробництва та розподілу благ... це не обумовлює існування самостійних економічних інститутів незалежних від інститутів соціальних: економічний порядок звичайно є функцією від соціального, причому другий забезпечує перший» [13]. Обмеженість економічної системи, спрямованої на задоволення потреб виключно економічними благами, обумовлена її неспроможністю до створення позаекономічних благ. Існування економічної системи без соціальної неможливо, як і навпаки.

Результати аналізу напрацювань представників різноманітних наукових шкіл (від класиків до сучасного «мейнстріму» та неортодоксальних течій) призводить до логічного висновку про примат розуміння людини як базового елементу соціально-економічної системи. Разом з тим, у економічних дослідженнях чітко позначені дві кардинально протилежні позиції щодо принципів функціонування людини. Відповідно до першої позиції, основним елементом є індивід з його потребами (методологія індивідуалізму) і загальний стан системи, обумовлений функціонуванням та настановами такої «економічної людини». За другою (більш системною на наш погляд) – функціонування людини обумовлюється системою, її інтегративними властивостями та законами композиції. Ця неортодоксальна позиція передбачає, що функціонування людини детерміновано не егоїстичними, а соціальними коренями поведінки, пріоритетами кооперації та співпраці.

Професор НДУ ВШЕ В. Автономов (як представник мейнстріму) наполягає, що однією з важливіших підвалин сучасної науки є саме «економічна людина» – необхідна епістемологічна абстракція та модель, максимально наближена до реальної людської поведінки [14]. З точки зору представників інституціональної течії, постулат «економічної людини» є абстракцією, а отже, не розкриває інституційного підґрунтя суспільного функціонування, не враховує чинник обмеженої раціональності. Ця модель є тільки непереконливою формалізацією. Реальна людина є продуктом попередніх поколінь, національної спадщини у формі інстинктів, звичок та соціальних концепцій. Моделі «економічної людини» протиставляється концепт «людини інституційної». Як зазначається у дослідженні «Homo institutus – Людина інституційна» ця

теоретична конструкція виникає коли нераціональний, повністю обмежений визначеною йому зовні роллю агент протиставляється повністю раціональному, ізольованому від соціального оточення та спрямованому на максимізацію корисності індивіду [15].

На нашу думку, наведені вище концепції «людини економічної» та «людини інституціональної» незважаючи на формальне протиріччя є діалектичною єдністю одного і того суб'єкта. Економічні настанови передбачають раціональність поведінки, здатність до мінімізації витрат та максимізації добробуту. Настави інституціональні, навпаки, обумовлюють підлеглість людини формальним та неформальним нормам, настановам світогляду та моралі.

Результати проведеного аналізу забезпечують певне підґрунтя для формування співвідношень відповідності дескрипторів національної

соціально-економічної системи відповідним аксіоматичним умовам та базовим компонентам (табл. 1).

Отже, дуалістичне розуміння людини як економічного та інституційного базового елементу соціально-економічної системи є цілком доцільним та придатним до розуміння сутності національної економіки. Інститути, у свою чергу, слід розглядати як структуру зв'язків, що поєднують елементи у єдину цілісність. До такого розуміння соціально-економічної системи досить близька теорія господарського порядку В. Ойкена.

Територіальна локальність простору сталої взаємодії економічних агентів (превалювання національного над глобальним) є саме тим якісним індикатором, що в нашому випадку конкретизує загальну дефініцію «соціально-економічна система» до рівня національної економіки.

Таблиця 1 – Відповідність дескрипторів національної соціально-економічної системи аксіоматичним умовам

Аксіоматичні умови системності	Базові системні компоненти	Дескриптори національної соціально-економічної системи (національної економіки)
Множина об'єктів	A1, A2	достатня кількість економічних агентів, спроможних до самовідтворення та відносно самостійного функціонування, й детермінованих інституційними законами композиції
Достатність		
Єдине		
Єдність	α	інституційна архітектоніка (інституційна матриця) як сукупність формальних та неформальних правил (законів) композиції
Існування	β_1	цілісність як здатність до самовідтворення об'єктного складу системи та структури зв'язків
	β_2	упорядковане функціонування та безпека обумовлена існуванням держави як форми політичної організації суспільства
	γ	- територіальна локальність простору сталої взаємодії економічних агентів (превалювання національного над глобальним); - рівень соціалізації; - рівень державного втручання та ін.

Джерело: складено авторами

У випадку, коли у територіальній обмеженості (локальності) домінує національна специфіка, така соціально-економічна система схильна до самовідтворення національної самодостатності та ідентичності, що робить її менш залежною від глобальних тенденцій. Особливу роль у забезпеченні існування

та упорядкованому функціонуванні національної соціально-економічної системи відіграє держава. Як політична форма організації суспільства вона втілює у собі суспільні інтереси (в ідеальному випадку), забезпечує безпеку суспільства та усіх його членів, створює умови до збереження територіальної цілісності та культурно-історичної індивідуальності.

Отже, національна економіка (у контексті нашого дослідження) ідентифікується як державно-політичне утворення, що локалізоване в історичних, географічних, етнічних, політичних та економічних межах.

Визначальна роль держави знаходить свій прояв і через таку форму усупільнення, як перехід у державну власність продуктивних сил, природних ресурсів та елементів власності на робочу силу. В умовах превалювання ринкового типу господарства державне усупільнення більш за все пов'язується з формуванням державної монополії на управління та регулювання процесів суспільного відтворення. Держава відіграє діалектичну роль у забезпеченні цілісного існування національної економіки ринкового типу: самостійність та обмежена свобода економічних агентів є базовою умовою суспільного відтворення, але стабільність цього процесу та мінімізація негативних зовнішніх ефектів неможлива без державної координації споживачів та виробників. Ще один аспект – це фінансова роль держави, що у першому наближенні реалізується через розподіл значної частки національного доходу через державний бюджет. Значна роль держави знаходить свій прояв і через специфічну властивість соціалізації: урахування та узгодження інтересів економічних агентів, соціальних груп та суспільних об'єднань при формуванні та реалізації загальнодержавної стратегії соціально-економічного розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати узагальнення теоретичних положень щодо сутності та змісту дефініцій «соціально-економічна система» та «національна економіка» обумовили висновок щодо неможливості розгляду економічної підсистеми (національної економіки) окремо від інших підсистем. Доведена доцільності та достатність використання дефініції «національна соціально-економічна система» як більш придатної для розв'язання діалектичної єдності соціальної та економічної підсистем суспільства. Отримані результати забезпечують методологічне підґрунтя для формування співвідношень відповідності дескрипторів національної соціально-економічної системи відповідним аксіоматичним умовам та базовим компонентам. Дуалістичне розуміння людини як економічного та інституційного базового елементу соціально-економічної системи є цілком доцільним та придатним до розуміння сутності національної економіки. Інститути, у

свою чергу, слід розглядати як структуру зв'язків, що поєднують елементи у єдину цілісність. Доведено, що держава та її інститути відіграють діалектичну роль у забезпеченні цілісного існування національної соціально-економічної системи ринкового типу: самостійність та обмежена свобода економічних агентів є базовою умовою суспільного відтворення, але стабільність цього процесу та мінімізація негативних зовнішніх ефектів неможлива без державної координації споживачів та виробників.

Література

1. Бурлуцька С. В. Системний підхід до управління проектами. *Часопис економічних реформ*. 2020. № 3 (39). С. 11–19.
2. Бурлуцька С. В. *Стратегія забезпечення пружності сталого розвитку національної економіки: теорія та практика*: монографія. Наук. ред. Н. Ю. Рекова. Дніпро: Середняк Т. К., 2016. 320 с.
3. Карнаи Я. *Дефицит*. Москва: Наука, 1990. 607 с.
4. Семашко Л. М. *Сферный подход: Философия, демократия, рынок, человек*. Москва: Нотабене, 1992. 368 с..
5. Башнянин Г. І. *Товарні економічні системи і становлення ринкових структур. Економічні системи*: монографія. Т. 2. За ред. проф. Г. І. Башнянина. Львів: ЛКА, 2011. С. 22–71.
6. Ольсевич Ю. Я. *Влияние хозяйственных реформ в России и КНР на экономическую мысль Запада*. Москва: Мысль. 2007. 372 с.
7. Алиев А., Веснин В., Воловиков С. Системность национальной экономики и задачи ее государственного регулирования. *Бизнес в законе*. 2013. №6. С. 230–234.
8. Иода Ю. Влияние государственных экономических интересов на процесс самоутверждения национальной экономики. *Социально-экономические явления и процессы*. 2011. №10. С. 75–83.
9. Залозная Г. М. Сущность национально-государственных экономических систем. *Вестник ОГУ*. 2004. №8. С. 28–34.
10. Дементьев В. Теория национальной экономики и мезоэкономическая теория. *Российский экономический журнал*. 2002. № 4. С. 71–78.
11. Білоцерківець В. В. *Національна економіка*: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.

За ред. В. М. Тарасевича Київ: Центр учбової літератури. 2009. – 280 с.

12. Національна економіка: навч. посібник / за заг. ред. В. П. Решетило. Харків: ХНАМГ. 2009. 386 с.

13. Поланьи К. Саморегулирующийся рынок и фиктивные товары: труд, земля и деньги. *THESIS*. 1993. Вып. 2, Т. 1. С. 10–17.

14. Автономов В. *Модель человека в экономической науке*. Санкт-Петербург: Экономическая школа, 1998. 230 с.

15. *Homo institutus - Человек институциональный: монография*. Под ред. О. В. Иншакова. Волгоград: изд-во ВолГУ, 2005. 854 с.

References

1. Burlutska, S. V. (2020) Systemic Approach to Project Management. *Time description of Economic Reforms*, 3 (39), 11–19.

2. Burlutska, S. V. (2016) *Strategy for ensuring the resilience of sustainable development of the national economy: Theory and Practice: a monograph*. Scientific editor N. Y. Rekova. Dnipro: Serednyak T. K, 320.

3. Karnai, J. (1990) *Deficit*. Moscow: Nauka, 607.

4. Semashko, L. M. (1992) *Sphere Approach: Philosophy, Democracy, Market, Man*. Moscow: Notabene, 368.

5. Bashnyanin, G. I. (2011) *Commodity Economic Systems and the Formation of Market Structures. Economical Systems: Monograph*. Т. 2. Edited by Prof. G. I. Bashnyanin. Lviv: LCA, 22-71.

6. Olsevich, Y. Я. (2007) *Influence of Economic Reforms in Russia and China on the Economic Thought of the West*. Moscow: Mysl. 372.

7. Aliev, A., Vesnin, V., Volovikov, S. (2013). Systemic nature of the national economy and the tasks of its state regulation. *Business in the law*, 6, 230–234.

8. Ioda, Y. (2011) The influence of state economic interests on the process of self-assertion of the national economy. *Socio-economic phenomena and processes*, 10, 75–83.

9. Zaloznaya, G. M. (2004) The essence of national-state economic systems. *Vestnik OGU*, 8, 28–34.

10. Dementiev, V. (2002) The theory of national economy and mesoeconomic theory. *Russian economic journal*, 4, 71–78.

11. Bilotserkivets, V. V. (2009) *National Economy: Tutorial for Students of Higher Education*. Ed. by V. Tarasiewicz Kyiv: Center of academic literature, 280.

12. *National Economy: Tutorial* (2009). Ed. by V. P. Reshetilo. P. Reshetilo. Kharkiv: HNAMEG, 386.

13. Polanyi, K. (1993). The self-regulating market and fictitious goods: labor, land and money. *THESIS*, 2(1), 10–17.

14. Avtonomov, V. (1998) *The human model in economic science*. Sanct-Peterburg: Ekonomicheskaya shkola, 230.

15. *Homo institutus - An Institutional Man* (2005). a Monograph. Ed. by O. V. Inshakov. Volgograd: Volgograd State University Press, 854.

Стаття надійшла до редакції : 20.09.2021 р.

Стаття прийнята до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Бурлуцька С. В. *Методологічні підгрунття ідентифікації дескрипторів та контурів управління соціально-економічних систем* / С. В. Бурлуцька, С. В. Бурлуцький // *Часопис економічних реформ*. – 2021. – № 4 (44). – С. 92–99.

NORTHERN AGRICULTURE GOVERNANCE IN FOOD SECURITY

DOI: 10.32620/cher.2021.4.14

Formulation of the problem. Agriculture and commercial economy of the Northern zone developed together with the development of the territory, is a way of life of the peoples rooted here. It was based on centuries-old agricultural traditions taking into account the extreme harsh natural conditions and agricultural features. The agro-industrial farm is designed to provide the population with biologically complete local food products, perform a social function. *The purpose of the article* is the sustainable development of agricultural production, providing an increase in the level of food self-sufficiency of the population of the northern territories on the example of the Komi Republic. *The subject* of the study is the process of managing the sustainable development of the agricultural sector. *The research methods* used were systematic, comparative analysis, analogies, statistical, generalization of accumulated experience. *The hypothesis of the study.* The development of local agricultural production will increase food self-sufficiency, which will lead to savings in investments in transport, reduce product losses and improve its quality. *Presentation of the main material.* The possibilities and limitations of the development of northern agriculture are revealed. The trends in the development of the agricultural sector in the 1960s-1980s and in the conditions of market transformations are considered. The reasons for the decline in agricultural production, the reduction of the coefficient of food self-sufficiency are established. Priorities for the development of agriculture have been determined. *Practical significance.* Conclusions and recommendations can be taken into account by the Ministry of Agriculture and Consumer Market of the Komi Republic and other government bodies when determining the directions for improving state policy on the development of the agricultural sector. *Conclusions of the study.* Sustainable development of agriculture and increasing food self-sufficiency will require strengthening innovative modernization, the formation of a multi-layered agrarian economy, improving the economic mechanism, priority development of rural infrastructure, improving the level and quality of life of peasants.

Key words:

agriculture, food security, food self-sufficiency, features, trends and directions of development, market reforms.

УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКИМ ГОСПОДАРСТВОМ ПІВНІЧНОГО РЕГІОНУ В СИСТЕМІ ПРОДОВОЛЬЧОВОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. Сільське та промислове господарство зони Півночі розвивалося разом із освоєнням території, є способом життя вкорінених тут народів. Воно ґрунтувалося на багатовікових сільськогосподарських традиціях, що враховують екстремальні суворі природні умови та аграрні особливості. Агропромислове господарство призначене для забезпечення населення біологічно повноцінними місцевими продуктами харчування, виконанням соціальної функції. *Метою статті* є сталий розвиток виробництва аграрної продукції, що забезпечує підвищення рівня продовольчого самозабезпечення населення північних територій з прикладу Республіки Комі. *Предмет дослідження* – процес управління сталим розвитком аграрного сектора. Як методи дослідження застосовувалися системний, порівняльний аналіз, аналогії, статистичні, узагальнення накопиченого досвіду. *Гіпотеза дослідження.* Розвиток місцевого аграрного виробництва дозволить підвищити продовольчу самозабезпеченість, що призведе до економії інвестицій у транспорті, зменшення втрат продукції та покращення її якості. *Виклад основного матеріалу.* Виявлено можливості та обмеження розвитку північного сільського господарства. Розглянуто тенденції розвитку аграрного сектора у 1960-1980-ті рр. та в умовах ринкових перетворень. Встановлено причини спаду виробництва аграрної продукції, скорочення

¹ **Іванов Валентин Олександрович**, д-р екон. наук, професор, головний науковий співробітник, Інститут соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі наукового центру Уральського відділення РАН, м. Сиктивкар, Республіка Комі, Росія.

Ivanov Valentin, Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Institute of Socio-Economic and Energy Problems of the North Komi Scientific Center of the Ural Branch of the Russian Academy of Sciences, Syktyvkar, Komi Republic, Russia.

ORCID ID: 0000-0002-1934-5274

e-mail: ivanov@iespn.komisc.ru

коєфіцієнта продовольчого самозабезпечення. Визначено пріоритети розвитку сільського господарства. *Оригінальність та практичне значення дослідження.* Висновки та рекомендації можуть бути враховані Міністерством сільського господарства та споживчого ринку Республіки Комі та іншими органами управління при визначенні напрямів удосконалення державної політики щодо розвитку аграрної сфери. *Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень.* Стійкий розвиток сільського господарства та підвищення продовольчого самозабезпечення потребуватиме посилення інноваційної модернізації, формування багатокладної аграрної економіки, удосконалення економічного механізму, пріоритетного розвитку сільської інфраструктури, підвищення рівня та якості життя селян.

Ключові слова:

сільське господарство, продовольча безпека, продовольче самозабезпечення, особливості, тенденції та напрямки розвитку, ринкові реформи.

УПРАВЛЕНИЕ СЕВЕРНЫМ СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВОМ В СИСТЕМЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Постановка проблемы. Сельское и промышленное хозяйство зоны Севера развивалось вместе с освоением территории, является образом жизни укоренных здесь народов. Оно основывалось на многовековых сельскохозяйственных традициях учитывающих экстремальные суровые природные условия и аграрные особенности. Агропромышленное хозяйство предназначено для обеспечения населения биологически полноценными местными продуктами питания, выполнения социальной функции. *Целью статьи* является устойчивое развитие производства аграрной продукции, обеспечивающей повышение уровня продовольственного самообеспечения населения северных территорий на примере Республики Коми. *Предмет исследования* – процесс управления устойчивым развитием аграрного сектора. В качестве методов исследования применялись системный, сравнительного анализа, аналогий, статистической, обобщения накопленного опыта. *Гипотеза исследования.* Развитие местного аграрного производства позволит повысить продовольственную самообеспеченность, что приведет к экономии инвестиций в транспорт, уменьшению потерь продукции и улучшению ее качества. *Изложение основного материала.* Выявлены возможности и ограничения развития северного сельского хозяйства. Рассмотрены тенденции развития аграрного сектора в 1960-1980-е гг. и в условиях рыночных преобразований. Установлены причины спада производства аграрной продукции, сокращения коэффициента продовольственного самообеспечения. Определены приоритеты развития сельского хозяйства. *Оригинальность и практическое значение исследования.* Выводы и рекомендации могут быть учтены Министерством сельского хозяйства и потребительского рынка Республики Коми и другими органами управления при определении направлений совершенствования государственной политики по развитию аграрной сферы. *Выводы исследования.* Устойчивое развитие сельского хозяйства и повышение продовольственного самообеспечения потребует усиления инновационной модернизации, формирования многоукладной аграрной экономики, совершенствования экономического механизма, приоритетного развития сельской инфраструктуры, повышения уровня и качества жизни крестьян.

Ключевые слова:

сельское хозяйство, продовольственная безопасность, продовольственное самообеспечение, особенности, тенденции и направления развития, рыночные реформы.

Formulation of the problem. The agri-food sector and its main link, agriculture, play a decisive role in strengthening food security. The northern and arctic territories can make a significant contribution to solving the country's food problem. Here, agriculture and fishing are intended to provide the population with biologically valuable local food products, and to fulfill a social function. In the zone of the North and the Arctic, where, due to long distances, underdeveloped transport, a sparse network of settlements, low population density, agriculture can be considered as social entrepreneurship [1].

In remote rural areas, agriculture solves the problem of providing socially unprotected segments of the population with jobs and social organizations with fresh high-grade products. Agrarian enterprises and peasant farms are engaged in maintaining roads in the winter, helping the population with the procurement of firewood, plowing gardens, haymaking and other activities. Maintaining the social function of agricultural entrepreneurship in areas with unfavorable conditions will require incomparably less government spending than the creation of new jobs in other areas for the indigenous peoples

here. In recent years, social agriculture has attracted more and more attention of scientists [2-7].

Analysis of recent research and publications. Certain aspects of the development of the agrarian industry and food supply for the population of the northern and arctic territories of Russia and foreign countries are considered in a number of publications [8-12]. However, they do not pay enough attention to the role of agriculture and fishing in increasing the level of self-sufficiency in local products, the production of high-quality and safe food. It is from the standpoint of the development of local agricultural production that the author examines the strengthening of the food security of the Komi Republic.

The purpose of the article is the sustainable development of agricultural production, providing an increase in the level of food self-sufficiency of the population of the northern territories on the example of the Komi Republic.

Presentation of the main material. Agriculture in the northern region is developing under the influence of a number of restrictions and favorable conditions and factors. Natural conditions and, above all, the climate, soil quality, and the growing season hinder the effective development of agricultural production. Especially unfavorable conditions for agriculture are in the Far North, where tundra soils prevail and thermal resources are extremely limited.

Agricultural development and food self-sufficiency are influenced by limited agricultural resources. In the Komi Republic, in comparison with Russia, the per capita supply of potato crops is 22.5 times lower, vegetables - 200, cattle - 3.4 times, pigs - 3.5 times.

The agricultural sector is also characterized by other restrictions, the main of which are:

- over the years of reforms, due to a sharp decline in investment, the material and technical base of agricultural production was destroyed. Investments in fixed assets in agriculture in the total amount of investments decreased over 1990 - 2019. from 5.7 to 0.8%, with the share of agriculture in the gross regional product equal to 1.4%. The rate of decline in investment in the agricultural sector is more than four times higher than in the republic as a whole;

- limited access of small and medium-sized forms of the agricultural economy to markets for products, material, technical, financial resources and information and consulting services;

- the level of remuneration in agriculture is half of the republican indicator. In the pre-reform period, it reached 81%;

- depopulation of rural areas, especially districts remote from the capital of the republic (Izhemsky, Ust-Tsilemsky, Udorsky, Ust-Kulomsky, Troitsko-Pechorsky, Koigorodsky). 1990-2019 the average annual rate of decline in the rural population due to outflow and natural decline amounted to 5.5%. Since the mid-2000s. in the countryside, the mortality rate is growing, which exceeds the birth rate. During the years of market reforms in the republic, the number of rural population due to outflow and natural loss decreased by 122.7 thousand people, or 40%. Average density for 1990-2019 decreased from 1.3 to 0.8 people. The number of settlements without population increased 4.5 times;

- an increase in abandoned land plots (empty houses) in rural areas. The results of the 2016 agricultural census showed that 28% of households in the republic did not carry out agricultural activities. In 2006 this figure was 12%. In 2016, the share of personal subsidiary plots with abandoned land plots (empty houses) in rural settlements was 20%, gardeners, summer residents and truck farmers - 28%;

- deterioration of the demographic situation in the countryside and human resources in the agricultural sector. The share of the rural population under the working age decreased from 28.9% in 1989 to 21.7% in 2018, of the working age, respectively, from 57.2 to 50.6%, and the share of people over working age increased from 13.9 to 27.7%. The deterioration of the demographic situation in the countryside will lead to a reduction in the number of labor potential, its aging and, in the future, will become a factor limiting the development of the rural economy;

- underdevelopment and degradation of rural infrastructure facilities. On-farm paved roads account for 37%. Only 2% of personal subsidiary plots are connected to gas supply networks. During the years of market reforms, the construction of rural roads and medical institutions stopped;

- utility systems (water supply, heating, sewerage) have high wear and tear and are subject to frequent accidents. Improvement of the housing stock in rural areas is 2-3 times lower than the average Russian level. The value of the integral indicator of the comfort of housing and communal conditions in areas with a completely rural population is 1.3 times lower than the average value for Komi [13].

Unfavorable conditions for the development of agriculture hinder the self-sufficiency of the population with local foodstuffs. In 2019, the level of self-sufficiency of the population of the Komi Republic was 67%, vegetables - 19, meat - 37, milk - 26, eggs - 49%. The level of self-sufficiency is especially low in the arctic regions of the republic. Now these figures are respectively - 9%, 4%, 18% and 21%.

The basis of food supply for the population is formed by the import of food products from other regions and from abroad. Heat-loving products (melons, fruits), most types of food

products of industrial processing, such as sugar, tea, vegetable oil, flour, cereals, canned vegetables, most of meat, dairy and vegetable products are fully imported. In 2019, 44.5 thousand tons of meat and meat products were brought to the Komi Republic, which is 178% of the size of its own production, 153.8 thousand tons of milk and dairy products (279%), 160 million pcs. eggs (132%), 60.8 thousand tons of vegetables and melons (416%). At present, the share of imports of food products of animal origin from the size of their own production exceeds this indicator in 1990 (Table 1).

Table 1 – **Import of food products to the volume of own production in the Komi Republic, %**

Products and services	1990	2000	2005	2010	2015	2017	2018	2019
Meat and meat products	166	287	315	289	210	195	182	178
Milk and dairy products	156	126	204	289	309	314	300	279
Eggs and egg products	6	67	60	68	112	95	112	132
Potato	33	0,2	4	29	2	23	30	36
Vegetables and melons and gourds	538	157	216	305	279	376	310	416

Source: calculated by the author

Let's note the favorable conditions and factors for the development of the agricultural sector. The agro-natural potential of the southern and central regions ensures efficient production of potatoes, local vegetables, and fodder. Agroclimatic resources make it possible to obtain, using modern technologies, the yield of potatoes 200 - 300 c / ha, vegetables - 300 - 400 c / ha, grain (in the southern regions) - 20 - 30 c / ha, hay of perennial grasses - 40 - 50 c / ha ...

Favorable conditions for the development of livestock and reindeer husbandry. The farmland is dominated by natural hayfields and pastures. There are 3 hectares of forage lands per hectare of arable land in the republic. Large tracts of floodplain meadows are of particular national economic value, the potential for collecting forage from which exceeds 150 thousand tons of forage. units The region has 9.5 million hectares of reindeer pastures.

To improve the food supply of the population, there are significant fish resources and the potential for increasing the collection and processing of wild plants.

Almost round-the-clock natural light in the subarctic zone and sufficient moisture during the growing season ensure rapid growth and the ability of plants to accumulate a large supply of organic matter in a short time. Due to the long daylight hours, the grasses here grow with increased intensity, which allows for 70-80

growing days to accumulate such an amount of green mass, which is formed in the southern regions within 180 days [14, p. 24].

The republic has the potential for the production of organic products [15]. Factors that have a positive effect on the development of organic agriculture include: a significant reserve of agricultural land suitable for the production of organic products; favorable ecological situation in rural areas; the cold climate of the republic determines a smaller set of pests and diseases of plants in the open field than in the more southern regions of Russia; sufficiently developed potential of agricultural science to conduct research in the field of agricultural biologization; availability of technologies for the production of organic products, high demand of the population for organic products [16]. From the sale of organic products, you can get a kind of rental income.

Exceptionally favorable conditions are created for the development of greenhouse vegetable growing on an industrial basis using the thermal waste of gas compressor stations. The heat of such stations can also be used for artificial drying and briquetting of herbs.

The products of traditional industries (reindeer husbandry, fishing, hunting, picking wild mushrooms and berries) are competitive not only on the regional, but also on the national and international markets. In addition to reindeer meat

and products of its processing, antlers, endocrine-enzyme raw materials and reindeer blood are in great demand abroad, primarily in Asian countries.

As a prerequisite for the technical, technological and socio-economic development of the agricultural sector, the industrial nature of the economy is used, which makes it possible to channel significant financial resources for the modernization of the industry and the comprehensive development of rural areas.

Agrarian science is well developed in the Komi Republic. At present, the Institute of Agrobiotechnology, the Institute of Biology, the Institute of Physiology, the Institute of Chemistry and the Institute of Socio-Economic Energy Problems of the North of the Federal Research Center of the Komi Scientific Center of the Ural Branch of the Russian Academy of Sciences are engaged in the study of agricultural issues. Scientific research on agriculture in the republic is carried out by more than 50 employees, including 12 doctors and 20 candidates of sciences.

Economic science has always been distinguished by increased attention to the development of northern agriculture and rural areas. Agro-economic research in the Komi Republic for more than 70 years is shown in [17]. In their research, agricultural economists proceed from the following basic provisions:

- the village and the agricultural sector perform the most important national economic functions - production (food security), socio-demographic, cultural, environmental,

recreational, spatial and communication, social control, political;

- the socio-economic development of the village is considered in close relationship with the city, which provides the village with industrial goods and services, training of qualified personnel, scientific and information services;

- rural areas and the agrarian sector in the North and the Arctic can develop steadily with all-round state support;

- State policy for the development of rural areas and agricultural policy should be interconnected and take into account local conditions.

Assessing the prospects for agricultural economic research, we note the following. Reform of higher education destroyed the "root system" of the reproduction of scientific personnel in the periphery.

The 30-year period preceding the market reforms of the 1990s was the most favorable in the development of agriculture in the Komi Republic. In the republic, the average annual growth rate of production per capita in the period 1960-1980. amounted to 1.5%, per unit of land area - 4.3, labor productivity in the public sector - 4.4%. Moreover, the indicators of agricultural crop yield, milk yield, average daily gain in live weight of pigs exceeded in general in the Northern region.

The dynamics of gross agricultural output and livestock production (excluding milk production for 1981-1985) was positive, as evidenced by the data in Table 2.

Table 2 – Average annual growth in agricultural production in the Komi Republic, %

Years	Potatoes	Vegetables	Milk	Meat of all kinds	Eggs
1961-1965	7,4	5,8	2,8	5,2	25,8
1966-1970	1,7	-0,8	3,0	2,3	19,8
1971-1975	3,7	2,5	1,7	5,1	18,8
1976-1980	-1,7	1,1	1,6	5,1	11,0
1981-1985	-1,1	1,3	-0,5	4,2	6,7
1986-1990	-0,2	0,9	1,0	5,0	4,6

Source: calculated by the author

The highest growth rates were observed in the volume of poultry and pork. In 1970-1990, with a general increase in meat of all types by 2.4 times, the production of poultry meat increased by 10.8 times, pork - by 4.2 times. This is the result of the implementation of the program for the industrial development of poultry and pig breeding.

In the pre-reform period, five poultry farms functioned in the republic: (four for the production of eggs and one for growing broilers) and one pig complex in the village of. Zelenets Syktyvdinsky district. Poultry farms with established industrial production were located near Syktyvkar, Vorkuta, Inta and Ukhta. All production processes were mechanized. The share of poultry farms in the production and sale

of products by public sector farms reached 99.7%. The transfer of poultry farming to an industrial basis made it possible to practically solve the problem of meeting the needs of the population in eggs and poultry meat.

The strategy for the development of the agri-food sector in the pre-reform period was determined by the intensification of agriculture based on the development of its material and technical base, which was gradually aligned with industry. The development of the material and technical base was achieved by the investment policy. The volume of investments in comparable prices on average for 1986-1990 compared to 1976-1980. increased by 38%, which made it possible to significantly strengthen the material and technical base of the industry.

For 1965-1990 capital-labor ratio increased 11.4 times, capital-labor ratio - 9.4 times, electric-labor ratio - 12.4 times. The fleet of tractors increased 2.7 times, forage harvesters - 4.2 times, potato harvesters - 25 times, milking machines - 3 times. The level of mechanization of sowing and planting of vegetables increased from 18 to 91%, mowing of all types of plants - from 30 to 100, harvesting of potatoes - from 42 to 100, including combines - from 5 to 38%. In 1990, the level of complex mechanization at cattle farms was 54%, at milk production complexes - 75% and pork - 80%.

The consequence of the mechanization of production processes was a significant reduction in labor costs for the production of a unit of the main types of agricultural products.

Conclusions and prospects for further research. The study of the state of the agricultural sector and food self-sufficiency in the pre-reform and market periods allows us to draw the following conclusions and recommendations. The objective prerequisites for the development of the agri-food sector in the northern and arctic territories are due to the provision of the population living here with fresh biologically complete food, the solution of the employment problems of indigenous ethnic groups, their preservation of the historical way of life, the control of prices for imported food, sustainable development of rural areas, and ensuring the country's food sovereignty. Maintaining the social function of the agricultural sector in areas with unfavorable conditions will require incommensurably less government spending than creating new jobs in other areas of the rural economy.

1. Unfavorable extreme conditions of agriculture, low rural population and poor provision of biological resources, underdevelopment of the agro-food sector, high dependence of agriculture on financial support restrain the population's self-sufficiency in food. The basis of food supply is formed by the import of food from other regions of the country and imports.

2. The most favorable for the development of the agricultural sector and the provision of local food products was the 30-year period preceding modern market reforms. The agrarian policy of the 1960s-1980s, aimed at accelerating the pace of intensification and industrialization of agricultural production, ensured a steady increase in production, labor productivity, and an increase in the level and quality of life of peasants. In the early 1990s. in the republic, the normative minimum volume of foodstuffs necessary for sustainable life support was produced.

3. Market transformation was accompanied by the destruction of the material and technical base of agriculture, a sharp reduction in cultivated land, livestock, number of workers, deterioration of their professional level and quality of life, a drop in agricultural production, especially in collective farms in the rural periphery. The decline in livestock production led to a decrease in the food self-sufficiency ratio. Now the share of imports of food of animal origin from the size of our own production significantly exceeds this indicator in 1990.

4. Sustainable development of the agricultural sector and increasing self-sufficiency of the population with food will require the creation of an innovative system and acceleration of the modernization of the industry, improvement of living conditions and overcoming poverty of peasants, the formation of an effective organizational and economic mechanism.

References

1. Pilyasov, A. (2020). *Entrepreneurship in the Arctic: Problems of Small and Medium Business Development in the Arctic Zone, or How are Arctic Entrepreneurs Like Polar Bears?* Moscow: Krasand, 400.
2. Buist, Y. (2016). *Connect, Prioritise and Promote: A Comparative Research into the Development of Care Farming in Different Countries from the Transition Perspective.* Wa-

Wageningen University and Research Center, Internship Report Retrieved from: <https://farming-forhealth.files.wordpress.com/2016/03/report-development-of-care-farming-yvettebuist.pdf> (date of access 09/14/2021).

3. Di Iacovo, F. and O'Connor, D. (Eds). 2009. Supporting Policies for Social Europe: Progressing Multifunctionality in Responsive Rural Areas. Arsia (Agenzia Regionale per lo Sviluppo e l'Innovazione nel settore Agricolo-forestale) Retrieved from: <http://www.umb.no/statisk/greencare/sofarbook-partl.pdf> (date of treatment 09/17/2021).

4. Lee, J., Arnason, A., Nightingale, A. and Shucksmith, M. (2005). Networking: Social Capital and identities in European Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 45 (4), 269–283.

5. European Economic and Social Committee. (2012). Opinion of the European Economic and Social Committee on Social Farming: Green Care and Social and Health Policies. Brussels, 12. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012IE1236&from=IT> (date of access 02.14.2021).

6. Social Fanning as a New Opportunity for Agriculture in Korea Song Soo Limsongsoo@korea.ac.kr Department of Food and Resource Economics, Korea Univ. 145 Anamro, Seongbuk-gu, Seoul 02841. Korea Retrieved from: <https://ap.fftc.org.tw/article/1179> (date of treatment 02/14/2021).

7. Maltseva, I. S. (2019). Social agriculture as a tool for rural development. Rural territories in the spatial development of the country: potential, problems, prospects. "Nikon Readings – 2019". International materials. scientific-practical conf. Moscow: VIAPI Nikonova, 259–261.

8. Gassiy, V. V., Potravnaya, E. V. (2018). Prospects for the development of local food production during industrial development in the Arctic zone. *Regional agrosystems: economics and sociology*, 4. Retrieved from: http://www.iogpran_ruljournal.php?Id=198 (date of access: 14.09.2021).

9. Denisov, V. I., Chernogradskiy, V. N., Potravny, I. M. and Ivanova, P. Yu. (202). Directions of balanced socio-economic development of the Arctic zone of Russia (on the example of Yakutia). *Problems of forecasting*, 4, 66–73.

10. Smirnova, V. V. (2021). The influence of state support on the development of agriculture and rural areas of the European North of Russia. *Arctic: ecology and economics*, 11(1), 135–145.

11. Trend in Alaska's People and Economy. Anchorage. (2011). Multiculturalism and the Canadian Constitution. Edit. By Stephen J.A. Tierney. UBC Press, 27–35.

12. Tierney, S. (2007). Multiculturalism and the Canadian Constitution. UBC Press, 27–35.

13. Fomina, V. F., Fomin, A. V. (2019). Assessment of the comfort of housing and communal conditions in rural areas of the Komi Republic. *North and Market: Formation of the Economic Order*, 2, 88–105.

14. Gagiev, G. I., Chernov, B. A. (1981). Ways to intensify feed production in the north of the Komi ASSR. *Feed production in the Far North*. Moscow, 23–32.

15. Shcherbakova, A. S., Zhukov, N. I. and Eremeev, V. I. (2019). Rent-forming potential of the formation of differentiated organic farming in the Komi Republic. *Bulletin of Russian agricultural science*, 2, 48–53.

16. Kolegov, M. G., Ivanov, V. A. (2004). Factors and Conditions for Organic Crop Production in the Komi Republic. Syktyvkar, 118.

17. Ivanov, V. A. (2020). Agro-economic research in the Komi Republic (to the 75th anniversary of the Komi Scientific Center of the Ural Branch of the Russian Academy of Sciences). Syktyvkar, 94.

Література

1. Пілясов О. Підприємництво в Арктиці: проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Арктичній зоні або чим арктичні підприємці схожі на білих ведмедів? Москва: КРАСАНД, 2020. 400 с.

2. Buist Y. Connect, Prioritise and Promote: Comparative Research in Development of Care Farming in different countries from the Transition Perspective. Wageningen University and Research Center, Internship Report. 2016. [Електронний ресурс]. URL: <https://farming-forhealth.files.wordpress.com/2016/03/report-development-of-care-farming-yvettebuist.pdf>.

3. Di Iacovo F., O'Connor, D. Supporting Policies for Social Europe: Прогресування Multifunctionality в Responsive Rural Areas. Arsia (Agenzia Regionale per lo Sviluppo e l'Innovazione nel settore Agricolo-forestale). 2009. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.umb.no/statisk/greencare/sofar.pdf>.

4. Lee J., Arnason A., Nightingale A., Shucksmith, M. Networking: Social Capital and

identities in European Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 2005. 45 (4). P. 269–283.

5. European Economic and Social Committee. Застереження про Європейський економічний і соціальний посібник на соціальне господарювання: Green Care and Social and Health Policies. - Brussels, 2005, 12. [Електронний ресурс]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012IE1236&from=IT> (дата звернення 14.02.2021).

6. Social Fanning як New Opportunity for Agriculture in Korea Song Soo Limsongsoo@korea.ac.kr Department of Food and Resource Economics, Korea Univ. 145 Anamro, Seongbuk-gu, Seoul 02841. Korea [Електронний ресурс]. URL: <https://ap.fftc.org.tw/article/1179>.

7. Мальцева І. С. Соціальне сільське господарство як інструмент сільського розвитку. Сільські території у просторовому розвитку країни: потенціал, проблеми, перспективи. «Ніконівські читання – 2019». Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Москва: ВІАП ім. Ніконова, 2019. С. 259–261.

8. Гассий В. В., Потравна Є. В. Перспективи розвитку місцевого виробництва продовольчих товарів при промисловому освоєнні в Арктичній зоні. *Регіональні агросистеми: економіка та соціологія*. 2018. №4. URL: http://www.iogpran_ruljournal.php?id=198.

9. Денисов В. І., Черноградський В. М., Потравний І. М., Іванова П. Ю. Напрями збалансованого соціально-економічного розвитку арктичної зони Росії (приклад Якутії). *Проблеми прогнозування*. 2020. №4. С. 66–73.

Стаття надійшла до редакції : 25.09.2021 р.

10. Смирнова В. В. Вплив державної підтримки в розвиток сільського господарства та сільських територій Європейської Півночі Росії. *Арктика: екологія та економіка*. 2021. Т. 11. №1. 3. 135–145.

11. Trend in Alaska`s People and Economy. Anchorage. October 2011; Multiculturalism and the Canadian Constitution. Edit. By Stephen J.A. Tierney. UBC Press 2007. P. 27–35.

12. Multiculturalism and the Canadian Constitution. edit. S. Tierney. UBC Press 2007. P. 27–35.

13. Фоміна В. Ф., Фомін А. В. Оцінка комфортності житлово-комунальних умов сільських районах Республіки Комі. *Північ і ринок: формування економічного порядку*. 2019. № 2. С. 88–105.

14. Гагієв Г. І., Чернов Б. А. Шляхи інтенсифікації кормовиробництва на півночі Комі АРСР. *Кормовиробництво на Крайній Півночі*. Москва, 1981. С. 23–32.

15. Щербакова А. С., Жуков Н. І., Єремєєв В. І. Рентоутворюючий потенціал становлення диференційованого органічного землеробства Республіка Комі. *Вісник російської сільськогосподарської науки*. 2019. №2. С. 48–53.

16. Kolegov M. G., Ivanov V. A. *Factors and Conditions for Organic Crop Production in the Komi Republic*. Syktyvkar, 2004. 118 p.

17. Іванов В. А. *Агроекономічні дослідження у Комі республіці* (до 75-річчя Комі наукового центру УРО РАН). Сиктивкар, 2020. 94 с.

Стаття прийнята до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Ivanov V. Northern agriculture governance in food security / V. Ivanov // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 4 (44). – С. 100–107.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE FEASIBILITY OF IMPORTING SEEDS FOR VEGETABLE PRODUCERS IN BELARUS

DOI: 10.32620/cher.2021.4.15

Problem statement. The high level of import of vegetable seeds negatively affects the indicators of resource self-sufficiency of agricultural sectors. At the same time, the development of the vegetable seeds market requires significant financial investments in this segment and analysis of their further payback based on scientific approaches. *The purpose of the article.* To develop methodological approaches to assessing the effectiveness of import flows in relation to vegetable seeds. *The object of research* is vegetable seeds, the value chain in vegetable growing. *Methods used in research.* The theoretical and methodological basis for the study was the works of domestic and foreign scientists on import and import-substituting production. The following methods were used in the research process: monographic, abstract-logical, normative, synthesis and system analysis, etc. *The hypothesis of the study.* Import flows of vegetable seeds take place in the Republic of Belarus in the presence of a certain list of conditions, which requires justification of their expediency. *Presentation of the main material.* The article presents the author's position regarding the development of scientific and methodological approaches to assessing the feasibility of implementing import flows of vegetable seeds. *Originality and practical value.* The scientific novelty of the study consists in the development of a comprehensive assessment of the feasibility of zoning a certain variety of vegetables of Belarusian selection for individual management entities or its import on the basis of a number of factors and criteria. *Conclusions.* The development of the Belarusian market of vegetable seeds involves a comprehensive assessment of the effectiveness of seed zoning, which includes the costs of conducting scientific research and ending with the effectiveness of vegetable cultivation and their subsequent processing.

Key words:

vegetable seeds market, resource self-sufficiency, import flows in agriculture, economy.

ОЦІНЮВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ІМПОРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСІННЯМИ ТОВАРОВИРОБНИКІВ ОВОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В БІЛОРУСІЇ

Постановка проблеми. Високий рівень імпорту насіння овочевих культур негативно впливає на показники ресурсного самозабезпечення галузей сільського господарства. Разом з тим розвиток ринку насіння овочевих культур вимагає суттєвих фінансових вкладень у даний сегмент та аналізу подальшої їхньої окупності на підставі наукових підходів. *Ціль статті.* Розробити методичні підходи до оцінки ефективності імпортних потоків стосовно насіння овочевих культур. *Об'єкт дослідження* – насіння овочевих культур, ланцюжок створення вартості в овочівництві. *Методологія, яка використана у дослідженні.* Теоретико-методичною основою для дослідження послужили праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань імпорту та імпортозамінного виробництва. У процесі дослідження застосовувалися такі методи: монографічний, абстрактно-логічний, нормативний, синтезу та системного аналізу та ін. *Гіпотеза дослідження.* Імпортні потоки насіння овочевих культур мають місце у Республіці Білорусь за наявності певного переліку умов, що потребує обґрунтування їх доцільності. *Виклад основного матеріалу.* У статті представлено авторську позицію щодо розвитку науково-методичних підходів до оцінки доцільності реалізації імпортних потоків насіння овочевих культур. *Оригінальність та практичне значення.* Наукова новизна дослідження полягає в розробці комплексної оцінки доцільності районування певного сорту овочів білоруської селекції за окремими суб'єктами управління або його імпорту на підставі ряду факторів та критеріїв. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Розвиток білоруського ринку насіння овочевих культур передбачає комплексну

* **Макрак Світлана Василівна**, канд. екон. наук, доцент, докторант, завідувач сектором ціноутворення, Інститут системних досліджень в агропромисловому комплексі Національної академії наук Білорусії, м. Мінськ, Білорусь.

Makrak Svetlana, Ph.D. in Economic, Associate Professor, Doctoral Student, Head of the pricing sector of the Institute of System Research in the AIC of the National Academy of Sciences of Belarus, Minsk, Belarus.

ORCID ID: 0000-0001-5617-1085

e-mail: makrak@inbox.ru

оцінку ефективності районування насіння, в якій закладено витрати на проведення наукових досліджень і закінчуючи результативністю обробітку овочів та їх подальшою переробкою.

Ключові слова:

ринок насіння овочевих культур, ресурсне самозабезпечення, імпорتنі потоки в сільському господарстві, економіка.

ОЦЕНКА ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ИМПОРТНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СЕМЕНАМИ ТОВАРОПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ ОВОЩНОЙ ПРОДУКЦИИ В БЕЛАРУСИ

Постановка проблемы. Высокий уровень импорта семян овощных культур негативно влияет на показатели ресурсного самообеспечения отраслей сельского хозяйства. Вместе с тем развитие рынка семян овощных культур требует существенных финансовых вложений в данный сегмент и анализа дальнейшей их окупаемости на основании научных подходов. *Цель статьи.* Разработать методические подходы к оценке эффективности импортных потоков применительно к семенам овощных культур. *Объект исследования* – семена овощных культур, цепочка создания стоимости в овощеводстве. *Методы, используемые в исследованиях.* Теоретико-методической основой для исследования послужили труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам импорта и импортозамещающего производства. В процессе исследования применялись следующие методы: монографический, абстрактно-логический, нормативный, синтез и системного анализа и др. *Гипотеза исследования.* Импортные потоки семян овощных культур имеют место быть в Республике Беларусь при наличии определенного перечня условий, что требует обоснования их целесообразности. *Изложение основного материала.* В статье представлена авторская позиция в отношении развития научно-методических подходов к оценке целесообразности реализации импортных потоков семян овощных культур. *Оригинальность и практическое значение.* Научная новизна исследования заключается в разработке комплексной оценки целесообразности районирования определенного сорта овощей белорусской селекции по отдельным субъектам управления или его импорта на основании ряда факторов и критериев. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Развитие белорусского рынка семян овощных культур предполагает комплексную оценку эффективности районирования семян, в которой заложены затраты на проведение научных исследований и заканчивая результативностью возделывания овощей и их последующей переработкой.

Ключевые слова:

рынок семян овощных культур, ресурсное самообеспечение, импортные потоки в сельском хозяйстве, экономика.

Formulation of the problem The market of vegetable seeds in the Republic of Belarus is formed by 90,0 % due to import flows. The relevance of the study lies in the fact that at this stage no unified approach has been developed on the feasibility of developing the vegetable seeds market in the Republic of Belarus in the conditions of competition in the seed market, as well as its partial monopolization in the economic aspect (China, Holland, France, India, etc.), which requires justification of the production and technological model of the formation of the value of vegetable seeds. In addition, it should be borne in mind that the main positions on the formation of instruments for the development of the vegetable seeds market (which will subsequently form a high resource potential of the vegetable growing industry) should affect, on the one hand, the households of the population, which are the dominant producers of vegetables with a low level of marketability; and on the other hand, agricultural organiza-

tions and peasant farms, which are key suppliers of vegetables for manufacturing organizations and trade structures.

Analysis of the latest trends and publications. The theoretical and methodological basis for the study was the works of domestic and foreign scientists on vegetable growing and the development of the market of vegetable seeds; among the researchers it is worth highlighting A.A. Outko, I.P. Kozlovskaya, V.I. Belsky, A.V. Pilipuk, N.N. Klimenko, V.I. Leunov, A.N. Khovrin, V.V. Ognev, I.M. Konovalenko.

The purpose of the article. To develop methodological approaches to assessing the effectiveness of import flows in relation to vegetable seeds.

Presentation of the main research material. The limiting factor in the development of the vegetable growing industry is dependence not only on imported vegetable seeds, but also on technologies [1-5]. Domestic producers of vegetable seeds cannot compete with foreign ones due to the high cost of machinery, energy

carriers, fertilizers, plant protection products from pests and diseases, the lack of guaranteed contracts with wholesale suppliers, proper economic support and state control of the development of the industry, the backwardness of the material and technical base, the complete cessation of the creation of insurance and transfer funds of varietal seeds [2, 6-10]. Seeds of foreign companies that are grown in favorable zones (conditions) seed production and technically better prepared, have advantages. The development of domestic seed production is negatively affected by the low profitability of production compared to the markets of developing countries, the pressure of major global producers such as Bayer + Monsanto (USA), DuPont (USA), Syngenta (Switzerland), ill-considered management, weather anomalies. Another limiting factor is the established low price of elite seeds compared to seeds of mass reproductions (a price difference of 2-3 times is necessary). We also need stable and differentiated prices in hybrid seed production for seeds of parental forms, biotypes with CMS (cytoplasmic male sterility), female lines.

In the Republic of Belarus, the seed market is represented by high-yielding varieties and hybrids from domestic and foreign companies and institutes - Agroholding «Poisk», FSBI FNTSO, OOO «Breeding Station named after N.N. Timofeev», Syngenta, Enza Zaden, LLC «KLM», LLC «Leda-Sids», RUE «Institute of Vegetable Growing of the National Academy of Sciences of Belarus», etc. As it was noted, the main breeder of vegetable crops is RUE «Institute of Vegetable Growing», some work is carried out by educational agricultural institutes and experimental stations [1, 2, 4, 5]. The state stimulates the production and turnover of high-quality seeds through the implementation of state scientific and scientific-technical programs, regulates seed production through the Ministry of Agriculture and Food of the Republic of Belarus, the State Institution «State Inspection for Testing and Protection of Plant Varieties», the State Institution «Main State Inspection for Seed Production, Quarantine and Plant Protection» and their territorial organizations. Thus, modern breeding is characterized by the following problems:

1) increasing climatic and phytosanitary risks of vegetable production both unprotected and protected soil (droughts, development of dangerous pests and diseases);

2) obsolescence of the material, technical and technological base, which does not allow to conduct the process of breeding and seed production at the modern scientific and technological level and to ensure the production of high-quality varietal seeds;

3) the lack of effective institutional transformations of the breeding and seed industry, which does not allow the creation of professional associations that can have a significant impact on the processes of seed production and turnover;

4) aggravation of problems in the system of personnel support for breeding and seed production («aging» of scientists and breeders, low level of training and retraining of personnel in agricultural universities).

In the course of research, it was found that for farms of all categories, the key issue is the provision of vegetable seeds in an assortment variety and an acceptable price, and the features of studying the seed market (from the standpoint of their organizational and economic component) are as follows:

– lack of unified databases on quantitative and qualitative accounting of seed production in the context of seed organizations;

– the quantitative and varietal consumption of seeds (both domestic and foreign) is not detailed when cultivating vegetables in the context of their types and categories of farms;

– the commodity code of foreign economic activity (12 09 91) allows you to evaluate only the indicators of quantitative and cost import of vegetable seeds, without detailing them in the context of species;

– self-sufficiency in vegetable seeds of domestic vegetable growing, both in quantity and in varietal composition, is at a low level – over 70,0 % of the seeds used are of imported origin;

– there is no well-established system, including networks for the sale, production of domestic seeds and seed farms engaged in the reproduction of seeds of domestic crops;

– implementation by the regional associations «Sortsemovosch» of the functions of realization in relation to seeds of vegetables of imported production.

– high dependence of the efficiency of cultivation of open-ground vegetables on the amount of costs for seeds, mineral fertilizers and plant protection products (the effectiveness of protected soil vegetables is more sensitive to

changes in the costs of fuel and energy resources, mineral fertilizers and protective equipment).

Taking into account the current situation on the market of vegetable seeds, we offer the following directions for increasing the production potential of vegetable seeds:

1) expansion of the sown areas of seed farms engaged in seed zoning when creating special breeding zones favorable from the standpoint of natural and climatic factors;

2) accelerated development of breeding and seed production, including the possibility of joining the current Russian Association of Independent Russian Seed Companies;

3) identification of import-substituting categories of vegetable seeds;

4) protecting the domestic market of vegetable crops and stimulating the development of the domestic market by creating favorable conditions for the development of breeding and seed production of vegetable crops, and, above all, by state subsidizing breeding programs in vegetable growing, regardless of the ownership forms of breeding organizations, expanding scientific research on the development of new breeding techniques, parameters of technological techniques, optimization of tax policy in breeding and seed production, preferential lending in this area.

An in-depth study of the current situation of vegetable seeds in the framework of identifying import-substituting categories of seeds allowed us to propose a methodology for assessing the feasibility of importing vegetable seeds to agricultural organizations and farms, including the following elements:

1) study and formation of sustainable demand for vegetable seeds in the context of their assortment positions;

2) an algorithm for substantiating the feasibility of zoning domestic seeds of a certain variety of vegetables (i.e. import substitution) and the purchase of imported seeds, taking into account the proposed system of criteria and factors (organizational, climatic, economic, etc.);

3) a scheme for building automated deliveries of vegetable seeds based on the harmonization of legislation in the field of seed production in the EAEU member states;

The study and formation of sustainable demand for vegetable seeds in the context of their categories is the main component of identifying potentially in-demand varieties of vegetable seeds from the standpoint of their functional properties (fresh consumption, processing, etc.). This should

comprehensively take into account the following components:

– the volume of wholesale and retail turnover (hypermarkets, specialized agromarkets and pavilions, agricultural markets, etc.) of vegetable seeds and its structure by types of vegetables;

– monthly questioning in winter periods and weekly questioning in spring and autumn periods of visitors of vegetable departments of super- and hypermarkets and fairs with obligatory marking of the following features: the holiday period, the period of diseases of the population, the period of home preparations, etc. So, based on surveys, we have identified the following specific criteria for evaluating vegetables, for example, for pepper: color, size, taste, keeping quality; cucumber: size; tomato: color, shape, unit weight, taste, etc.;

– the number of vegetable products produced by categories of farms (including greenhouse plants) with the identification of conditionally constant and conditionally variable parts of the volume of vegetables;

– constant interaction with producers of vegetables of open and protected soil and the study of seed germination under certain natural and climatic conditions of their cultivation and the technology used;

– the number of organizations of the vegetable processing industry, their production capacities and planned production volumes, taking into account the variability of market conditions.

The most complete information about the produced and consumed vegetables in the context of their species in the future allows us to substantiate the specific varietal characteristics of seeds and to determine the possibility of their zoning in the Republic of Belarus on the basis of the algorithm proposed by us to substantiate the feasibility of zoning a certain variety of vegetables of domestic selection (Figure 1). The essence of the development is to identify particularly significant (from the standpoint of providing vegetables to population groups, wholesale and retail trade organizations and processing industry enterprises) varieties of vegetable seeds and, if there is an imported component of them, a preliminary assessment of the possibility of replacing them with domestic analogues in the long and short term, taking into account the costs of their zoning and promotion, the possibility of achieving a favorable zoning regime of the variety; framework determination of the cost of vegetable production when changing external and internal factors and conditions of vegetable production, etc.

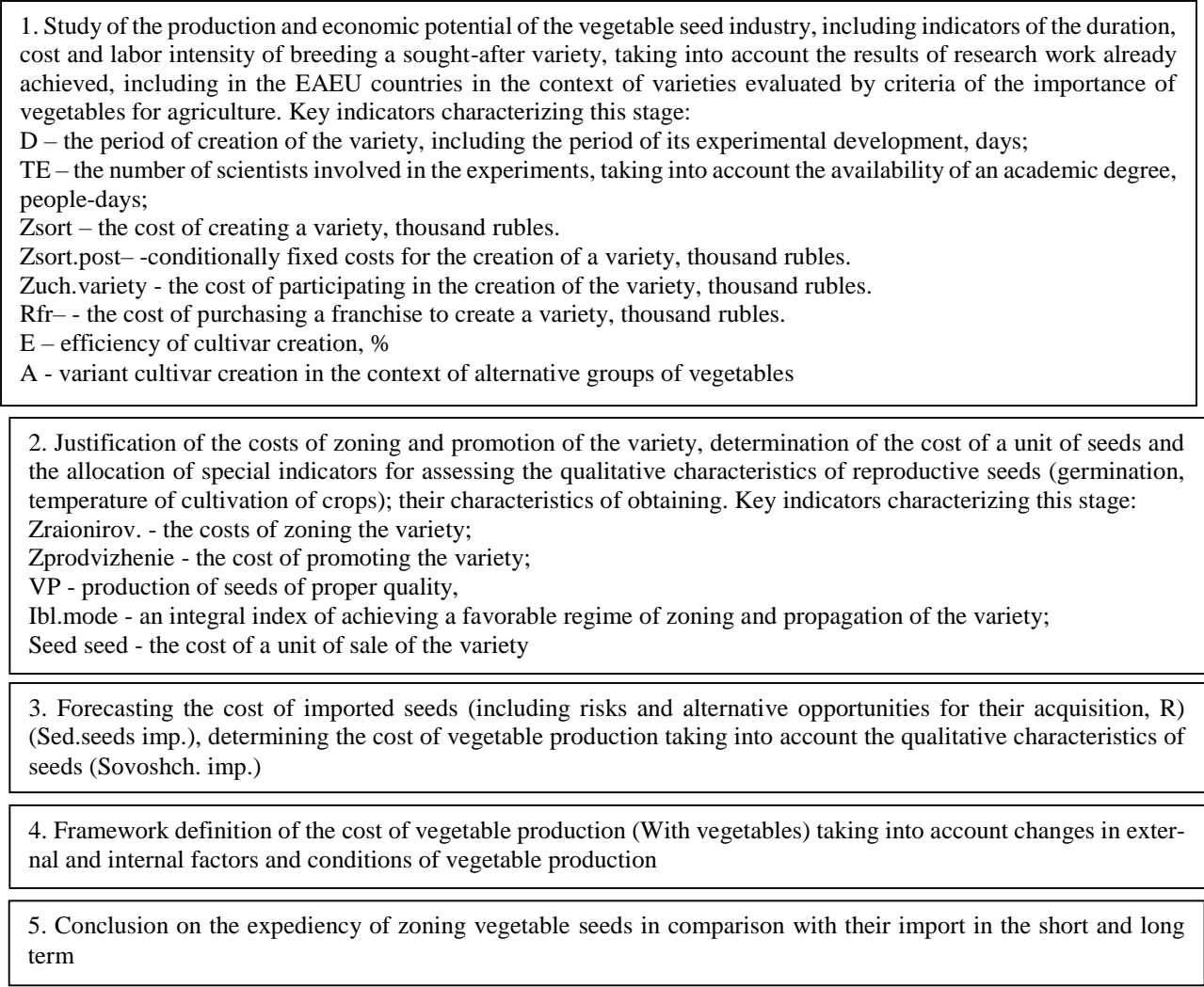

Figure 1 – Algorithm for substantiating the feasibility of zoning a certain variety of vegetables of domestic selection

Source: the drawing was compiled by the author

The scientific novelty of the presented method is a comprehensive assessment of the significance of the zoning of certain varieties of domestic breeding vegetables for individual subjects control:

at the state level from the point of view of import substitution (indicator – the number and value of imported vegetable seeds; important element seeds vegetables);

at the level of seed-growing farms from the position of a sufficient production and economic potential (the indicator assessing the potential production of seeds; the ability to achieve favorable conditions for the reproduction of seeds);

at the level of vegetable producers – from the position of competitiveness of vegetable products (evaluation indicator – the cost of veg-

etable production; yield and vegetable production volumes) for the provision of food industry organizations and consumers (evaluation indicator - the level of vegetable consumption, provision of vegetables with declared consumer properties, taking into account general and specific parameters).

The development is intended comprehensively for the chief specialists of the Ministry of Agriculture of the Republic of Belarus, researchers in the field of breeding and agricultural economics.

At the first stage of actions according to the presented algorithm for substantiating the expediency of zoning domestic seeds of a certain variety of vegetables, we identified the following criteria for the significance of seeds of certain vegetables for agriculture (Table 1).

Table 1 – Criteria for the significance of vegetable seeds for agriculture

Seed type	Defining criteria
they are of high importance for the vegetable market (the presence of two criteria)	<ul style="list-style-type: none"> – the specific weight of the analyzed vegetables in the processing structure is from 20,0 % and above; – the specific weight of the analyzed vegetables in the structure of trade turnover is from 30,0 % and above; – the share of import of seeds of analyzed vegetables is from 15,0 % and above; – the share of the cost of seeds in production costs for growing analyzed vegetables is over 40 %
they are of average importance for the vegetable market	<ul style="list-style-type: none"> – the specific weight of the analyzed vegetables in the processing structure is from 15,0 % and above; – the specific weight of the analyzed vegetables in the structure of trade turnover is from 20,0 % and above; – the share of import of seeds of analyzed vegetables is from 15,0 % and above; – the share of the cost of seeds in production costs for growing analyzed vegetables is over 20 %
do not have a significant impact on the vegetable market	<ul style="list-style-type: none"> – the specific weight of the analyzed vegetables in the processing structure is from 15,0 % and above; – the specific weight of the analyzed vegetables in the structure of trade turnover is from 20,0 % and above; – the share of import of seeds of analyzed vegetables is from 15,0 % and above; – the share of the cost of seeds in production costs when growing the analyzed vegetables is below 20 %

Source: compiled by the author on the basis of his own research

At the second stage of actions according to the presented algorithm, we have identified the following criteria as special indicators for assessing the qualitative characteristics of reproductive seeds:

- 1) the percentage of germination of seeds;
- 2) the probability of achieving a favorable regime of seed propagation and cultivation of vegetable crops (temperature, disease-resistant, wind-permeable, moisture-balanced, etc.);
- 3) obtaining general (yield) and specific parameters corresponding to the declared variety for evaluating the effectiveness of vegetable cultivation (acidity; safety indicators, that is, the absence of: lead, arsenic, mercury, copper, zinc; pesticides; nitrates; radionuclides; vitamin content; mass fraction of soluble solids in juice; microbiological indicators, for example, yeast, bacteria of the E. coli group, etc.).

At the third stage of actions according to the presented algorithm, we identified the risks of purchasing imported seeds: a change in the exchange rate, insufficient information on the presented seed variety, an increase in transport costs, changes in border crossing conditions (including customs clearance and tariff rates), adjustment of the possibilities of subsequent use of the variety

taking into account the list of plant diseases and the presence of pests, etc.

At the fourth stage of actions according to the presented algorithm, we have identified external and internal factors and conditions that affect the change in vegetable production:

- traditions of nutrition of the population;
- availability of specialized healthy nutrition programs taking into account a balanced vegetable diet;
- specialization of food processing enterprises of vegetables and their modernization;
- availability of vegetable storages and their area as a separate link of the logistics system;
- effective organization of harvesting vegetables from the population, as well as the logistics chain for the sale of vegetables;
- development of innovative, including resource-saving technologies;
- stimulating the introduction of systems for sorting and packing vegetables, taking into account the consumer specifics of their implementation in farms;
- state policy and support for vegetable production, including seed production systems;

– development of the movement of vegetable growers within the framework of the Union of Entrepreneurs of Belarus and the formation of forms of public-private partnership in the creation of varieties;

– elimination of barriers to the movement of varieties and their use for industrial purposes within the EAEU member states.

At the fifth stage of actions according to the presented algorithm, the decision on the expediency of zoning vegetable seeds is determined taking into account the following conditions:

1. In the short term (1):

– D – should be less than the period of potential demand for a particular variety;

– TE – the end of the creation of a variety forms the possibility of obtaining an academic degree;

$$\Theta = \frac{\Theta_1 + \Theta_2 + \Theta_3 + \Theta_{3/c} \times \text{ВП}_{\text{ов.}} + \Theta_c}{(3_{\text{перем.}} + 3_{\text{сорт.пост.}} \times A) + 3p + 3pr} \quad (1)$$

Θ – efficiency from creating a variety;

Θ_1 – efficiency due to additional production of vegetables;

Θ_2 – efficiency due to additional processing of vegetables;

Θ_3 – efficiency due to additional sales of vegetables and vegetable products;

$\Theta_{3/c}$ – material and monetary costs of seeds;

$\text{ВП}_{\text{ов.}}$ – gross production of vegetables;

Θ_c – export volumes of vegetable seeds;

$3_{\text{перем.}}$ – variable costs;

The effect of the introduction of domestic varieties is determined in several stages:

1) due to the growth of additional production of vegetables to ensure balanced nutrition and capacity utilization, taking into account the consumer properties of vegetable products in accordance with the requests of food industry organizations and the population (Θ_1) (2):

– for the state (due to taxes):

$$\Theta_1 = \Pi_{\text{ов.}} \times (\text{ВП}_{\text{ов.1}} \times K1 - \text{ВП}_{\text{ов.2}}) \times H \quad (2)$$

$\Pi_{\text{ов.}}$ – selling price of vegetables;

$\text{ВП}_{\text{ов.1}}$ – gross production of vegetables produced from seeds of domestic selection;

$K1$ – compliance with consumer properties;

$\text{ВП}_{\text{ов.2}}$ – gross production of vegetables produced from imported seeds;

H – taxes on proceeds;

– for food industry organizations at full capacity utilization due to increased profits (3):

$$\Theta_2 = \Delta\Pi_1 \times K2, \quad (3)$$

$\Delta\Pi_1$ – profit from additional processing of vegetables;

$K2$ – the share of raw materials costs in the cost structure;

– for trade organizations by increasing their turnover (4):

$$\Theta_3 = \Delta\Pi_2 \times K3, \quad (4)$$

$\Delta\Pi_2$ – profit from the additional sale of vegetables;

$K3$ – the share of costs for the purchase of vegetables in the structure of trade;

1) by reducing the cost of vegetables material and monetary costs of seeds (5):

$$\Theta_{3/c} = \frac{31 \times K4}{y} - \frac{32}{y \times I_1}, \quad (5)$$

31 – material and monetary costs for imported seeds per hectare;

$K4$ – exchange rate adjustment factor;

32 – material and monetary costs for seeds of domestic selection per hectare;

I_1 – index of full use of seeds, taking into account their production characteristics;

y – vegetable yield

2) due to the possibility of exporting seeds (6):

$$\Theta_c = (S \times Y_c \times I_2 - C_c) \times \Pi_c \times K4, \quad (6)$$

Y_c – seed yield;

I_2 – index of favorable seed reproduction;

C_c – domestic seed consumption;

Π_c – the selling price of seeds;

1. In the long term (7):

– D – should strive for a minimum;

– TE – the number of varieties that the scientist is working on in parallel is taken into account;

$$\Theta = \frac{(\text{Сс.имп.} \times K4 - \text{Сс.} \times I1) \times \text{ВП} \times \Delta\text{ВП}_{\text{ов.}} \times \Delta\text{уд.вес.Семян} \times \Delta(\text{Сов.} - \text{Сов.имп.}) + K_{\text{сорт.ов.}} \times \Theta_{\text{сорт}}}{(3_{\text{сорт}})} \quad (7)$$

In the absence of expediency of zoning a certain variety of vegetables

of domestic selection, we propose the functioning of a centralized system for providing seeds of vegetable crops «Logistician-Seeds»

(based on the Ministry of Agriculture of the Republic of Belarus with the supervision of regional association «Sortsemovosch»). This requires the creation of a unified database on seeds, which will be synchronized with the register of varieties, the Belarusian Universal Trade Exchange, information systems «Tenders» and will include electronic price lists and catalogs of seeds and hybrids of vegetable crops with a description of the unique and specific properties of seeds - increased yield, susceptibility to specific diseases and pests, the need for water, etc. At the same time, all business entities that cultivate vegetables and subsequently sell them in fresh, frozen and processed form will be required to purchase seeds only through this platform with the receipt of a certain certificate, which indicates the key characteristics of future vegetable products with the planned volume of production. This will not only control the quality of vegetables, but also legalize a number of seed suppliers working directly with farmers.

Conclusions and prospects for further research. The conducted studies allow us to conclude that the sustainable development of the vegetable seeds market in the Republic of Belarus involves optimization solutions to the structure of imported seed flows, taking into account the capabilities of domestic seed producers. In addition, it is necessary to take into account the differences between the qualitative characteristics of the original varieties (the productivity of vegetable cultivation is characterized by relatively low levels of yield with a high cost of plant protection products, but the possibility of obtaining reproductive seeds for the next production cycle) and hybrids (high levels of yield and product quality and the impossibility of obtaining seeds). In this regard, we have presented a methodology for assessing the feasibility of importing vegetable seeds to agricultural organizations and farms, which allows us to assess the effective levels of investment in domestic seed production, taking into account market conditions. At the same time, it is still necessary to solve a number of tasks that characterize the proper technical and technological support of seed production, taking into account the innovative development of agriculture.

References

1. Outko, A.A., Butov, I.S. (2020) Vegetable growing of the Republic of Belarus. *Potatoes and vegetables*, 2, 12–15.
2. Outko, A.A., Garba, M.B., Shupilov, A.A. (2016) Installation of sowing seeds of vegetable crops in cassettes for the production of seedlings. *Agriculture – problems and prospects: collection of scientific papers*. Ministry of Agriculture and Food of the Republic of Belarus; Educational institution «Grodno State Agrarian University», 32, 23–31.
3. Gusakov, G. V., Karpovich, N. V., Brechko, Ya. N., Chervinsky, E. A., Makrak, S. V., Bashko, A. Yu. and Makutsenya, E. P. (2021) Optimization of import flows within the framework of the import substitution strategy in the agro-industrial complex of the Republic of Belarus. *Science and innovation*, 1, 42–48.
4. Klimenko, N. N. (2018) Public-private partnership is the most effective way of development of the domestic seed crops. *Potatoes and vegetables*, 3, 2–4.
5. Klimenko, N. N., Karlov, G. I. (2019) Selection – applied science for import substitution. *Potatoes and vegetables*, 4, 2–4.
6. Makrak, S., Razin, A. (2014) Some aspects of the development of the vegetable growing industry at the present stage. *Agrarian economy*, 7, 29–37.
7. Makrak, S., Razin, A., Razin, O. (2014) The state and competitiveness of vegetable production in the Russian Federation in connection with WTO accession. *Agrarian economy*, 3, 52–57.
8. Makrak, S. V. (2017) Directions of increasing the efficiency of the seed industry in the conditions of functioning of the EAEU. *Contribution of agrarian economics to ensuring the country's food security: materials of the round table*, Minsk, September 28, 2017 / Institute of System. Research. in Agroindustrial Complex of the National Academy of Sciences of Belarus, 127–136.
9. Makrak, S. V. (2017) Directions of formation of a multi-level organizational and economic mechanism for increasing the efficiency of production and use of seeds. *Youth in science-2016: collection of materials of the International Conference of Young Scientists*, Minsk, November 22–25, 2016: at 2 o'clock / Nats. Academy of Sciences of Belarus. Council of Young Scientists; Editorial Board: V.G. Gusakov (Chief editor) [and others]. Minsk: Navuka, 1, 121–138.
10. Razin, A., Ivanova, M., Makrak, S. and Razin, O. (2016) On the issue of the current state and use of genetically modified organisms in the Russian Federation and the Republic of Belarus. *Agrarian economy*, 11, 50–57.

Література

1. Оутко А. А., Бутов І. С. Овочівництво Республіки Білорусь. *Картопля та овочі*. 2020. № 2. С. 12–15.

2. Оутко А. А., Гарба М. Б., Шупілов А. А. Установка посіву насіння овочевих культур у касети для виробництва сіянців. Сільське господарство – проблеми і перспективи: збірник наукових праць / Мінсільгосппродовольства Республіки Білорусь; Навчальний заклад «Гродненський державний аграрний університет. *Агрономія*. 2016. № 32. С. 23–31.

3. Гусаков Г. В., Карпович Н. В., Бречко Я. Н., Червінський Є. А., Макрак С. В., Башко А. Ю., Макуценя Є. П. Оптимізація імпортих потоків у рамках стратегії імпортозаміщення в агропромисловому комплексі Республіки Білорусь. *Наука та інновації*. 2021. № 1. С. 42–48.

4. Клименко Н. Н. Державно-приватне партнерство є найефективнішим способом розвитку вітчизняного насінництва. *Картопля та овочі*. 2018. № 3. С. 2–4.

5. Клименко Н. Н., Карлов Г. І. Selection – прикладна наука з імпортозаміщення. *Картопля та овочі*. 2019. № 4. С. 2–4.

6. Макрак С., Разін А. Деякі аспекти розвитку овочівництва на сучасному етапі. *Аграрне господарство*. 2014. № 7. С. 29–37.

Стаття надійшла

до редакції : 30.09.2021 р.

7. Макрак С., Разін А., Разін О. Стан та конкурентоспроможність овочевого виробництва в Російській Федерації у зв'язку зі вступом до СОТ. *Аграрне господарство*. 2014. № 3. С. 52–57.

8. Макрак С. В. Напрями підвищення ефективності насінництва в умовах функціонування ЄАЕС. *Внесок аграрної економіки у забезпечення продовольчої безпеки країни: матеріали круглого столу*, Мінськ, 28 вересня 2017 р. / Ін-т систем. Дослідження. в агропромисловому комплексі НАН Білорусі, 2017. С. 127–136.

9. Макрак С. В. Напрями формування багаторівневого організаційно-господарського механізму підвищення ефективності виробництва та використання насіння. *Молодь у науці-2016: збірник матеріалів Міжнародної конференції молодих вчених*, Мінськ, 22–25 листопада 2016 р. Мінськ: Наука, 2017. Ч. 1: Аграрні науки. С. 121–138.

10. Разін А., Іванова М., Макрак С., Разін О. До питання сучасного стану та використання генетично модифікованих організмів у Російській Федерації та Республіці Білорусь. *Аграрне господарство*. 2016. № 11. С. 50–57.

Стаття прийнята

до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Макрак S. Methodological approaches to assessing the feasibility of importing seeds for vegetable producers in Belarus / S. Makrak // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 4(44). – С. 108–116.

УДК 004.75:339.138

JEL Classification: M15; M31; M37

ДЕМ'ЯНЕНКО О. С.¹, ДЕМ'ЯНЕНКО В. А.²

ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ

DOI: 10.32620/cher.2021.4.16

Постановка проблеми. Ця стаття присвячена дослідженню проблем безпеки цифрового маркетингу. Блокчейн є революційною технологією, яка продовжить розвиватися завдяки масовій цифровізації, що відбувається, в свою чергу, внаслідок пандемії COVID-19. *Метою даного дослідження* є аналіз переваг використання технології блокчейн в цифровому маркетингу. *Предметом дослідження* виступають гострі та актуальні проблеми цифрового маркетингу. Гіпотезою дослідження є припущення, що всі блоки і коли-небудь здійснені транзакції користувачів мережі пов'язані один з одним за допомогою складних алгоритмів. Спроба змінити що-небудь в одному з блоків руйнує цілісність ланцюга і відкидається комп'ютерами інших учасників. *Виклад основного матеріала.* У статті охарактеризовані ключові напрямки використання технології блокчейн в цифровому маркетингу, дана характеристика нових бізнес моделей цифрових підприємств. Визначено співвідношень нових бізнес-моделей цифрової економіки. Розглянуті найбільш життєздатні блокчейн-стартапи в сфері цифрової реклами. Визначені недоліки та переваги технології блокчейн в маркетингу. *Оригінальність та практичне значення дослідження.* В дослідженні підкреслено, що взаємовідносини між підприємствами та споживачами переглядаються, оскільки довіра, яка зазвичай передається через посередницьке втручання, зміцнюється, а дані стають більш безпечними під контролем клієнта. Такий рівень видимості дає користувачам можливість взаємодіяти з компаніями і надавати їм доступ до їх інформації, в кінцевому підсумку змінюючи динаміку відносин з клієнтами. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Відзначимо, що вибір напрямку використання технології блокчейн дозволить підприємствам змістити значення маркетингової діяльності з просування в бік створення цифрового продукту і формування нового ланцюжка цінності для споживача.

Ключові слова:

біткоїн, цифрова економіка, інновації, бізнес моделі, блокчейн, цифровий маркетинг.

BLOCKCHANE TECHNOLOGY FOR SOLVING DIGITAL MARKETING PROBLEMS

Formulation of the problem. This article examines the security issues of digital marketing. Blockchain is a revolutionary technology that will continue to evolve due to mass digitization, which in turn is due to the COVID-19 pandemic. *The purpose of this study* is to analyze the benefits of using blockchain technology in digital marketing. *The subject of the study* are acute and topical issues of digital marketing. *The hypothesis of the study* is the assumption that all blocks and ever performed transactions of network users are connected to each other using complex algorithms. Attempting to change anything in one of the blocks destroys the integrity of the chain and is rejected by the computers of other participants. *Presentation of the main material.* The

¹ Дем'яненко Олена Сергіївна, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки, маркетингу та міжнародних економічних відносин, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Demyanenko Olena, Ph.D. of Economic, Associate Professor of the Economics, Marketing and International Economic Relations Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-5801-2643

e-mail: e.demyanenko@khai.edu

² Дем'яненко Владислав Анатолійович, старший викладач кафедри інженерії програмного забезпечення, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Demyanenko Vladyslav, Senior Lecturer of the Software Engineering Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-1078-0114

e-mail: v.demianenko@khai.edu

article describes the key areas of use of blockchain technology in digital marketing, describes the new business models of digital enterprises. The relations of new business models of digital economy are determined. The most viable blockchain startups in the field of digital advertising are considered. The disadvantages and advantages of blockchain technology in marketing are identified. *Originality and practical significance of the study.* The study emphasizes that the relationship between businesses and consumers is being reviewed as trust, which is usually passed on through mediation, is strengthened and data becomes more secure under customer control. This level of visibility allows users to interact with companies and give them access to their information, ultimately changing the dynamics of customer relationships. *Conclusions and prospects for further research.* Note that the choice of blockchain technology will allow companies to shift the importance of marketing activities to move towards creating a digital product and forming a new value chain for the consumer.

Key words:

bitcoin, digital economy, innovation, business models, blockchain, digital marketing.

ТЕХНОЛОГИЯ БЛОКЧЕЙН ДЛЯ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГА

Постановка проблемы. Эта статья посвящена исследованию проблем безопасности цифрового маркетинга. Блокчейн является революционной технологией, которая продолжит развиваться благодаря происходящей массовой цифровизации, в свою очередь, вследствие пандемии COVID-19. *Целью данного исследования* является анализ преимуществ использования технологии блокчейн в цифровом маркетинге. *Предметом исследования* выступают острые и актуальные проблемы цифрового маркетинга. *Гипотезой исследования* является предположение, что все блоки и когда-либо совершенные транзакции пользователей сети связаны друг с другом посредством сложных алгоритмов. Попытка изменить что-либо в одном из блоков разрушает цельность цепи и отвергается компьютерами других участников. *Изложение основного материала.* В статье охарактеризованы ключевые направления использования технологии блокчейн в цифровом маркетинге, дана характеристика новых бизнес моделей цифровых предприятий. Определены соотношения новых бизнес-моделей цифровой экономики. Рассмотрены наиболее жизнеспособные блокчейн-стартапы в области цифровой рекламы. Определены недостатки и преимущества технологии блокчейна в маркетинге. *Оригинальность и практическое значение исследования.* В исследовании подчеркнуто, что взаимоотношения между предприятиями и потребителями пересматриваются, поскольку доверие, которое обычно передается через посредническое вмешательство, укрепляется, а данные становятся более безопасными под контролем клиента. Такой уровень видимости позволяет пользователям взаимодействовать с компаниями и предоставлять им доступ к их информации, в конечном итоге изменяя динамику отношений с клиентами. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Отметим, что выбор направления использования технологии блокчейн позволит предприятиям сместить значение маркетинговой деятельности по продвижению в сторону создания цифрового продукта и формированию новой цепочки ценности для потребителя.

Ключевые слова:

биткойн, цифровая экономика, инновации, бизнес модели, блокчейн, цифровой маркетинг.

Постановка проблеми. Блокчейн - одна з найбільш трендових тем сучасності. Люди, нескінченно далекі від криптографії та ідей так званої криптоанархії, багатозначно вимовляють слово «блокчейн», часто не маючи навіть приблизного уявлення про те, що це таке.

У широкої публіки блокчейн міцно асоціюється з біткоїнами. І, хоча це два різних поняття, біткоїніні дійсно був першим «продуктом», заснованим на цій технології. Однак можливості блокчейна не обмежуються емісією криптовалют і здійсненням

транзакцій, невідконтрольних третім особам. Це лише найочевидніша сфера його застосування [5, с. 381].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Біткоїн продемонстрував життєздатність і відносну масштабованість блокчейн-технології, а також привернув до неї увагу з боку фінтеху, традиційних фінансових інститутів, органів державного регулювання і гравців найвищого рівня.

Незважаючи на фактичну складність технології, для широкого користувача цілком достатньо вникнути в загальні принципи роботи блокчейна, щоб оцінити істотні

переваги і можливості застосування цієї технології [1, с. 28].

Метою статті є аналіз переваг використання технології блокчейн в цифровому маркетингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. 1. Децентралізація

Блокчейн - це розподілена база даних. Не існує єдиного дата-центру - інформація зберігається на комп'ютерах кожного з учасників мережі. Причому зберігається цілком: весь блокчейн на кожному з пристроїв.

Таким чином, можна вивести з ладу 99% апаратів (що практично неможливо, якщо мова йде про мільйони копій блокчейна по всьому світу), але 1% з них збереже всю базу даних в цілості й схоронності. І неодмінно передасть її всім новим пристроям, що підключилися до мережі.

2. Неможливість внесення недостовірних даних або зміни вже зроблених записів.

На відміну від інших баз даних, вся інформація, що записується в блокчейн, взаємопов'язана. Блокчейн складається з ланцюжка блоків, вибудованого в хронологічному порядку. До першого блоку (так званого genesis block) прикріплюється другий, до другого - третій і так далі. При цьому кожен новий блок, що додається в ланцюжок, містить інформацію про попередній.

Таким чином, всі блоки і коли-небудь здійснені транзакції користувачів мережі пов'язані один з одним за допомогою складних алгоритмів. Спроба змінити що-небудь в одному з блоків руйнує цілісність ланцюга і відкидається комп'ютерами інших учасників. Справжність кожного нового блоку також перевіряється учасниками, і при досягненні загального консенсусу він додається в ланцюжок.

У кожному блоці зберігається інформація про дії користувачів. Якщо мова йде про блокчейн біткоїни, то в блок записуються дані про останні транзакції, проведених користувачами. Однак теоретично в блокчейн можна записувати будь-яку інформацію, яку необхідно зробити одночасно загальнодоступною і захищеною від будь-якого редагування або видалення.

3. Унікальність і в той же час анонімність учасників

Всі користувачі мережі, на основі блокчейну, мають унікальний ідентифікатор і цифровий підпис. При цьому реальні особисті дані людини можуть залишатися або конфіденційними, або загальнодоступними - в залежності від бажання користувача або вимог, закладених в алгоритмі конкретного блокчейну.

Перший серйозний інтерес до блокчейну проявив Фінтех. По-перше, блокчейн був вже добре «обкатаною» технологією - платіжна мережа Bitcoin, незважаючи на деякі спірні моменти, пов'язані з тіньовою економікою і спекуляцією, продемонструвала виняткову функціональну стабільність. Досі не було зареєстровано жодного випадку успішного злому мережі.

По-друге, використання блокчейну у фінансових операціях дозволяє:

усунути посередників і перевіряючих третіх осіб від будь-яких угод;

забезпечити повну публічність і прозорість всіх дій;

вирішити питання довіри, автоматизуючи угоди. Блокчейн Ethereum дозволяє створювати так звані смарт-контракти, які виконуються автоматично в міру виконання сторонами своїх зобов'язань;

вирішення проблем довіри і контролю в digital-маркетингу.

Саме смарт-контракти і багатофункціональний блокчейн на зразок Ethereum дозволяють вийти за рамки фінтеху і зробити взаємини зацікавлених сторін абсолютно прозорими - в будь-яких сферах людської діяльності, де мають місце будь-які домовленості і зобов'язання.

Щоб зрозуміти, чим саме блокчейн може бути корисний для ринку digital-реклами, необхідно позначити найбільш гострі та актуальні проблеми цифрового маркетингу.

Фрод. Справжній бич цифрової реклами. Закуповуючи покази на будь-яких майданчиках, ви можете витратити даремно більше 50% рекламного бюджету, так як разом з реальними користувачами ваші оголошення будуть переглядати боти.

Розкриття ботнету Methbot наприкінці 2016 року продемонструвало жажливі масштаби клік-фроду. У сукупності індустрія цифрової реклами втрачає близько \$7 млрд

щорічно через фейкові перегляди оголошень. І поки підхід до розміщення реклами в цифровому середовищі не зміниться, цей показник буде тільки зростати.

Примітно, що зараз захисту від ботів, які автоматично переглядають оголошення, практично не існує. Якою б системою аналітики ви не користувалися, немає ніяких гарантій, що перегляди, які відображаються, були здійснені реальними людьми.

Посередник. В умовах, коли не можна довіряти майданчику безпосередньо, рекламодавці змушені працювати з посередниками, які грають роль арбітрів. Проблема в тому, що арбітри не завжди добре справляються зі своїми завданнями - величезна кількість фроду - тому підтвердження.

Крім того, посередники між рекламодавцем і майданчиком беруть за свої послуги істотну комісію. Якщо ми розглянемо найбільших посередників - таких як Google або Facebook, - то виявимо, що на їх частку припадає значна частина всіх маркетингових витрат. Величезна влада над ринком цифрової реклами і неоднозначна ефективність - те, що відрізняє цих гравців.

Facebook, наприклад, налічує близько 2 мільярдів користувачів по всьому світу. Такий масштаб аудиторії в поєднанні з big data забезпечує соцмережі значний вплив на цифровий маркетинг в цілому. На думку багатьох маркетологів - навіть занадто значний.

Компанії, подібні Facebook, стали являти собою «цифрові сади даних, оточені стіною» (walled gardens of data). Маркетологи вважають, що вони мають право претендувати на частину цих даних. Тим часом використання блокчейну в digital-маркетингу може закрити питання фроду і посередників назавжди. І ось чому.

Блокчейн здатний забезпечити унікальність, «реальність» учасника мережі і його анонімність в один і той же час. Ми можемо розглядати показ оголошення як угоду між рекламодавцем, власником сайту і користувачем, при цьому гарантом виконання зобов'язань служить не третя сторона (як Google, Facebook або «Яндекс»), а блокчейн.

Цифрова ідентифікація без передачі персональної інформації дозволить запобі-

гти фроду будь-якого типу, захистивши користувача від недобросовісного використання його особистих даних.

Блокчейн також здатний (в перспективі) завдати серйозного удару по посередникам, надавши можливість прямого контролю над розміщенням оголошень і витратами рекламних бюджетів. Поки даними статистики по рекламних кампаніях можна відносно легко маніпулювати, з перекладом же угод на блокчейн-основу, підробка статистики стане неможливою.

Продукти, що дозволяють використовувати блокчейн в digital-маркетингу, активно розвиваються. Ми знаходимося на самому початку шляху перекладу цифрової реклами на блокчейн-основу, і різні стартапи пропонують свої способи застосування технології.

MetaX – adChain - набір відкритих протоколів на основі блокчейну Ethereum. На поточному етапі реалізований протокол, що дозволяє учасникам мережі голосувати за включення того чи іншого сайту в «білий» список майданчиків (сайтів, які не користуються накрутками і вільні від фроду). При досягненні консенсусу всіма учасниками мережі, сайт додається в список. Користувачі Мережі adChain виступають власниками токенів adToken – ADT - криптовалюти, прив'язаної до Ethereum. Власник сайту, який подав заявку на включення свого домену в «білий» список, вносить заставу у вигляді токенів, після чого протягом деякого часу користувачі Мережі можуть оскаржити заявку, також розмістивши для цього заставу в токенах.

У підсумку, якщо більшість користувачів не поставило під сумнів легітимність майданчика, він вноситься в «білий» список.

Маркетологи, як і самі засновники adChain, не вважають схему ідеальною. Зрештою, саме люди створюють реєстр «білих» сайтів. Крім того, для користувачів системи поки немає істотних стимулів для схвалення або оскарження доданих доменів.

Втім, це лише перший протокол, представлений стартапом. Розробники анонсують нові механізми для підвищення контролю над рекламними кампаніями.

New York Interactive Advertising Exchange (NYMEX)

NASDAQ, найбільша американська біржа, що торгує акціями високотехнологічних компаній, анонсувала NYIAX - першу біржу для торгівлі рекламним інвентарем преміум-рівня. Майданчик розпочав роботу наприкінці 2017 року.

Виконання контрактів, що укладаються гравцями NYIAX, автоматизовано за допомогою блокчейна. При виконанні взятих зобов'язань обома сторонами угода вважається укладеною. Перший час на біржі торгували цифровим рекламним інвентарем, потім розмішували і більш традиційну ТВ-рекламу.

Проект Basic Attention Token також заснований на блокчейні Ethereum, однак, замість простого голосування і білих списків, стартап претендує на створення цілої рекламної екосистеми, в рамках якої рекламодавці, майданчики і користувачі обмінюються токенами BAT (знову ж пов'язаними з криптовалютою Ethereum).

Користувачі, які бажають стати учасниками проекту, повинні встановити браузер Brave. Його особливість полягає в забезпеченні високого ступеня анонімності користувача: будь-які спроби таємного збору даних з боку сайтів, які відвідує користувач, блокуються. Також браузер володіє вбудованим adblock-механізмом - будь-яка стороння реклама в ньому за замовчуванням блокується.

При цьому Brave відстежує активність користувачів і пропонує їм перегляд релевантної, перевіреної і безпечної реклами за винагороду, що нараховується в токенах BAT. У свою чергу майданчики, що розмішують рекламу, отримують токени за кожен перегляд оголошення.

Всі користувачі мережі зберігають повну анонімність. Таким чином досягається ідеальний баланс між конфіденційністю для користувача і точним таргетингом для рекламодавця, який оплачує тільки кліки реальних цільових користувачів. У майбутньому проект анонсує можливість для користувачів повністю відключати рекламу. Ця опція також буде оплачуватися токенами BAT.

BAT (Basic Attention Token).- поки найбільш ефективний спосіб боротьби з фродом і посередниками в digital-маркетингу,

заснований на блокчейні. Єдине серйозне обмеження, яке може перешкодити розвитку проекту, - його прив'язка до окремого браузера. Ймовірно, якщо розробники зможуть перенести функції Brave в Firefox або Chrome за допомогою розширень, проект чекає велике майбутнє [4, с.54].

AdEx - децентралізована рекламна біржа

За принципом роботи AdEx схожий з проектом BAT. Він також був заснований на блокчейні Ethereum (згодом розробники перейшли на приватний Китайський блокчейн NEO) і має власні токени ADX.

AdEx являє собою рекламну біржу, угоди всередині якої здійснюються за допомогою смарт-контрактів, що забезпечують захист рекламодавців, видавців і користувачів від шахрайства, неприйнятної реклами і використання конфіденційних даних.

Завдяки блокчейну, рекламодавець зможе отримувати достовірну, підтверджену статистику про покази реклами. Точний таргетинг і релевантність самих оголошень забезпечують користувачі: на особистій сторінці профілю AdEx вони керують рекламою і бачать тільки той контент, який відповідає їх інтересам [3].

Проект передбачає забезпечити максимально тонке налаштування таргетингу - аж до, припустимо, максимальної суми, яку конкретний користувач готовий витратити на подорож в певне місце (якщо мова йде про любителів подорожей і відповідної реклами).

Що стосується рекламних майданчиків, то вони отримують всю повноту влади над тим контентом, який з'являється на їхніх сторінках. У тому числі вони будуть мати можливість прийняти або відхилити ставку рекламодавця. Це особливо важливо, коли майданчик приділяє велику увагу своїй репутації і точному відстеженню тієї реклами, яка показується користувачам.

На жаль, сучасні рекламні мережі не завжди показують ту рекламу, яка прийнятна для майданчика, так як робота їх алгоритмів часто не дуже передбачувана.

Блокчейн може істотно вплинути на якість обслуговування клієнтів, але успішне впровадження буде багато в чому залежати

від того, як компанії використовують технологію, щоб переосмислити точки дотику на шляху користувача. У маркетингологів є можливість використовувати блокчейн для управління безпечною мережею програм лояльності, призначених для залучення нових клієнтів.

Пов'язуючи контент з віртуальним токеном, що зараховується на рахунок клієнта, компанії можуть використовувати блокчейн, щоб спонукати користувачів обмінювати бали лояльності в режимі реального часу.

Зробивши ще один крок вперед, можна використовувати цифрові гаманці, щоб користувачі могли погашати свої кредити в зручний для них час. У свою чергу, маркетингологи можуть використовувати ці дані, щоб отримати чітке уявлення про свою клієнтську базу, щоб підвищити обізнаність про новий продукт і підвищити коефіцієнт конверсії.

Після продажне обслуговування є важливим фактором, що визначає відтік клієнтів, оскільки споживачі прагнуть повноцінного безперервного обслуговування. Самообслуговування швидко стало популярним серед клієнтів, які віддають перевагу онлайн-допомозі замість звернення до агентів підтримки. Блокчейн, якщо він правильно розроблений і налаштований, здатний автоматизувати ці допоміжні транзакції і зберігати ці цінні дані в блоках, до яких клієнти можуть отримати доступ.

Те, що відрізняє цю платформу від традиційних платформ самообслуговування, полягає в тому, що клієнти контролюють свої дані і можуть вибрати миттєву платну підтримку, збільшуючи доходи і скорочуючи час обробки.

Більш широкий доступ до зручної інформації про клієнтів також дозволяє маркетингологам проводити кампанії з урахуванням потреб користувачів з розширеною персоналізацією. Це може допомогти протидіяти негативному відношенню до взаємодії, в якому відсутня персоналізація.

Хоча маркетингологи платять за збір даних про стимули, маркетинг за допомогою блокчейн допомагає надавати персоналізовані ціни і залучати більше потенційних клієнтів. Цей розумний підхід вирішує загальну проблему обтяження неповною інформацією про клієнтів, яка зазвичай може перешкоджати успіху маркетингових кампаній.

Оскільки блокчейн продовжує набирати обертів в маркетинговому просторі, технологія виявиться керованою і масштабованою областю інвестицій для брендів у всіх галузях.

Ця технологія підриває традиційні моделі цифрового маркетингу, здатні підвищити прозорість і спростити роботу.

Взаємовідносини між підприємствами та споживачами переглядаються, оскільки довіра, яка зазвичай передається через посередницьке втручання, зміцнюється, а дані стають більш безпечними під контролем клієнта. Такий рівень видимості дає користувачам можливість взаємодіяти з компаніями і надавати їм доступ до їх інформації, в кінцевому підсумку змінюючи динаміку відносин з клієнтами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок, в 2022 році від блокчейн-технологій можна очікувати тільки позитивних змін.

Блокчейн-рішення допоможуть викоринити рекламне шахрайство, яке зазвичай вражає сектор, доводячи свою цінність в подоланні проблем неефективності даних.

Блокчейн може істотно вплинути на якість обслуговування клієнтів, але успішне впровадження буде багато в чому залежати від того, як компанії використовують цю технологію, щоб переосмислити точки дотику на шляху користувача.

У маркетингологів є можливість використовувати блокчейн для управління безпечною мережею програм лояльності, призначених для залучення нових клієнтів. Якщо блокчейн правильно розроблений і налаштований, він здатний автоматизувати ці допоміжні транзакції і зберігати цінні дані в блоках, до яких клієнти можуть отримати доступ.

Але не потрібно забувати і про недоліки цієї технології. Багато хто сприймає технологію блокчейн як панацею від цифрового шахрайства і неефективних посередників. Більшою мірою ентузіазм поділяють представники фінтеху, в меншій - digital-маркетингологи [6, с. 75].

Основна причина банальна - поки маркетингологи в масі своїй все ще погано розуміють принципи роботи блокчейну і не цілком усвідомлюють ті практичні можливості, які він дає. Але є також і технічні обмеження, що перешкоджають негайному і тотальному впровадженню блокчейну в сферу цифрової реклами.

По-перше, блокчейн досі не прийнятий індустрією в якості стандарту. Робота технології залежить від численних вузлів, функціонування яких забезпечують учасники мережі - або ентузіасти, або зацікавлені сторони. Якщо

в мережі мало учасників, вона не буде ефективною і працездатною.

По-друге, блокчейн - багато в чому теоретична розробка, практичне використання якої залишається поки досить нішевим явищем. Повноцінна реалізація ідей, декларованих в останній рік численними блокчейн-стартапами, може зайняти роки.

По-третє, серйозне технічне обмеження - це масштабованість блокчейн-транзакцій. Наприклад, блокчейн Ethereum, найбільш популярний і функціональний сьогодні, дозволяє здійснювати 20 транзакцій в секунду. Така швидкість не йде ні в яке порівняння з тим, як швидко працюють RTB-Аукціони.

Узагальнюючи матеріал, відзначимо, що вибір напрямку використання технології блокчейн дозволить підприємствам змістити значення маркетингової діяльності з просування в бік створення цифрового продукту і формування нового ланцюжка цінності для споживача.

Література

1. *Блокчейн-революція. Як технологія, що лежить в основі біткоїна та інших криптовалют змінює світ* / Дон Тапскотт, Алекс Тапскотт; [пер. з англ. Г. Лелів, Ю. Григоренко]. Львів : Літопис, 2019. 488 с.

2. Вінья П., Кейсі М. *Епоха криптовалют. Як біткоїни і блокчейн змінюють світовий економічний порядок*. НьюЙорк: Pan Books Limited, 2017. 432 с.

3. Офіційний портал блокчейн-корпорації IBM. Проект IBM MAERSK [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ibm.com/search?lang=en&cc=us&q=Maersk> (дата звернення: 24.09.2020)

4. Harris T. *Bitcoin: Mastering Bitcoin & Cryptocurrency for Beginners*. Нью-Йорк:

Стаття надійшла до редакції : 10.09.2021 р.

CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016. 86 с.

5. Яцків Н. Г. Перспективи використання технології блокчейн у мережі інтернет речей. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. № 26. С. 381–387.

6. Власов А. І., Карпунін А. А., Новіков І. Р. Системний аналіз технології обміну та зберігання даних блокчейн. *Сучасні технології. Системний аналіз. Моделювання*. 2017. № 3 (55). С. 75–83.

References

1. Tapscott, D., Tapscott, A. (2019). *Blockchain revolution. How the technology underlying bitcoin and other cryptocurrencies is changing the world*. Ttrans. from English G. Leliv, Y. Grigorenko. Lviv: Litopys, 488.

2. Vinya, P., Casey, M. (2017). *The era of cryptocurrencies. How bitcoins and blockchain are changing the world economic order*. New York: Pan Books Limited, 432.

3. Official IBM blockchain corporation portal. IBM MAERSK project. Retrieved from: <https://www.ibm.com/search?Lang=en&cc=us&q=Maersk> (access date: 24.09.2020)

4. Harris, T. (2016). *Bitcoin: Mastering Bitcoin & Cryptocurrency for Beginners*. New York: CreateSpace Independent Publishing Platform, 86.

5. Yatskiv, N. G. (2016). Prospects for the use of blockchain technology in the Internet of Things. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 26, 381–387.

6. Vlasov, A. I., Karpunin, A. A. and Novikov, I. P. (2017). System analysis of blockchain data exchange technology and storage. *Modern technology. System analysis. Modeling*, 3 (55), 75–83.

Стаття прийнята до друку: 30.12.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Дем'яненко О. С. Технологія блокчейн для рішення проблем цифрового маркетингу / О. С. Дем'яненко, В. А. Дем'яненко // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 4 (44). – С. 117–123.

ЄДИНЕ ФАХОВЕ ВИПРОБУВАННЯ СКЛАДАТИМУТЬ МАЙБУТНІ МАГІСТРАНТИ 15 СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ*

Міністерство освіти поступово розширює перелік магістерських спеціальностей, для вступу на які абітурієнтам необхідно скласти не лише тест з іноземної мови, а й єдине фахове вступне випробування.

Відповідно до Умов прийому до закладів вищої освіти у 2022 році іспити у формі зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) складатимуть вступники в магістратуру всіх спеціальностей.

Для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра на основі здобутого ступеня або освітньо-кваліфікаційного рівня вищої освіти (бакалавра, магістра) можуть проводитися такі іспити та фахові випробування:

єдине фахове вступне випробування (ЄФВВ) – це форма вступного випробування за технологією ЗНО для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра, що передбачає складання предметного тесту та тесту загальних навчальних компетентностей;

єдиний вступний іспит (ЄВІ) – це форма вступного випробування за технологією ЗНО з іноземної (англійської, або німецької, або французької, або іспанської) мови для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра.

фахове вступне випробування (ФВВ) в закладі освіти – форма вступного випробування, що проводиться в закладі для вступу на основі здобутого (або такого, що здобувається) ступеня або освітньо-кваліфікаційного рівня вищої освіти, яка передбачає перевірку здатності до опанування освітньої програми певного рівня вищої освіти на основі здобутих раніше компетентностей.

Уперше вступні випробування для здобуття ступеня магістра за спеціальністю «Право» з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання учасники проходили 2016 року.

Тоді іспити було проведено лише у п'яти містах України – Києві, Львові, Одесі, Полтаві та Чернівцях. Дев'ять університетів країни, які долучилися до експерименту, здійснювали прийом до магістратури випускників-бакалаврів на підставі результатів єдиного іспиту, формат проведення якого був максимально наближений до незалежного оцінювання випускників закладів загальної середньої освіти.

Вже 2017 року всі охочі здобути ступінь магістра за спеціальністю 081 «Право» проходили єдине фахове вступне випробування. Тоді воно містило три блоки:

перший блок – тестування із загальних навчальних правничих компетентностей: аналітичне, критичне й логічне мислення;

другий блок – тестування із шести базових юридичних (правничих) дисциплін: конституційне право, адміністративне право, цивільне право, цивільне процесуальне право, кримінальне право, кримінальне процесуальне право (Право);

третій блок – тестування з іноземної мови (англійської, німецької або французької) (Іноземна мова).

Єдине фахове вступне випробування (ЄФВВ) передбачене для вступників на магістерські спеціальності таких галузей знань: «Соціальні та поведінкові науки», «Журналістика», «Управління та адміністрування», «Право», «Публічне управління та адміністрування», «Міжнародні відносини». Це випробування міститиме дві час-

*За матеріалами: osvita.ua

тини: предметний тест із певної спеціальності і тест загальних навчальних компетентностей (ТЗНК).

У 2022 році вступники до магістратури зможуть подати результати єдиного вступного іспиту з іноземної мови 2020, 2021 або 2022 року та єдиного фахового вступного випробування або фахового вступного випробування 2022 року.

У 2022 році правило складання єдиного фахового вступного випробування буде поширено на 15 спеціальностей магістратури. Вступне випробування відбуватиметься в традиційній формі зовнішнього незалежного оцінювання.

Тест єдиного фахового вступного випробування складатиметься з двох частин: предметний тест і тест загальних навчальних компетентностей.

Зокрема, як і в попередні роки, вступники на спеціальності магістратури «Міжнародне право» та «Право» мають скласти тест із права та міжнародного права та тест загальних навчальних компетентностей.

Майбутні магістранти на спеціальності «Міжнародні економічні відносини» та «Економіка» для вступу мають скласти тест з економіки та міжнародної економіки та тест загальних навчальних компетентностей.

Плануючи вступати на спеціальність «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» або «Політологія», необхідно буде скласти тест із політології та міжнародних відносин та тест загальних навчальних компетентностей.

Для вступників на спеціальність «Психологія», «Соціологія» необхідним іспитом буде тест із психології та соціології та тест загальних навчальних компетентностей.

Для вступу на спеціальності «Маркетинг», «Менеджмент» і «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» потрібно буде скласти тест з управління та адміністрування та тест загальних навчальних компетентностей.

Вступникам у магістратуру на спеціальності «Облік і оподаткування» та «Фінанси, банківська справа та страхування»

необхідно буде скласти тест з обліку та фінансів та тест загальних навчальних компетентностей.

А вступникам на спеціальність «Журналістика» та «Публічне управління та адміністрування» необхідно буде скласти один із предметних тестів на вибір вступника та тест загальних навчальних компетентностей.

Для вступників на усі інші спеціальності передбачається складання єдиного вступного іспиту з іноземної мови у формі зовнішнього незалежного оцінювання та фахове вступне випробування, що проводиться в закладі освіти.

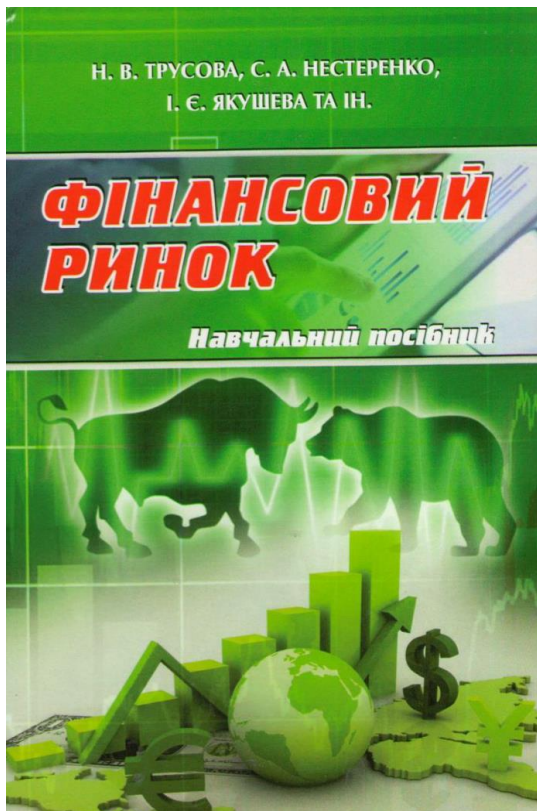
Звертаємо увагу на те, що відповідно до методики переведення тестових балів у бали за шкалою 100-200 результат обраховують для кожного учасника тестування, який подолав поріг «склав/не склав», причому враховують його/її рейтингове місце, а також відсоток набраних балів. Відповідно шкали переведення залежать від результатів оцінювання учасників поточного року.

Розподіл учасників вступних випробувань 2021 року за результатами рейтингового оцінювання за шкалою 100 – 200 балів наведено в розділі «Звіти/дані. Статистичні дані».

У разі виникнення сумніву щодо правильності встановлення результату вступник може упродовж 3 календарних днів від дня офіційного оголошення результатів, враховуючи день оголошення, подати власноруч написану апеляційну заяву до Українського центру оцінювання якості освіти. Під час розгляду апеляційних заяв щодо результатів здійснюється технічна перевірка виконання завдань для встановлення правильності визначення результатів вступного випробування під час автоматизованої комп'ютерної обробки бланків відповідей та персоналізації роботи.

В 2022 році вступники до магістратури зможуть подати результати єдиного вступного іспиту з іноземної мови 2020, 2021 або 2022 року та результати єдиного фахового вступного випробування або фахового вступного випробування, отримані в 2022 році.

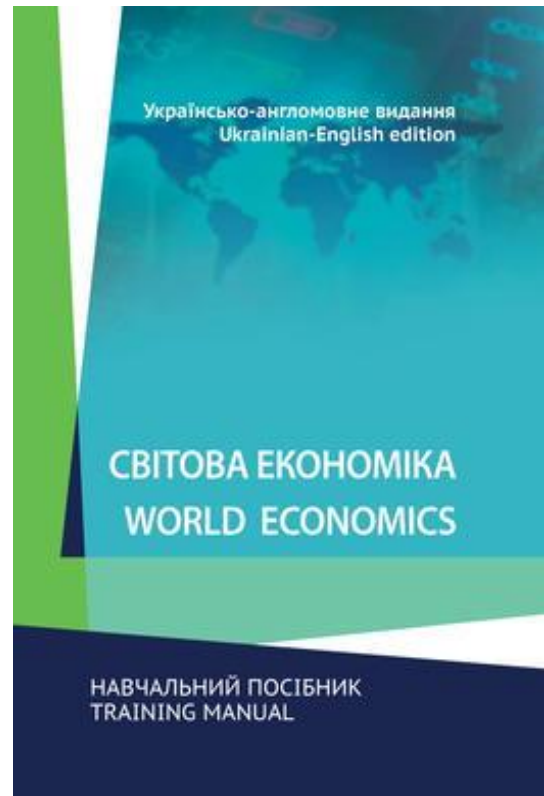

Фінансовий ринок: навчальний посібник / Н. В. Трусова, С. А. Нестеренко, І. Є. Якушева та ін. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2021. 236 с.

В навчальному посібнику викладено теоретичні та практичні засади навчальної дисципліни «Фінансовий ринок». Докладно надано матеріал щодо сутності та основ функціонування фінансового ринку, форм та методів його державного регулювання й саморегулювання, сутності фінансового посередництва та видів фінансових інститутів, особливостей випуску та обігу різних видів фінансових інструментів, формування вартості та ціни капіталу, необхідність проведення та види аналізу діяльності всіх сегментів фінансового ринку.

Для контролю знань надані контрольні питання, тести та практичні завдання. Навчальний посібник призначений для здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей у закладах вищої освіти III-IV рівня акредитації.

Фомішина В. М. Світова економіка: навчальний посібник. Одеса: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 612 с.

Матеріал навчального посібника охоплює сутність, основні тенденції, закономірності та особливості функціонування світової економіки. Дано послідовне і логічне викладення реальних процесів розвитку сучасної світової економіки, як в цілому, так і за окремими країнами. Теоретичний матеріал доповнений статистичними й історичними довідками, таблицями і рисунками. До кожної глави наведено контрольні питання, теми індивідуальних завдань, ключові поняття, перелік посилань і рекомендованої літератури.

Видання адресоване студентам і аспірантам закладів вищої освіти, слухачам шкіл бізнесу, підприємцям, працівникам зовнішньоекономічних відділів фірм і корпорацій, всім, хто цікавиться проблемами світової економіки.

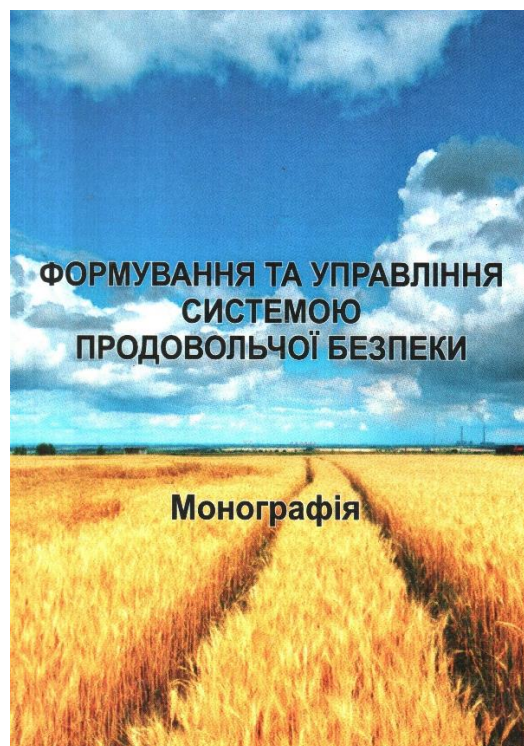

Чучаліна К. В. **Податкові спори. Детальна інструкція для платників податків.** Київ: Дакор, 2021. 238 с.

Дана книга буде цікавою та корисною для всіх платників податків, навіть для тих, які ще не включилися у податковий спір. Адже, автор, крок за кроком, розповідає про те: коли, як і за яких обставин виникає податковий спір, як його можна уникнути, а якщо вже увійшли у нього - як виграти справу.

Видання містить багато посилань на судову практику (Верховного Суду, Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини), яка допомагає платникам податків. Також наведені зразки процесуальних документів, щодо різних випадків та кожної стадії податкового спору: від виникнення спору і - до касаційної інстанції.

Завдяки живій мові автора, ця книга є легкою та зрозумілою у читанні та буде корисна всім платникам податків, а також: студентам, юристам, адвокатам та бухгалтерам (останнім, вона допоможе відстоювати свої позиції, під час перевірок, та зрозуміти, на які моменти потрібно звертати увагу в податковому обліку та як оформлювати господарські операції, щоб у майбутньому не було проблем із податковою).

Формування та управління системою продовольчої безпеки : монографія / Работін Ю. А., Неустроев Ю. Г., Ткачук Т. І. та інш. Одеса: Одеська нац. акад. харч.технологій. 2021. 450 с.

Монографію присвячено питанням формування та управління в системі продовольчої безпеки України в рамках зовнішнього оточення під впливом внутрішнього середовища.

Досліджено стан та особливості продовольчої безпеки та узагальнено теоретичні погляди на продовольчу безпеку, комплексне вивчення особливостей і закономірностей проблеми продовольчої безпеки як складової економічної безпеки, формулювання основних аспектів і напрямів розвитку досліджень продовольчої безпеки, оцінки її рівня та напрямів забезпечення її достатнього рівня й усунення загроз фінансового забезпечення.

У монографії розглядається коло проблем формування та використання інформаційного забезпечення при дослідженні соціально-економічних процесів, наведено матеріали, що висвітлюють авторські підходи до розв'язання важливих завдань оцінки процесів соціальної підтримки населення, збалансованості попиту і пропозиції робочої сили, платоспроможності й особливостей енергоспоживання домогосподарств.

Перелік рецензентів поточного номеру журналу

- Большаков М. М.** – доктор економічних наук, професор, почесний президент Сиктивкарського лісового інституту, Санкт-Петербурзький державний лісотехнічний університет, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: bolshakov@sfi.komi.com
- Васильєв А. Й.** – доктор економічних наук, професор, Президент інженерної академії України, заступник директора з науково-технічної діяльності Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного, м. Харків, Україна.
e-mail: eau.7788982@gmail.com
- Давидюк Т. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна.
e-mail: ekon.analiz@gmail.com
- Даніч В. М.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри математичних методів в економіці, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна.
e-mail: danichvitaly@gmail.com
- Заблодська І. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу міжрегіонального співробітництва Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ, Україна.
e-mail: zablodin@yandex.ua
- Ільїна Л. І.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансового менеджменту, Сиктивкарський державний університет імені Питирима Сорокіна, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: luiza_ilina@mail.ru
- Клюня В. Л.** – доктор економічних наук, професор кафедри економіки, Полоцький державний університет, м. Новополоцьк, Республіка Білорусь.
e-mail: kafedra_ekonomiki@psu.by
- Кожушко Л. Ф.** – доктор технічних наук, професор, завідувач професор кафедри менеджменту Навчально-наукового Інституту економіки та менеджменту Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна.
e-mail: l.f.kozhushko@nuwm.edu.ua
- Криворотько Ю. В.** – доктор економічних наук, завідувач кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, БІП – Інститут правознавства, м. Мінськ, Республіка Білорусь.
e-mail: Chair2011@mail.ru
- Маргасова В. Г.** – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Чернігівського національного технологічного університету, м. Чернігів, Україна.
e-mail: viktoriya.margasova@gmail.com
- Матвійчук Л. Ю.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної та соціальної географії, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна.
e-mail: kalishl.y@gmail.com
- Матюшенко І. Ю.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна.
e-mail: imatyushenko@karazin.ua
- Нусратуллин В. К.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри загальної економічної теорії, Башкірський державний університет, м. Уфа, Російська Федерація.
e-mail: nvk-ufa@rambler.ru
- Павлов К. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Полоцький державний університет, м. Новополоцьк, Республіка Білорусь.
e-mail: kvp_ruk@mail.ru
- Расулев А. Ф.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Ташкентський державний економічний університет, м. Ташкент, Узбекистан.
e-mail: arasulev@yandex.ru
- Савицька Н. Л.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу і комерційної діяльності, Харківський державний університет харчування та торгівлі, м. Харків, Україна.
e-mail: natalisavitska2010@gmail.com

- Садигов Е. М.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Полоцький державний університет, м. Новополюцьк, Республіка Білорусь.
e-mail: sesiya@rambler.ru
- Тютюнникова С. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна.
e-mail: svetatuttnnikova@lmail.com
- Чернова О. А.** – доктор економічних наук, професор кафедри інформаційної економіки, Південний федеральний університет, м. Ростов-на-Дону, Росія.
e-mail: chernova.olga71@yandex.ru
- Чужмарова С. І.** – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри банківської справи, Сиктивкарський державний університет імені Питирима Сорокіна, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: swetlana_ch@bk.ru
- Фаузер В. В.** – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі наукового центру Уральського відділення РАН, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: fauзер@iespn.komisc.ru
- Шихвердієв А. П.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії і корпоративного управління, Державний університет Сиктивкара, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: koet@syktsu.ru
- Шульц С. Л.** – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу регіональної економічної політики, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», м. Київ, Україна.
e-mail: swetshul@i.ua

Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі
ВИМОГИ
щодо змісту та оформлення статей для подання в науково-виробничий журнал
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Сфера розповсюдження науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»: загальнодержавна, зарубіжна.

Наукові спеціальності, за якими можуть бути опубліковані статті:

- 051 Економіка;
- 071 Облік і оподаткування;
- 072 Фінанси, банківська справа та страхування;
- 073 Менеджмент;
- 075 Маркетинг;
- 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність;
- 232 Соціальне забезпечення;
- 241 Готельно-ресторанна справа;
- 281 Публічне управління та адміністрування.

Програмні цілі науково-виробничого журналу
«Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення *.doc або *.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 10 сторінок формату А4 (210х297 мм). Шрифт Times New Roman Суг № 14; Міжрядковий інтервал 1,5. Поля сторінок: усі – 20 мм (без колонтитів).

Структура статті повинна відповідати Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- *JEL classification codes* (за Системою класифікації Американської Економічної Асоціації (АЕА). Керівництво щодо обрання коду наведено в <https://www.aeaweb.org/>)
- *Постановка проблеми* в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- *Аналіз останніх досліджень і публікацій*, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;
- *Формулювання мети статті*.
- *Виклад основного матеріалу дослідження* з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
- *Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень* у цьому напрямі.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ

- **зовнішня рецензія від доктора економічних наук** (НЕ з місця працевлаштування/навчання автора), завірена відповідним чином;
- **довідка про автора (трьома мовами)**, в якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація (повна назва структурного підрозділу), де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, ORCID ID, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **довідка про зовнішнього рецензента (трьома мовами)**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, посада й організація, де працює рецензент, його контактний телефон та **обов'язково** електронна адреса;
- **витяг із протоколу** засідання кафедри, факультету або Вченої ради установи з рекомендацією статті до друку;
- **угода про передачу авторських прав** (за наявності співавторів – спільна, за підписами усіх) про те, що стаття є власною розробкою автора (авторів), ніде раніше не друкувалася і не знаходиться на розгляді в інших виданнях (зразок розміщено на <https://chasopys.jimdo.com/>);
- **переклад повного тексту статті англійською мовою** (відповідно п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р.).

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Вимоги щодо анотації до статті:

Анотація повинна мати обсяг 1800-2000 знаків та має бути структурована українською (або мовою статті) та англійською мовами (Times New Roman, 11 пт.); Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- Постановка проблеми (*Formulation of the problem*);
- Мета дослідження (*The purpose of the research*);
- Об'єкт дослідження (*The object of the research*);
- Методи, використані в дослідженні (*The methods of the research*);
- Гіпотеза дослідження (*The hypothesis of the research*);
- Виклад основного матеріалу (стисло) (*The statement of basic materials*);
- Оригінальність та практична значимість дослідження (*The originality and practical significance of the research*);
- Висновки та перспективи подальших досліджень (*Conclusions and perspectives of further research*).

Приклади оформлення переліку літератури в статті англійською мовою (References):
Standard for references conforms to requirements **APA (the American Psychological Association)** :
<http://www.apastyle.org/>.

Journal articles with DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. *Journal Title*, vol. (no.), pages. doi.
e.g. Monasturnyi, E.A. (2006). Innovative cluster. *Innovations*, 2, 38-43. doi:10.1037/0278-6133.24.2.225.

Journal articles without DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. *Journal Title*, vol. (no.), pages.
e.g. Monasturnyi, E.A., Kulik, J.A. (2005). Social and economic development. *Economy of Region*, 3, 39-52.
Monasturnyi, E. A., Kulik, J.A. & Nulif, K. L. (2008). Social and economic development. *Economy*, 3, 52-67.

Books:

Author, A. A. (Year of publication). *Title of book* (Edition). Location: Publisher, pages.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). *Innovative cluster*. Moscow: Nauka, 267.
Duncan, G. J., & Brooks-Gunn, J. (Eds.). (1997). *Consequences of growing up poor*. New York: RussellSage, 350.
Plath, S. (2000). *The unabridged journals*. K. V. Kukil (Ed.). New York, NY: Anchor, 680.

Chapter in a book:

Author, A. A., Author, B. B. (Year of publication). Title of chapter. In A. A. Editor & B. B. Editor (Eds.), Title of book Location: Publisher, pages of chapter.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. In J. A. Kulik (Ed.), *Innovations*. Moscow: Nauka, 12-21.

Electronic sources (Web publications):

Author, A. A., Author, B. B. (Date of publication). Title of article. Title of Online Periodical, volume number (issue number if available). Retrieved from <http://www.someaddress.com/full/url/>.
e.g. Tatarkin, A. I. (2013). Self-development of regional socioeconomic systems as the need for Russia's federal development. *Economy of Region*, 4. Retrieved from <http://economyofregion.com/archive/2013/47/2164/pdf/>.

Кожна стаття, представлена в редакцію, за наявності переліченого пакету документів, позитивної зовнішньої рецензії, друкується згідно розкладу тиражування журналу, а саме чотири рази на рік (щокварталу).

Поточний номер журналу	1	2	3	4
Термін тиражування номеру журналу та опублікування в мережі Internet	31.03	30.06	30.09	31.12
Підсумковий строк надання статті до відповідного номеру журналу	20.02	20.05	20.08	20.11

Шановні автори, будь ласка, не затримуйте строк надання матеріалів.
Це стане підґрунтям якісної та швидкої публікації Вашої наукової праці!

Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

Відповідальний редактор

доктор економічних наук, професор Ліхоносова Ганна Сергіївна

Статті подаються поштою за адресою:
Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
вул. Чкалова, 17, м. Харків, Україна, 61000 або надсилаються на e-mail:
a.likhonosova@gmail.com; tetyana.calinescu@gmail.com

<http://nti.khai.edu/ojs/index.php/cher>

Сподіваємося на плідну співпрацю!

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 4 (44), 2021

Відповідальний за випуск

І. Р. Бузько

Оригінал-макет

Г. С. Ліхоносова

Підписано до друку 30.12.2021 р.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 12,1 Обл. вид. арк. 13,0
Наклад 50 пр. Замовлення № 121. Ціна вільна.

Видавці:

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
93406, м. Сєвєродонецьк, Луганська обл., пр. Центральний, 59а
Телефон / факс (06452) 4-03-42
E-mail: uni.snu.edu@gmail.com
*http://*snu.edu.ua

Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
61070, м. Харків, вул. Чкалова, 17
Телефон / факс (057) 788-48-14
E-mail: khai@khai.edu
http:// khai.edu.ua

Виготовлювач:

Видавничий центр Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
61070, м. Харків, вул. Чкалова, 17
izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 391 від 30.03.2001 р.